

T.C.
ZANÎNGEHA YUZUNCU YIL
ENSTÎTUYA ZIMANÊN ZINDÎ
ŞAXA MAKEZANISTA ZIMAN Û ÇANDA KURDÎ

TEZA LÎSANS A BİLİND

TRANSKRÎPSİYON Û VEKOLÎNA KİTAB-U AHMEDIYE'YÊ

Zeydîn GÜLLÜ

Şêwirmend

Prof. Dr. Mehmet Zeydîn YILDIZ

WAN-2019

T.C.

VAN YUZINCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ
KÜRT DİLİ VE KÜLTÜRÜ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

KITAB-U AHMEDIYE’NİN TRANSKRİPSİYON VE ANALİZİ

Zeydin GÜLLÜ

Danışman

Prof. Dr. Mehmet Zeydin YILDIZ

VAN-2019

KURTE
Zeydin GÜLLÜ
TRANSKRÎPSİYON Û VEKOLÎNA KITAB-U EHMEDIYE'YÊ
TEZA LÎSANSÂ BILIND
ZANÎNGEHA VAN YÛZÛNCÛ YIL
ENSTÎTUYA ZIMANÊN ZINDÎ
ŞAXA MAKEZANISTA ZIMAN Û ÇANDA KURDÎ
Şêwirmend: MEHMET ZEYDÎN YILDIZ
2019, Wan. IX + 162 r.

Ferhengên menzûm di edebiyata rojhilatî de xwediyê kevneşopiyek kevn, berfireh û berbelav in. Di civaka Ereb, Faris, Tirk, Peştû, Belûcî û Kurdan de ev berhem hatine nivîsandin. Nivîsandina ferhengan hem wek karekî zimannasiyê hem jî wek karekî edebî hatine dîtin. Lewra ferheng jî wek cureyên din yê edebî, cureyek edebiyata klasîk e û estefîka edebiyata klasîk jî di nava xwe de dihewînin.

Ferhengên menzûm di pergala medreseyan de ji bo zarokan hatine nivîsandin û di dersan de wek materyalan hatine emilandin. Bi vî awayî zarok hem hînê zimanê biyanî bûne hem jî qaîdeyên zimannasiyê fêr bûne. Gelek armancên nivîsandina ferhengên menzûm hene. Yek ji van armancan jî hêskirina ezberê ye. Ji ber ku ferheng bi awayekî helbestkî dihatin nivîsandin ezberkirina wan jî hêsan dibû. Ferhenga menzûm a bûyî mijara xebata me jî li ser heman armancan ji bo fêrkirina zimanê Erebî hatiye nivîsandin. Naveroka xebata me ji ferhenga menzûm a bi navê *Kitab-u Ehmediye*'ya Şêx Merûfê Nodeyî (1753-1837) pêk tê.

Piştî lêkolînên pêwist ên ji bo ferhengê hatin kirin, di beşa destpêkê de bi awayekî kurt li ser ziman û xebatên li ser zimên hatin kirin hate sekinandin. Pişt re di beşa yekem de agahiyên di derbareyê kevneşopiya ferhengên menzûm û ferhengên Kurdî de hatin dayîn. Di beşa duyem de agahiyên di derbarê muellif de û berawirdîkirina herdu nusxeyên ferhenga wî hate kirin. Di beşa sêyem de ferheng ji aliyê ruxsarî, naverokî û zimên ve hate lêkolîn kirin. Di beşa çarem de agahiyên di derbarê nusxeyê de û transkrîpsiyona ferhengê hate dayîn. Di encamê de tesbîtên piştî lêkolînê yên di derbareyê ferhengê de hatin nivîsandin.

Peyvên Sereke: Kitab-u Ehmediyye, Ferheng, Ferhengên Menzûm, Lêkolîn

ÖZET

Zeydin GÜLLÜ

KİTAB-U EHMEDİYYE'NİN TRANSKİRİPSİYON VE İNCELEMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ

KÜRT DİLİ VE KÜLTÜRÜ ANABİLİM DALI

Danışman: MEHMET ZEYDİN YILDIZ

2019, Van. IX + 162 s.

Manzum sözlükler doğu edebiyatında eski, geniş ve yaygın bir geleneğe sahiptirler. Arap, Fars, Türk, Peştü, Beluci ve Kürd toplumlarında bu eserler yazılmışlardır. Sözlük yazımı hem dilsel hem de edebi bir uğraş olarak görülüyordu. Zira sözlükler de diğer edebi türler gibi klâsik edebiyatın bir türü olup içerisinde klâsik edebiyatın estetiğini barındırırlar.

Manzum sözlükler medrese sistemlerinde çocuklar için yazılmış olup derslerde materyal olarak kullanılmışlar. Bu şekilde çocuklar hem yabancı dil öğrenmişler hem de dilbilim kaidelerini öğrenmişler. Manzum sözlüklerin birçok yazılma amaçları vardır. Bunlardan biri de ezberi kolaylaştırmadır. Zira sözlükler şiirsel bir dille yazıldıkları için ezberlenmeleri kolay oluyordu. Çalışmamızın konusunu oluşturan sözlük de aynı amaçlar üzerine, çocuklara Arap dilini öğretmek için yazılmıştır. Çalışmamızın içeriği Şêx Merûfê Nodêyî'ye (1753-1837) ait manzum sözlük *Kitab-u Ehmediye*'den oluşuyor.

Sözlük için gerekli araştırmalar yapıldıktan sonra, giriş bölümünde öz bir şekilde dil ve dil üzerine yapılan çalışmalar üzerinde durulmuş. Ardından birinci bölümde manzum sözlük geleneği ve Kürdçe sözlükler hakkında bilgi verildi. İkinci bölümde yazar ile ilintili bilgiler verildi ve sözlüğüne ait iki nüshanın karşılaştırılması yapıldı. Üçüncü bölümde sözlük şekilsel, muhteva ve dilsel açıdan incelendi. Dördüncü bölümde nüsha hakkındaki bilgiler verilir ve sözlüğün transkripsiyonu verildi. Sonuçta, araştırma sonrası sözlük hakkında elde edilen tespitler yazıldı.

Anahtar Sözcükler: Kitab-u Ehmediye, Sözlük, Manzum Sözlükler, İnceleme

ABSTRACT

Zeydin GÜLLÜ

THE REVIEW AND TRANSCRIPTION OF KİTAB-U EHMEDİYYE

MASTER'S THESIS

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY

INSTITUTE OF LIVING LANGUAGES

DEPARTMENT OF KURDISH LANGUAGE AND CULTURE

Supervisor: MEHMET ZEYDİN YILDIZ

2019, Van. IX + 162 p.

The verse dictionaries have an old, broad and widespread tradition in eastern literature. These works were written in the Arab, Persian, Turkish, Pashtun, Balochi and Kurdish communities. Writing a dictionary was seen as a linguistic and literary activity. Dictionaries, like other literary genres, are a kind of classical literature and they contain the aesthetics of classical literature.

They were written for children in madrasa systems and were used as materials in the education. In this way, children both learned foreign languages and learned the rules of linguistics. The dictionaries written in verse have many purposes. One of these is to facilitate the memorization. Because dictionaries were written in a poetic language, they facilitated memorizing. The dictionary, which is the subject of our study, was written on the same objectives, as well as to teach children the Arabic language. The content of our study consists of verse dictionary Kitab-u Ehmediyye.

After the necessary research was done for the dictionary, language and the studies on language were emphasized in the introduction. Then, in the first chapter, information about verse dictionary tradition and Kurdish dictionaries were given. In the second part, information about the author was given and two copies of the dictionary were compared. In the third chapter, the dictionary was examined in terms of form, content and linguistic aspects. In the fourth chapter, the transcript of the dictionary was given. As a result, the findings on the dictionary obtained after the research were written.

Keywords: Kitab-u Ehmediyye, The dictionary, Verse Dictionaries, Review

NAVEROK

KURTE	I
ÖZET	II
ABSTRACT	III
NAVEROK	IV
PÊŞGOTIN.....	VII
KURTEBÊJE	IX
DESTPÊK.....	1
1. Armanc û Girîngiya Tezê.....	3
2. Rêbaz	3
BEŞA YEKEM: FERHENGÊN MENZÛM (ÇARÇOVEYA TEORÎK)	5
1.1. Ferhengên Menzûm	5
1.1.1. Sedemên Nivîsandina Ferhengên Menzûm	6
1.1.1.1. Materyalên ji bo Dersan û Hêskirina Ezberê	6
1.1.1.2. Destpêka Qur'an'ê.....	7
1.1.1.3. Hînkirina Kêşa Erûzê	7
1.1.1.4. Nîşandan Zanîn û Hunerê	8
1.1.2. Taybetiyên Ferhengên Menzûm	8
1.1.2.1. Muqeddîme / Dîbace.....	9
1.1.2.2. Beşa Bingehîn	9
1.1.2.3. Xetîme	9
1.1.3. Kurtedîroka Kevneşopiya Ferhengên Menzûm di Rojhilata Navîn de.....	9
1.1.4. Kurtedîroka Ferhengên Menzûm di Zimanê Kurdî de	11
1.1.4.1. Nûbihara Biçûkan	11
1.1.4.2. Mîrsadu'l-Etfal / Şahrahê Kûdekan	12
1.1.4.3. Gulzar	13
1.1.4.4. Du Rişte	13
1.1.4.5. Ferhenga Quranê.....	14
1.1.4.6. Nûbihara Mizgefta Sîriyê.....	14
1.1.4.7. Nûbihara Mezinan	14
1.1.3.8. Luxetnameyî Ehmedî	15
BEŞA DUYEM: ŞÊX MERÛFÊ NODEYÎ Û AGAHİYÊN DI DERBARÊ WÎ DE.....	16
2.1. Jiyana Şêx Merûfê Nodeyî.....	16

2.1.1. Perwerdeya Şêx Merûfê Nodeyî û Rola Wî ya li Herême di Jiyana Siyasî, Civakî û Olî de	17
2.2. Berhemên Şêx Merûfê Nodeyî	19
52. 2.2.1. Kitab-u Ehmediye	22
BEŞA SÊYEM: JI ALİYÊ RUXSARÎ, NAVEROK Û ZIMÊN VE VEKOLÎNA KÎTAB-U AHMEDÎYE'YÊ.....	23
3.1. Ji Aliyê Ruxsarî ve	23
3.1.1. Teşeyên Nezmê	23
3.1.1.1. Awayê Mesnewiyê	23
3.1.1.2. Awayê Xezelê	24
3.1.2. Serwa û Paşserwa.....	24
3.1.2.1. Serwa.....	24
3.1.2.2. Paşserwa.....	26
3.1.2.3. Serwayên bi Cînasê	27
3.1.2.4. Hejmara Beş, Malik û Peyvan.....	28
3.2. Lêkolîna ji Aliyê Naverokê ve.....	28
3.2.1. Pergala Pedagojîk	28
3.2.1.1. Tezad	28
3.2.1.2. Têkiliya Parçe û Komê	29
3.2.1.3. Têkiliya Gelemperî û Taybetê.....	29
3.2.1.4. Rêbaza Pirskirinê	30
3.2.2. Mijarên Serbixwe	30
3.2.2.1. Reng.....	31
3.2.2.2. Dîn	31
3.2.2.3. Mekân.....	31
3.2.2.4. Bergeh û Alî	32
3.2.2.5. Pîşe	32
3.2.2.6. Endamên Laşê Mirovan.....	33
3.2.2.7. Kozmolojî.....	33
3.2.2.8. Fîzyonomî	33
3.2.2.9. Endamên Malbatê	33
3.2.2.10. Dem û Wext.....	34
3.2.2.11. Rewşên Hewayê	34
3.2.2.12. Mucewher û Xeml	34

3.2.2.13. Aletên Kevn	35
3.2.2.14. Cil û Berg	35
3.2.2.15. Xwarin û Vexwarin	35
3.2.2.16. Hejmar	36
3.2.2.17. Nebat	37
3.2.2.18. Ajal	37
3.3. Ji Aliyê Zimên ve	38
3.3.1. Navdêr	38
3.3.1.1. Navdêrên Hevwate	38
3.3.1.2. Navdêrên Dijwate	39
3.3.1.3. Navdêrên Nêzdeng û Nêzwate	39
3.3.2. Hevalnav	40
3.3.3. Zayend	40
3.3.4. Pirjimarî û Yekjimarî	41
3.3.5. Hevok	41
3.3.6. Qertaf	42
3.3.7. Lêker	42
3.4. Cudahiyên di Navbera Luxetnamey Ehmedî û Kitab-u Ehmediyye'ê de	43
3.4.1. Destpêk	43
3.4.2. Sebebê Telîf	44
3.4.3. Serenav, Beş û Malik	44
3.4.4. Ziman û Guherîn	46
3.4.5. Behr, Wezn û Qafiye	48
3.5. Tehlîl	50
BEŞA ÇAREM: TRANSKRÎPSİYONA NUSXEYA KITAB-U EHMEDIYYE'YÊ	53
4.1. Çend Nîşe li Ser Nusxeyê	53
4.2. KÎTAB-U AHMEDİYE (TRANSKRÎPSİYON)	57
ENCAM	103
ÇAVKANÎ	106
PÊVEK: ORJÎNALA NUSXEYÊ	113

PÊŞGOTIN

Ferhengên menzûm berhemên xebatên li ser gramrê ne. Beriya wan jî xebatên cuda ji hêla zimannasan ve hatine kirin. Lê ferheng ji gelek hêlan ve ji wan berheman cuda dibin. Sedemên cuda yê nivîsandina van berheman hene. Ferheng xwedî hin rêbazên aîdê cureya xwe ne. Ev ferheng jî wekî cureyên din cureyek ji edebiyata klasîk in.

Ferhengên menzûm ji bo zarokan, ji aliyê alimên perwerdeya medreseyan dîtine ve bi mebesta materyalên dersan hatine nivîsandin. Lewra di pergala medreseyan de ji bo pêşketinê hêmanek bingehîn jî, zanîna ziman û pergala xebatan bû. Di vê mijarê de ferheng diketin holê û pêdiviya zarokan pêk tanîn.

Kevneşopiya ferhengên menzûm di rojhilatê de kevn û berbelav e. Ji aliyê civakên cuda ev xebat hatine kirin. Herçendî di destpêkê de ji bo fêmkirina metnên dînî li ser zimanekî derketibin holê jî pişt ra hin guherîn dikevin nava wan. Di nav Faris, Tirk, Peştû, Hindî, Belûcî û civakên din de ferhengên menzûm hatine nivîsîn. Gava em bala xwe didin ferhengên menzûm em dibînin ku gelemperî ji bo fêmkirina ziman û edebiyatên serdest û rewacê hatine nivîsîn.

Di nav Kurdan de xebatên ferhengên menzûm li gorî civakên din hinekî dereng hatine kirin. Lê di edebiyat û zimanê Kurdî de piştî berhema yeke hema hema di her sedsalê de ferhengek menzûm hatiye nivîsandin. Ya yekem ji aliyê Ehmedê Xanî (1651-1707 ve di sala 1687an de hatiye nivîsîn û ev xebat heta dema me hatine domandin di dîrokên cuda de. Yek ji van xebatan jî nusxeyek ferhenga Şêx Merûf Nodeyî (1753-1837) ya bi navê *Luxetnamey Ehmedî ye* ku navê nusxeyê *Kitab-u Ehmediye ye*. Me jî xwast xebatek vekolîn û analîzê li ser vê nusxeyê bikin. Lewra di navbera herdu nusxeyan de cudahî hene. Herdu nusxe hem ji aliyebêjeyan ve hem jî ji aliye malikan ve ji hev cûda ne.

Xebata me ji destpêkek, çar beşên analîza ferhengan û nusxeya me û muellifê wê û encamekê pêk tê. Di destpêkê de em bi awayekî taybetî li ser zimên û xebatên li ser zimên sekinîn. Lewra ji bo fêmkirina nivîsandina ferhengan û xebatên bi vî awayî agahiyên di derbareyê zimên de girîng in.

Di beşa yekem de me di derbarê ferhengên menzûm ên civakên rojhilata navîn agahî dan û yê Kurdî me bi awayekî berfireh dan nasîn. Di beşa duyem de em li ser muellifê nusxeyê sekinîn û me di derbarê wî de agahî dan. Di beşa sêyem de me analîza herdu nusxeyên ferhengê kir û tespîten xwe nivîsandin. Di beşa çarem de me di derbarê nusxeyê de çend nîşe dan, rêbaza sazkirina metnê îzah kir û transkrîpsiyona berhemê da.

Di amadekirina û lêkolîna vê xebatê de me ji çend kesan agahiyên baş standin. Di rewşê me zehmet dîtî de ji her aliyê ve alîkariya min kirin. Di xwendin û fêmkirina qismên bi zimanê Erebi de birêz Mela Adil Zana hertim alîkariya me kir û rê nîşanî me da. Ji aliyê akademîk ve di amadekirina bingeha xebatê de birêz mamoste Semih Gezer alîkariya xwe di tu rewşan de ji me qut nekir. Şêwirmendê teza me birêz Prof. Dr. M. Zeydin Yıldız jî, di her mijar, pirsgerêk û rewşê de bi ramanên xwe yê girîng şêwirmendiya me kir. Ji bo van alîkariyan ji cenabê hersêyan re spasîyên xwe pêşkêş dikim.

Zeydin GÜLLÜ

Wan-2018

KURTEBÊJE

wer: werger

hej: hejmar

hwd: herwekî din

amd: amadekar

c: cild

r: rûpel

bnr: binêrin

mr: mirin

yd: yêd din

Î.K: Întîşarata Kurdistan

K.E: Kitab-u Ehmediye

-: nîne

DESTPÊK

Ziman, di serê nîrxên çandî ên gelan de têne hesibandin û ziman mîrasek e ku gelan ji rabirdûyê hilgirtiye (Sancak, Durukan û Alver, 2008: 1001). Ziman pergalek sembolan e, mirov bi rêya vê pergalê hest, raman, daxwazîyên xwe derdixin holê û bi hev re bi vê pergalê ragihandinan pêk tînin. Ji bo lihevkerin û ji hev fêmkirina kesên di civakekê de bêguman ziman pêdiviyek e. Terzê jîyanê, çand, kevneşopî, nêrîna cîhanê, têkiliyên digel gelên din û merhaleyên gelan ên di nava dîrokê de bi rêya zimên tînin fêmkirin. Terzên fêmkirin û vegotina gerdûnê ya gelan ziman e. Gava ziman tê vekolandin ev terz derdikeve holê. Mecaz, şibandin, gotinên pêşîyan û biwêj dema têne vekolantaybetmendiyên civakê digel van hêmanan derdikevin holê.

Wekî ku tê zanîn di dîroka mirovahiyê de tevgerek mirovan ya li ser rûyê erdê pêşêxistina ziman e. Di nav qonaxên dîrokî de mirovan ji bo parastin û pêşêxistina zimanê xwe serî li xebatên li ser zimên dane. Ji bo destpêka xebatên li ser zimên Aksan vê yeke tîne ziman:

Xebatên kevin yên li ser zimên jî ji aliyê şaristaniyên kevin yên wekî Hind û Yewnaniyan ve hatine kirin. Du faktor li ser arastebûna bikaranîna zimên û mijarên wî rol leystine. Ya jî van ya ewil ol e. Em dikarin bêjin ku îhtimama li ser dua û metnên olî di kirina xebatên li ser zimên de bandor kirine. Wekî tê zanîn xelet xwendin û xelet nîrxandina duayekî, di tu olî de baş nayê dîtin. Ji bo veguhestina pirtûkên pîroz û metnên olî hewl hatiye dayîn, digel danîna hin rêzikên nivîs û xwendinê têgehên zimannasîyê diyar bûne û pêdivî çêbûye ku li ser van bisekin. (Aksan, 1995: 16)

Xebatek din ji van xebatan, ya girîng jî sazkirina ferhengan e. Lê sedemên sazkirina ferhengan digel van hêmanan, bi hêmanên wekî pêşketina civakan, ramiyarî, erdnîgarî, kevneşopî, bazirganî û hwd. ve jî girêdayîne (Yavuzrarslan, 2004: 187; Korkmaz, 2002: 2). Ji bilî van sedemên wekî çand, aborî, civakî û bazirganiyê ji şaristaniyên kevin ve nivîsîna bedew ji bo mirovan wekî mijarek estetîkê hatiye qebûl kirin û di vê kontekstê de mirov li ser ziman û rêgezên zimên sekinîne. Lewra “ji bo hebûn berdewamiya zimanekî, tiştên herî girîng ferheng in. Ew dewlemendiya raman û çanda gelan in. (Ertekin, 2017: 89)”.

Di nav qonaxên dîrokî de şaristanî digel şaristaniyên din ketine nava têkiliyên cuda. Vê yekê jî, li ser ziman û jiyana mirovan bandorên mezin pêk anîne. Peyvên nû ketine zimanan, peyv ji zimanan hatine jîbîrkin, hatine guhertin, bi vî awayî ziman formên nû

standine. Bi pêşketina civak, ziman û zêdebûna nifşan, pêdiviya ferhengan hê bêhtir bûye û ferheng hatine çêkirin. Di derbarê vê de Cemal Muhtar weha dibêje:

Her ziman, bi wextî re ewqasî tê guhertin û pêş dikeve ku neviyên mensûbên heman neslî an jî bavikên heman neslî tîrî rewşeke wisa ku, gelek peyvên bav û kalên wan bikaranîne fêrî nakin. Ji bo fêmkirina wan, serî li ferhengan didin. Gelek çarî di nav bavikên heman neslî de cudatiya peyv û şeweyan tê dîtin. Eger bi zimanekî din lêkolîn hewce bike wî çaxî pêdiviya bi ferhengê qat bi qat zêdetir dibe. (1983: 363)

Dîroka ferhengan bi awayekî teqez û fermî nayê zanîn ku ferhenga yekem ji aliyê kî ve û di çî wextî de hatiye çêkirin. Li ser vê mijarê gelek nêrînên cuda hene. Lê eger em dîroka ferhengan li gorî terzê devokî bidin destpêkirin em dikarin ayeta Qur'an'ê ya ji sûreya Beqere'ê ya sihemîn "ez ê li ser rûyê erdê xelîfeyekî biafirînim" wekî ferhenga yekem bihesbînin (Altuntaş û Şahin, 2013: 7). Dîsa di heman peywendê de ayeta di Incîl'ê de "wê çaxê divê çawa be birayên min! Divê di civînên me yê ruhanî de tevînek, doktrînek, îlahiyek, daxuyaniyek xwedawendî, zimanekî biyanî, wergerek herkesî hebe. Divê ev hemî di peywenda avakirinê de bin. Eger kesekî bi zimanekî biyanî bipeyive, bila du an jî herî zêde sê kes bi dor biaxivin, yek jî wergerê bike" (Incil, 1994: 26-27), em dikarin destpêka ferhengên bi duzimanî bihesbînin.

Destpêka tradisyona ferhengên nivîskî, mijarek tevlihev û ne teqez e. Li ser ferhenga yekem hatî çêkirin gelek nêrînên cuda hene. Li gorî hin çavkaniyan ya yekem ji aliyê Bawetshî'yê Çînî ve hatiye çêkirin û ferheng di nava xwe de çil hezar peyvên dihewîne (Yavuz, 2002: 114). Li gorî Engin Yılmaz, ferhenga ewil *Urna Hubullu* ya ji aliyê Sumerî-Akadmî ye (2017: 3) û li gorî Sami Baskın dibe ku di navbera zimanên Babîlî-Akadmî û Sumerî de be (2014: 446).

Ferhenga li gorî stardartên roja me jî, ji aliyê rêveberê Muzeya Îskenderiye'yê Aristophanes'ê Bîzansî ve hatiye çêkirin û peyva ferhengê jî wek têgehê cara yekem ji aliyê John Garland ve hatiye bikaranîn (Aksan, 393-4). Wateya vê têgehê jî li gorî Vardar:

Berhema ku hemû an jî qismek yekeyên peyvî yê di zimanekî de, gelemperî bi alfabetîk, di hin rewşan de jî li gorî mijar an jî têgeh, pênaseyan, şahidan, vegotinan, eslan, bikaranînan, komên zimannasiyê, hemwateyan hwd. an jî wateya wan ya di zimanekî din de pêşkêş dike (1998:191).

Kevneşopiya nivîsandina ferhengan di serî de ji bo pêdiviya sedemên cuda cuda derketibe holê jî digel buhûrîna wêxt ji aliyê kesên zimannas ve wek xebatên ferdî hatine kom kirin û veguhêzîne terzê rîsaleyan.¹

1. Armanç û Girîngiya Tezê

Di edebiyatê de, ji bo isbatkirina edebiyatekê, hebûna materyalên kevn e xwedan girîngî ne. Materyalên kevn yê edebiyatekê hebûna wê edebiyatê bi belgeyan isbat dikin û rê li ber xebatên din vedikin an jî rêya ku vekirî geştir dikin. Bi van materyalan edebiyat hem bingeha xwe xurt dike, hem jî ji bo afirandina berhemên din dibe mînak.

Di nivîsandina ferhengan de, muellif, hem wek zimannasekî hem jî wek rewşenbîrekî ferhenga xwe amade dike. Ji bo xebatên hîndekariyê ferhengan cihekî girîng girtine. Lewra di serdema medreseyan de, zimanê zikmakî ji bo ilmê medreseye têra hînbûna ilmekî nedikir. Girîngiya ferhengsaziya Kurdî jî di vê derê de derdike holê. Bi vî awayî digel zimanê Erebi hişmendiyek Kurdewarî jî di nav gel de çêbûye. Ji ber vê ye ku şairên piştî Ehmedê Xanî ên wekî Ismaîlê Bazîdî (1655-1710) û Şêx Mihemedê Kerbelayî (1885-1939) mane di bin bandora wî de û ferheng nivîsandine. Lê mixabin dîsa jî ev xebatên li ser ferhengan di edebiyata Kurdî de zêde nehatine kirin an jî haya me ji wan tune ye. Yê hatîn dîtîn jî, ji çendekan derbas nabin û ev jî hem ji bo edebiyata Kurdî, hem ji bo zimanê Kurdî dibe kêmasiyek. Ji ber ku bi van xebatan ziman di cihê xwe de namîne, pêş dikeve û edebiyat jî bi nivîsandina van ferhengan ya bi teşeyê mesnewînivîsînê dewlemendtir dibe.

Bi vê mebestê em ê di vê xebata xwe de li ser berhemek menzûm bisekinin û em ê berhemê di konteksta berhemên din ên wekî wê de binirxînin. Bi vê yekê em ê transkrîpsiyon û analîza berhemê bikin, li ser berhemê hin agahî bidin.

2. Rêbaz

Rêbaza xebata me li gorî rêbaza xebatên li ser ferhengan hatîn kirin û li gorî pîvanên edebiyata klasîk hate kirin. Di serî de me di derbarê girîngiya zimên de hin agahî dan, li ser ferhengên menzûm û kevneşopiya wan sekinîn û pişt re me du nuskeyên ferhengê berawird kirin. Piştî van xalan em derbasî mijara eslî bûn. Me berhem ji aliyê wê yê edebî û zimanî ve analîz kir û ev aliyên wê derxistin holê.

Rêbaz û qonaxên vê xebatê wiha ne:

¹ Ji bo bêhtirîn agahî di derbarê cureyên ferhengan de bnr: Yavuz, 17-8, Gülbil, 2010: 3, Ölker, 2011: 47.

1) Me di serê xebatê de metn bi rêya kopîyê dest xist û dest bi xebata xwendina wê kir. Metn ji aliyê du kesan ve hate xwendin ku xeletî nekevin nava metnê.

2) Piştî transkrîpsiyona metne, me nusxeya din ya ferhengê peyda kir û di navbera herduyan de xebatek berawirdî çêkir. Bi vî awayî me taybetiyên herdu metnan derxistin holê.

3) Di mijarên ku me li ser lêkolîn kirin de, bêjeyên ku di malikên de wek mînak hatin bikaranîn, me bi boldê ango reşa tarî nîşan dan.

4) Malikên ji derveyî metnê hatin nivîsîn, di nav metnê de li cihê pêwist bû ku lê bin hatine nivîsandin.

5) Di derbarê metna Farisî ya di dawiya ferhengê de me agahî dan û me metna Farisî wergerand Kurdî.

6) Piştî lêkolînek berfireh ya li ser ferheng û agahiyên di derbareyê ferhengê de, me analîzên li gorî pîvanên edebiyata klasîk kirin û ev analîz di nav xebatê de nixandin.

7) Nusxe ji beşek bênav û ji du beşên binavkirî pêk dihat. Me ji bo beşa bênav "1" kir nîşane, ji herdu beşên binavkirî jî, me jimareyên "2 û 3"yê bikaranîn. Jimareya pêşiya xêzwarê, beşê nîşan dîke û jimareya piştî xêzwarê hejmara malikê ya di nav beşê de nîşan dide.

8) Piştî qedandina nusxeya bi navê Kitab-u Ehmediye'yê me edisyon-krîtîk digel nusxeya Întişara Kurdistanî danî. Herdu nusxe ji aliye tîp, bêje û malikan ve hatin muqayese kirin û cudahî bi jêrenotan hatin dayîn. Peyvên ku tîpên wê hatine guhertin wek jêrenot hatin nivîsandin û heman peyvên di nusxeya din de ligel jêrenotên wan hatin nivîsandin. Tîp, bêje û malikên di nusxeyekê derbas nabin bi sembola "-“ hatin nîşanekirin.

8) Di dawiyê de me analîzên di derbarê xebatê nivîsandin.

BEŞA YEKEM: FERHENGÊN MENZÛM (ÇARÇOVEYA TEORÎK)

1.1. Ferhengên Menzûm

Di nav civakên şaristaniya Îslamî de Ereb û Farisan, Kurdan rolek mezin hilgirtiye. Civakên rojhilata navîn bi gelemperî xwediyê şaristanî û daneheveke çandî ya hevpar bûn. Di neqilkirina vê şaristanî û daneheva çandî de jî rol û bandora edebiyatê hertim rol girtiye. Zanyarên demê gelek caran bi rêya edebiyatê û cureyên nivîsandinê fikrên xwe ji bo nişên nû neqil kirine. Ev edebiyat jî wekî edebiyata klasîk hatiye binavkirin.

Di warê edebiyata klasîk de cureyek herî kêrhatî jî zimanê helbestkî ye, ango menzûme ne. Lewra zimanê helbestkî xwediyê hin taybetmendiyan xweserê xwe ye. Ev taybetmendiyan wekî serwa û kêşeyê tîna binavkirin wê derfetê didin muellif ku bikare hêsantir fikir û zanînan xwe bixe qada edebiyatê. Di vê berekê de di bikaranîna şaxezanistên wek tib, astronomî, geşt û ger, pendname, zimannasî, gramer, erdnîgarî û hwd. de teşeyên menzûn hatine tercîhkirin. Ji bo neqilkirin û parastina zanistan, hewcedarî bi nivîsandinê hebû û di vî warê de derfeta herî baş menzûme didin. Atabey Kılıç di derbarê zanist û neqlê de vê yeke tîna ziman:

“Ji ber ku zanistên Îslamî bi gelemperî spartiyê neqlê bûn, bêyî xirabûn, parastin û neqilkirina ji bo nişên nû gelek girîng bû. Tabî rêyek qewî ya vê jî piştî nivîsandina berhemê ezberkirina wê ya ji aliyê alimên ve bû. Rêya herî hêsan ya ezberkirina pirtûkekê jî menzûmkirina agahiyên wê bû” (Kılıç, 2006a: 85).

Gava em bi vî awayî li edebiyata klasîk binêrin em dibînin ku edebiyata klasîk xwedî rewac bûye. Di nav metnên edebî de cureyek zêde xwedî rewac jî ilmê luxatê ango ilmê ferhengsaziyê bûye. Gava em bi çavê roja me li ferhengsaziyê binêrin “ji aliyê nivîsandinê ve ferheng di du kategoriyan de tîna nixandî. Ya yekem, ferhengên di peywendê kêş û pîvanê de bi awayê helbestkî hatîna nivîsîn, ya din jî yên di roja me de bi terzê pexşanê tîna nivîsîn. (Ertekin, 2017: 91)”. Ji van ferhengên bi terzek helbestkî hatîna nivîsîn re ferhengên menzûm tê gotin. Di edebiyata rojhilata navîn de ev cure ji aliyê gelek civakan ve hatiye bikaranîn. Sedema wê ew e ku ji bo bikaranînê hem ilmê kûr û hûrgilî pêwîst e û ev yek muellifên ferhengên menzûm jêhatîtir dike hem jî zanîna zimanekî biyanî di dîrokê de hertim xwedî îtibar bûye. Lewra zimanek deriyekê ilmê li ber muellifî vedike. Derfeta ku vê yekê dide kesekî jî metnên ferhengên menzûm in. Lê divêt ev yek jî bê zanîna ku ferhengên menzûm di qada zanistî de ne çavkaniyên ciddî û tîrker in (Kılıç, 2006^a: 81).

Herçendî ev ferheng di nav zimanên rojhilata navîn de hatibin nivîsîn jî, pişt re di heman şeweyê de bi zimanên Ewropî re jî hatine nivîsîn (bnr: Erciyas, 2011: 72-6).

1.1.1. Sedemên Nivîsandina Ferhengên Menzûm

Ferhengên menzûm piştî geşedana ola Îslamê di nav coxrafyaya rojhilata navîn de hatine bikaranîn. Dema em li van ferhengên di bin bandora ola Îslamê û çanda Farisan de derketî dinêrin kêma zêde hemî li ser mijarên hevpar hatine nivîsîn û mebesta muellifan bi gelemperî heman tişt e. Lê pişt re ji derveyî armancên hevpar ferhengên menzûm hatine nivîsîn. Mebest di vî terzê nû de jî danasîna devoka şairî ye (bnr: Babacan, 2017: 87-110). Sedemên hevpar ên ferhengên menzûm, em dê di bin serenavan de li jêr daxuyan bikin ji ber ku wek hevokê îzahkirina van dê kêma bimîne.

1.1.1.1. Materyalên ji bo Dersan û Hêskirina Ezberê

Armançek girîng û sereke ya nivîsandina ferhengên menzûm ji bo zarokan hêskirina ezberê ye (Öz, 2016: 53; Kaya, 2017^a: 214; Kaya, 2017^b: 514; Doğan, 2016: 17). Zarokên ku nû dest bi xwendina perwerdeyê dikirin, di xwendin û nivîsandina peyvên biyanî de zehmetî dikişandin. Ji ber vê sebebê ev ferheng ji aliyê şair û mamosteyên medreseyan ve ji bo tehsîlê hatine nivîsîn. Lewra bi rêya van ferhengan zarokên medreseyan hînî peyvsazî, gramer û hevoksaziya zimanên biyanî dibûn. Ji bo hînbûna zimanekî biyanî ezberkirina peyvan, destpêka hînbûna ziman e. Ferhengên menzûm jî xwendekar digihjînin mebesta wî û ve yekê bi awayekî xwendekar jê hez bike didin kirin. Perihan Ölker di derbarê ferhengên menzûm de wiha dibêje:

[Wekî ku tê zanîn kevneşopiya bi kêş û serwa nivîsînê bingeha edebiyata me ya klasîk çêdike, ferhengên ku mebestek dîdakîk di xwe de dihewînin jî parçeyek girîng yê vê kevneşopiyê ne. Bi vî awayî rêbazek bandorker ya hînkirina zimên hatiye tercîhkirin, xwendinek bi zewq, bi hêsanî û bo demekdirêj peyv jiberkirin pêk hatiye. (2009: 874)

Zarokên ku ji van ferhengan ders didîtin digel zimanên biyanî hînî ilmê belaxat û fesahatê jî dibûn (Öz, 2016: 53). Wekî ku tê zanîn, ilmê belaxatê di nava xwe de zanistên cur bi cur dihewîne. Di vir de mebest ew e ku di paşerojê de xwendekarê ku ev ders xwendî bibe xwediyê zimanek herikbar û fesîh.

1.1.1.2. Destpêka Qur'an'ê

Di destpêka nivîsandina ferhengên menzûm de armanca sereke fêmkirina Qur'an û hedîsên Pêxember bû (Gümüş, 2007: 425; Yüçetürk, 2016: 291; Lutfî Efendi, 2012: 9).

Armanca fêmkirina metnên Qur'an'ê ne tenê ji bo civakên ne Erebi bû, herwiha Ereban bi xwe jî ji bo fêmkirina Qur'anê û hedîsên Pêxember ev xebat kirine. “Di nav Ereban de, bi pirsên sehabeyan yê di derbarê peyvên wateya wan neyê zanîn de û bersivdana pêxember ya digel van pirsan re hin xebatên bi ferhengan re têkildar destpê kirine. (Durmuş, 2009: 398)”.

Piştî xebatên Ereban, civakên din ên rojhilata navîn dest bi xebatên ferhengên menzûm kirine. Lê civakên din, ji Ereban cudatir rasterast ji bo hînkirina zimanê Erebi ferheng nivîsandine. Lewra zimanê Erebi wekî zimanê ola Îslamê ji bo fêmkirina Qur'an'ê û destxistina zanistan pêwîst bû. Di medreseyan de, zanist bi zimanê Erebi bû û ferhengên menzûm ên bi Erebi re têkildar wek materyalên dersê ji aliyê xwendekaran ve hatine bikaranîn.

Di nav merhaleyên dîrokî de sazkirina ferhengên menzûm ji armanca ewil hinekî dûr ketiye û li ser mijarên din, ferhengên menzûm hatine nivîsîn. Bo numûne ji bo peyvên xerîb ên di *Mesnewiya* Mewlana de ferheng hatine nivîsîn (Gümüş, 2006: 6). Wekî ku tê dîtîn ferhengên ji bo fêmkirina metnên olî hatîn çêkirin pişt re ji derveyî vê erka xwe jî hatine bikaranîn (bnr: Zararsız, 2015: 16).

1.1.1.3. Hînkirina Kêşa Erûzê

Her wekî ev ferheng di medreseyan de wek materyalên dersan hatîn bikaranîn digel van xalan di qada hînkirina kêşa erûzê de jî xizmet kirine. Muellifên ferhengnivîs gelek caran di nav metna bingeşê de di derbarê kêşê de jî agahî dane. Lewra armancek ferhengnivîsan ji vê yekê ew e ku xwendevanên berhema xwe hîni kêşa erûzê, teqîf, behr û gramerê bikin (Gümüş, 2007: 426; Selçuk û Algül, 2015: 134; Güler, 2016: 167). Mebest ji vê armancê, kesê ku di paşerojê de bixwazin bibin şair û meyla wan lê hebe tecrubeyekê jê bigirin (Öz, 1999: 5). Di nav kêşa erûzê de hin usûl hene ku karê jiberkirinê hêsan dikin, bi vî awayî şair hem berhema xwe bêhtir dixê qada jiberkirinê, hem jî mebesta xwe ya hînkirina wezna erûzê pêk tîne (bnr: Civelek, 2000: 289). Gava em li edebiyata Kurdî ya klasîk dinihêrin em dibînin ku Ehmedê Xanî di berhema xwe ya bi navê *Nûbihara Biçûkan* de ev pergal bikar aniye.

1.1.1.4. Nîşandan Zanîn û Hunerê

Di nivîsandina ferhengên menzûm de sedemek girîng ya nivîsandina van ferhengan xwastina nîşandana zanîna zanist û hunera wêjeyî ye. Lewra di nivîsandina ferhengan de du xalên girîng hene. Yek ji wan zanîna ilm e. Lewra eger muellifê ferhengê ne xwediyê zanistek kûr û bi hûrgilî be, nikare ferhengeke menzûm binivîse; jixwe eger ferheng bi du zimanan be, barê muellif wê çaxê girantir dibe. Ji bo curetkariya nivîsana ferhengê divê muellif di nav çandek ilmî de xwe pêş êxistibe. Rêya vê curetkariyê jî di zanistên medreseyê re derbas dibe. Ji ber ku edîbên demê bi gelemperî di bin perwerdeya medreseyan re derbas bûne.

Xala din ya girîng jî jêhatîbûna di edebiyata klasîk de ye. Muellif eger di kêş, serwa, paşserwa, teqtî, behr û hunerên edebî de ne jêhatî be, herçiqas di ilm de zana be jî nikare berhema di qada edebî de derxe pêş. Ji ber hindê divê şair di qada edebiyatê de jî xwedî huner be û ehlê hunerê di metna wî de qusûran piştguh bikin. Ev malika Şahidî mîna keke bo vê yeke:

Dârem ümmîd ki in turfe-kelâm

Ki çü 'ıkd-ı güher âmed benizâm

Bünümâyed bemededkâri°ayb

Piş-i erbâb-ı hüner dür ez 'ayb². (Zararsız, 2015: 69)

Gava şair armanca xwe tenê li ser zanîna ilmî ava bike, wê çaxê wekî Wellek-Austin gotî, hukmê kargerê bingehîn namîne û emilandina duyem derdikeve pêş (Wellek-Austin, 2001: 15). Lê muellif wê yekê jî dike armanc, lewra ferhengên menzûm di medresyan de wek materyalên dersan dihatin bikaranîn û ev yek dibû wesîleya navdarbûna muellif. Di navdarbûna şairê Kurd Ehmedê Xanî de bêguman digel berhemên din hêza ferhenga wî ya menzûm *Nûbihara Biçûkan* nayête jibîrkirin (Xeznedar, 2001: 68-9).

1.1.2. Taybetiyên Ferhengên Menzûm

Di nivîsandina ferhengên menzûm de rêbazeke klasîkbûyî hatiye bikaranîn. Ji ber hindê, gava em li ferhengên menzûm dinêrin di navbera wan de cudahiyek zêde berbiçav nayête dîtin. Di edebiyata klasîk de terzê nivîsandina menzûmêyan bi rêya cureya mesnewiyê dihate pêk anîn. Lewra ji aliyê qafiyeya xwe ve mesnewiyên ew derfet dida

² Mîna hêvî heye ku ev gotinên min ên turfeyê wek gerdembendek bidur bikevin nîzamê.. gotina min meded û xeybê bîne ber çavan û li cem ehlê hunerê ji eyban berî be (wer: Zeydin GÜLLÜ).

nivîsakaran ku bikarin bi awayekî hêsan metna xwe bihûnin. Bi gelemperî, nivîsandina ferhengên menzûm li gor van sernavên li jêr hatine çêkirin.

1.1.2.1. Muqeddîme / Dîbace

Di nava vê beşê de bi gelemperî hemdele û selwele heye (Ertekin, 2017: 94). Ferhengnivîs di vê beşê de hemd û senayan ji Xwedê re dike, selam û selatan ji pêxember re dike û sebebê telîfa ferhengê di vê beşê de daxuyan dike. Di vê beşê de dengê ferhengnivîs bixwe heye lewra di sebebê telîfê de di derbarê xwe û sedema nivîsandinê de agahiyan dide. Bi vê rêyê muellif di derbarê girîngiya zimên, ilm û sûdên wan de fikrên xwe tîne ziman.

1.1.2.2. Beşa Bingehîn

Ev beş ji beşa eslî pêk tê. Di vir de beşên ferhengê hene û muellif vê beşê bi terzê qit'eyan dinivîse. Di derbarê qit'eya hatî bikaranîn de agahiyan dide ku kîjan qalibê kêşa erûzê bikarînaye (Kılıç, 2006^b: 67). Bi gelemperî navên qit'eyan bi terkîb an bi hevokerê Erebi an Farisî tê dayîn.

1.1.2.3. Xetîme

Beşa xetîmeyê beşa dawiyê ye, muellif di vir de duayan dike û temenniyên xwe yê di derbarê ferhengê de tîne ziman. Bi awayekî gelemperî şair di vê beşê de bi hesabê ebcedê dîroka nivîsandina berhema xwe dinivîsîn (Civelek, 2000:289; Gümüş, 2007: 425).

1.1.3. Kurtedîroka Kevneşopiya Ferhengên Menzûm di Rojhilata Navîn de

Di nav civakên Îslamî de bêguman ji aliyê civak, ziman, rêveberî, edebiyat, perwerde û hwd. de bandora civakan li ser hev çêbûye. Di nav van de bandora herî berbiçav û xuya li ser edebiyat û zimanan çêbûye. Li ser edebiyat û zimanan danûstandinên civakên rojhilata navîn çêbûne. Ji aliyê zanistî ve bandora herî mezin em dikarin bibêjin Ereban li ser derdora xwe kiriye. Lewra zimanê ola Îslamê zimanê wan yê zikmakî bû û vê yekê ji aliyê zimên ve pêşwendî kiribû.

Di vê coğrafyayê de xebatên li ser gramer û ferhengan cara ewil ji aliyê zimannasên Ereban ve hatine kirin. Ferhenga ewil di nav Ereban de ji aliyê Ismaîl. B. Îbrahîm b. Muhammed er-Ribî ve (mr: 1087) bi navê *Qeydu'l- Ewabid* bi terzê qesîdeyan hatiye nivîsîn (Kaplan, 2017: 215). Ev ferheng bi yek zimanî hatiye nivîsîn. *El Qamûs ull-Muhît*

a Fîrûzabadî û *Tac-ul-Luxat* û *Sîhah-ul-Erebiye*'ya Cewherî jî hêjayê behsê ne (Bingöl, 2006: 201). Bi demê re ferhengên bi du zimanan zêdetir hatine nivîsîn. Li ser ferhenga duzimanî ya ewil hin fikrên cuda hene. Li gorî Kılıç, ferhenga menzûma duzimanî ya ewil ji aliyê Bedruddîn Ebû Nasr Mes'ûd b. Ebî Bekr el-Ferahî ve bi navê *Niâbu's-Sıbyan* bi zimanê Erebi-Farisî hatiye nivîsîn (2006b: 67). Li gorî Ertekin jî, ji aliyê Reşîduddîn Watwat ve bi navê *Nukudü'z-zevâhir û ukudü'l-cevâhir* bi zimanê Erebi-Farisî hatiye nivîsîn (2017: 92). Li gorî İnce, di dîrokê de ferhenga menzûm ya tê zanîn ya Reşîduddîn Watwat e (İnce, 2002:177).

Di nav Farisan de xebatên ferhengan, ya ewil bi xebata Ebû Îsa b. Elî b. Îsa b. Dawid destpê dike. Pişt re Qetranê Tebrîzî, Surûrê Kaşanî û Încûyê Şîrazî ev xebat domandine (Kaygın, 2013: 2). Li gorî Kaplan ferhenga ewil ya ya du zimanî bi zimanê Erebi- Farisî ji aliyê El-Ferahî ve bi navê Nisab-u Sibyanê hatiye nivîsandin (Kaplan, 2017: 215). Bi heman awayî Dustûru'l-Luga'ya Edîb Natannazî jî ji bo Farisan fêrî Erebi bike bi zimanê Erebi û Farisî hatiye nivîsandin (Ölker, 2009: 874). Herçendî destpêka xebatên ferhengnivîsînê ve cara ewil ji aliyê Ereban hatibe kirin jî Farisan di vê mijarê de bêhtir xebat kirine.

Di edebiyata Tirkan de ferhenga ewil ji aliyê Mehmûdê Qaşgarî ve bi zimanê Erebi-Tirkî hatiye nivîsîn. Piştî berhema Mehmûdê Qaşgarî xebatên ferhengسازیê di nav edebiyatên Qipçaq, Çaxatay û Osmanî de destpê kirine (İnce, 2002:176). Muellif xwastiye nîşanî Ereban bide ku zimanê Tirkî jî bi qasî zimanê wan zimanek pêşketî û dewlemend e. Herwiha, xwastiye bi vê berhemê Ereban fêrî zimanê Tirkî bike. Ferhenga menzûm ya di nav edebiyata Tirkan de cara ewil ji aliyê Husam b. Hasan ve bi navê *Tuhfe-i Husam* bi zimanên Tirkî-Farisî hatiye nivîsîn (Kılıç, 2006b: 67), lê li gorî Yurtseven ev ferheng Erebi jî di nava xwe de dihewîne (2003: 28). Ferhenga bi zimanê Erebi-Tirkî hatî nivîsandin jî, ji aliyê Abdulletîf Ibn Melek ve bi navê *Lugat-i Feriştetoğlu* hatiye nivîsîn (Yakar, 2009: 998; Öztürk, 2016: 5). Destpêka zimanê Tirkî ya digel ferhengên menzûm ên duzimanî bi Erebi û Farisî çêbibe jî, pişt re digel zimanên curbicur ev xebat hatine domandin (bnr: Öztürk, 2016: 5). Di nav civakên rojhilata navîn de, digel fergengên menzûm ên duzimanî yê sêzimanî jî hatine nivîsandin hetta yeke şeşzimanî ji aliyê kesekî bi navê Yûsiv ve bi navê *Nisab-i Şeşzeban* hatiye nivîsandin (Karaismailoğlu, 1990: 60).

1.1.4. Kurtedîroka Ferhengên Menzûm di Zimanê Kurdî de

Wekî civakê din ên rojhilata navîn, di zimanê Kurdî de jî xebatên li ser ferhengên menzûm hatine kirin. Lê li gorî van zimanên derbasbûyî û li gorî belgeyên di destê Kurdologan de, ev xebat di zimanê Kurdî de hinekî dereng hatine kirin. Em dê li jêr bi awayekî kurt di derbarê van ferhengên menzûm de agahiyan bidin.

1.1.4.1. Nûbihara Biçûkan

Wekî ku ji belgeyên di destên Kurdologan de tê zanîn û dîtin berhema yekem a li ser rêbaza ferhengnivîsiya menzûm hatî nivîsîn *Nûbihara Biçûkan* a Ehmedê Xanî ye. Xanî ev behrem di sala 1683yan de û di 33 saliya xwe de nivîsandiye (Ertekin, 2017: 94). Ferhenga Xanî nêzîkî hezar peyvên Erebi û peyvên Kurdî ên beranberê wan dihewîne, ji sêzde beş û pêşgotinek kurt û ji dused û bîst malikan pêk tê (Ehmedê Xanî, 2008: 40). Xanî ev berhem, wekî ji navê wê jî diyar dibe, ji bo zarokên Kurdan nivîsiye. Ev berhem, wek materyalekê di medresyan de hatiye bikaranîn (Başaran, 2014: 54; Adak, 2014: 254). Dema zarokên Kurd ji xwendina cuzok, ema û Qur'an'ê derbas dibûn di destxistina ilm de zehmetî dikişandin. Lewra ji bo di ilm de pisporbûnê zimanê Erebi mercek bû. Ji ber ku, Xanî ev berhem bo zarokan nivîsandiye, navê wê *Nûbihara Biçûkan* daniye. Xanî vê yekê wiha tîne ziman:

Vêk êxistin Ehmedê Xanî

Navê Nûbihara Biçûkan lê danî

Ne ji bo sahibrewacan

Belkî ji bo biçûkêd Kurmancan

Wekî ji Qur'anê xilas bin

Lazim e li sewadê çavnas bin. (Adak, 2013: 254)

Digel vê armancê, Xanî di berhema xwe de li ser behr û kêşê jî sekiniye. Bi vê yekê dixwaze kesên meyla wan li helbestkariyê heyî, ji van kêş û behran agahdar bike. Ev behrem yekem pirtûk e ku ji bo perwerdeya zimanê zikmakî hatî nivîsîn. Ji ber ku ferheng ji bo zarokan hatiye nivîsîn, muellif di serê her beşê de şîretek daniye.

Heta dewr û dersan nekî tekrar û mesrûf

Li dunyayê tu nabî ne meşhûr û ne me'rûf. (Qoxî, 2014: 17)

Gava ji aliyê muhtewayê ve em lê dinêrin em dibînin ku Xanî bi rêbazên pedagojîk ev behrem nivîsandîye û di derbarê perwerdekirina zarokan de xwedî agahî bûye. Lewra Xanî mijarên xwe li gorî “ji nêzîk ber bi dûr ve, ji ya hêsan ber bi ya dijwar ve” (Ehmedê Xanî, 2014: 22) nivîsandîne û di hînkirinê de ji hemwate, diywate, tezad û pîrskirinan îstifade kiriye (bnr: Öztürk, 2016: 23-7). Di qada Kurdolojiyê de hin xebat li ser vê ferhengê hatine kirin ji aliyê Kurdologan ve. Xebata herî muhîm jî ew e ku Qoxî bi navê *Gulzara Hemûkan* ev berhem şerh kiriye û digel tîpên Erebi çap kiriye û pişt re dîsa heman lêkolînerî peyvên Erebi û Kurdî digel hev dane û rêjeyên wan ên di malikan de wek pêrist dane. Ji bilî van, Zeynelabidîn Zinar di sala 1986an de, Tehsîn Îbrahîm Doskî digel *Mîrsadu’ul Etfalê* di sala 2010an de, digel ferhenga Yûsuf Zîyaeddîn Paşa jî di sala 1794an de hatiye çap kirin (Ertekin, 2017: 94).

1.1.4.2. Mîrsadu’l-Etfal / Şahrahê Kûdekan

Berhemek din ya bi awayê ferhengên menzûm ên di edebiyata Kurdî ya klasîk de hatî nivîsîn *Mîrsadu’l-Etfala* Şêx Mihemed Kerbelayî ye. Kerbelayî di sala 1886an de li gundê Axtepeya girêdayîyê navçeya Çinar a Diyarbekirê (Bolelli û Ertekin, 2017: 28) hatiye dunyayê. Kerbelayî neviyê Şêx Abdurrehmanê Axtepî ye û ji ekola Axtepiyan e. Wekî Akdağ-Soylu diyar dikin du berhemên Kerbelayî hene. Yek *Dîwan*, ya din jî ferhenga wî ya bi navê *Mîrsadu’l-Etfal* ango bi navê din *Şahrahê Kûdekan* e.³

Ferhenga menzûm a Kerbelayî, ji destpêkek û 15 beşan pêk tê. Kerbelayî jî wekî Xanî di ser her beşê de malikek nivîsiye ku di termînolojiya ferhengên menzûm de ji bo van malikan qit’e tê gotin.

‘Ilim ez behrê insan dewletê dunya û ‘uqba ye

Kesê ‘alim muheqqeq tacidarê her du dunya ye. (Bolelli û Ertekin, 2017: 29)

Kerbelayî di destpêkê ango di muqaddîmeyê de navê berhema xwe daniye. Kerbelayî jî wekî kevneşopiya beriya xwe ev kevneşopî domandiye û peyva tîfal-zarokê pê ve kiriye:

Bi Mîrsadu’l-Tifal min kirye nîşan

Ji mewla min rica ye nef’ê îşan. (Pertev, 2012: 47)

Dema em li sebebê nezma kitêbê dinêrin em dibînin ku Kerbelayî jî ev behrem ji bo zarokên Kurdan nivîsiye. Lê bi awayekî taybetî ev ferheng ji bo birayê xwe û biraziyê xwe

³ Ji bo bêhtirîn agahî di derbarê Kerbelayî de bnr: Akdağ-Soylu, 2002: 7-10.

nivîsandiye. Di nav sebebê telifê de diyar dike ku ferheng bi zimanê Farisî û Kurdî ye. Sebebê nezma kitêbê weha ye:

Li ser Etfal û ewladê di Kurdan
Lîsanê Farisî û meqsedê wan
Muhemmed Eskerî yû Neqşibendî
Ew in ‘ilet ji vê tertîb û bendî. (Bolelli û Ertekin, 2017: 28)

Di nav metna Kerbelayî de diyar dibe ku di bin bandora Ehmedê Xanî de gelekî maye. Ev yek ji malika jêrîn diyar dibe:

Me her wek Newbuharê Şêxê Xanî
Esasê wê ji bo etfalê danî. (A.R.T., 2013: 20)

1.1.4.3. Gulzar

Ferhenga menzûm ya bi navê *Gulzarê* ji aliyê Îsmâîlê Bazidî ve hatiye nivîsîn. Bazidî di sedsalên hivdehem û hijdehem de jiyaye. Wekî ku agahiyên Kurdo ji Jaba vediguhezîne, Bazidî şagirdê Ehmedê Xanî bûye (Kurdo, 1992: 17).

Agahiyên di derbarê Îsmâîlê Bazidî de kêma in, lê wekî ku Kurdo neqil dike ferhengek menzûm ya bi navê *Gulzarê* nivîsandiye û ev ferheng ji sê zimanan pêk tê (Kurdo, 1992: 17). Ev ferheng ji aliyê xwe yê sêzimanî ve ji ferhengên din ên menzûm ên Kurdî cuda dibe. Zimanên wê Kurdî-Erebî-Farisî ne. Wekî Minorsky jî diyar dike, ev ferheng wekî ya Xanî di medreseyan Kurdan de hatiye bikaranîn (Minorsky, 1997: 114). Ferheng bi devoka Colemêrg û Bazidê hatiye nivîsîn (Ertekin, 2017: 95).

1.1.4.4. Du Rişte

Ev berhem ji aliyê Mela Ebdulkerîm Muderris ve hatiye nivîsandin. Li ser bergê ferhengê “Duruşte, ferhengê ‘erebî-kurdî be helbest” (Aykaç, 2016: 9) dinivîse. Ferheng bi zaravayê Soranî hatiye nivîsîn. Di malikên sebebê telifa ferhengê de muellif dibêje; musulman hemî bira ne û ji ber hindê divêt zimanê hevudu bizanin (Ertekin, 2017: 97) û di jînê de divêt bira ligel bira bin, li yek niştimanî, di nav hev de bin:

Hemû nişteciyê yek niştiman in
Eb zûbanê yekter bizanin

Bû jînê bira ligel bira da
Le yek niştiman le yek mawa da. (Ertekin, 2017: 97)

Di berhemê de bîst û yek beş hene. Di ferhengê de 1761 malik û 3618 peyvên Erebî û beranberiya wan a Soranî cih digire (Ertekin, 2017: 97) û berhem cara yekem li Sinê ya bajarê Îranê li çapxaneyê Întîşarata Kurdistanê di sala 1970î de hatiye weşandin (Aykaç, 2016: 9).

1.1.4.5. Ferhenga Quranê

Ev ferhenga menzûm di wextên nêzîk de hatiye nivîsîn. Ev ferheng rasterast li gorî mantalîteya Ereban ya li ser ferhengên menzûm hatiye nivîsîn. Lewra Ereban xebatên xwe yê ewil, yê li ser ferhengsaziyê ji bo fêmkirina Quranê kiribûn. Muellifê berhemê Mela Mehmûd Tîruwayî jî, ji bo heman mebestê berhema xwe di salên 2000an de nivîsandiye (Aykaç, 2016: 14).

1.1.4.6. Nûbihara Mizgefta Sîriyê

Ev berhem ji layê Ebdulsettar Rêkanî ve hatiye nivîsîn. Ferhengek bi Erebî-Kurdî ye û Kurdiya wê bi devoka Behdînan hatiye nivîsîn (Bolelli û Ertekin, 2017: 39). Di ferhengê de 1330 peyv hene û ferheng ji pêncî û çar wereqan pêk tê⁴.

1.1.4.7. Nûbihara Mezinan

Nûbihara Mezinan ji aliyê Dilbikulê Cizîrî (Abdulkadir Bingol) ve hatiye nivîsîn. Ferheng ji ferhengên din ên menzûm cudatir e, lewra ev ferheng li ser rîknê zimanê Tirkî-Kurdî hatiye nivîsîn. Ferheng di sala 2015an de hatiye weşandin (Aykaç, 2016: 9). Muellifê ferhengê di bin bandora Ehmedê Xanî de maye û dema navê ferhenga xwe lê dike, îlhama xwe ji Ehmedê Xanî digire (Cizîrî, 2015: 8). Cizîrî jî wekî şairên din ferhenga xwe ji bo Kurdan nivîsandiye, lê berevajiyê wan, wî ferhenga xwe ji bo mezinan nivîsandiye (Ertekin, 2017: 101). Sebebê telîfa berhemê weha ye:

Min xwest ji ziman re kim xebatê

Bona wejîna wê kim lebatê

Rizgar bikim ez nebîte wenda

Da ew nemirit li şehr û gunda

Hazir bikim ez bi Kurdî ferheng

⁴ M. Zahir Ertekin li ser vê ferhengê dixebite (Ertekin, 2017: 100).

Da ew di dinê de bit xwedî deng. (Ertekin, 2017: 100).

Ferheng herçendî di demek nêz de hatibe nivîsandin jî, şair ew li gorî kevneşopiya ferhengên menzûm li ser kêşa erûzê nivîsandiye. Ji destpêkek û du beşan pêk tê û ev herdu beş di nav xwe de binbeşan dihewînin.

1.1.3.8. Luxetnameyî Ehmedî

Ev ferheng mijara xebata me ye û nusxeya di destê me de bi navê *Kitab'u Ehmediye'yê* ye û ji layê Şêx Merûfê Nodeyî ve hatiye nivîsandin. Ji ber hindê agahiyên di derbarê vê ferhengê de, em dê di beşek serbixwe de li jêr bidin.

BEŞA DUYEM: ŞÊX MERÛFÊ NODEYÎ Û AGAHIYÊN DI DERBARÊ WÎ DE

2.1. Jiyanê Şêx Merûfê Nodeyî

Şêx Merûfê Nodeyî şair û alimek navûdeng yê edebiyata Kurdî ya klasîk e. Leqeba wî Merûf e (Mehmed Emin Zeki Bey, 1998: 361). Navên wî wek Şêx Merûfê Kose, El Şêx El Seyîd Muhemmed, Şêx Merûfê el-Berzencî, Şêx Merûf en-Nûdehî derbas dibe (Tanrikulu, 2016: 283; Mehmed Emin Zeki Bey, 1998: 361; Kavak, 2017: 42; Kavak, 2016: 158).

Malbata Şêx Merûfê Nodeyî di herêma Suleymaniyê de ji aliye dînî ve berbiçav bûye. Lewra silsileya wan heta şairê Kurd Baba Tahirê Hemedanî diçe. Malbata Şêx Merûfê Nodeyî “bi şecereya malbatî, bapîrê wî yê sêzdemîn Seyyîd Îsayê Berzencî kurê Seyyid Baba Elî Hemedanî ye, ku Seyyid Baba ‘Elî Hemedanî jî, birayê şa’irê mezin û navdar Seyyid Baba Tahirê ‘Uryanî.” ye (Bolelli û Ertekin, 2017: 30).

Gava di gotareke Farisî de navê Şêx Merûfê Nodeyî derbas dibe muellifê gotarê wekî jêrenot di gotarê behsa wî dike û wekî “Şêx Merûfê kurê Şêx Mustefayê kurê Şêx Ehmedê kurê Şêx Muhemmed Berzenciyê Nodehî” wî û malbata wî dide nasîn” (Dadger, 2007: 153). Şêx Merûfê Nodeyî ji herêma başûrê Kurdistanê ye. Gundê wî Nodê, gundek girêdayîyê Şehrezora navçeyabajarê Silêmaniyê ye. Nodeyî di sala 1753 de li vî gundê navborî hatiye dunyayê (Borekeî, 2008: 699).

Şêx Merûfê Nodeyî ewil digel bavê xwe dest bi xwendinê dike. Pişt re li ser daxwaza bavê xwe diçe bajarê Kalaçolanê û li wir di medreseya El Gaziyeyê de dixwîne (Kavak, 2015: 44). Piştî Kalaçolanê Nodeyî diçe Hazermerdê û li wir perwerdeya xwe didomîne (Mehmed Emin Zeki Bey, 362). Şêx Merûf ji Mela Muhemed b. el-Hac Hesen, Mela Evdila Beytûşî û ji Mela Muhemmed Xezaî derstan dibine. Nodeyî ji Mela Evdila Beytûşî û ji Mela Muhemmed Xezaî îcazetnameya xwe distîne.

Nodeyî ji aliyê edebî ve dimîne dibin bandora Beytûşî de (Mehmed Emin Zeki Bey, 362) ku ev yek ji helbestên wî diyar dibe. Piştî standina îcazetnameyê Nodeyî li gundê xwe Nodê dest bi muderisîyê dike (Kavak, 2015: 44). Lê piştî mirina muderisê wî Mela

Muhammed Xezayî dizivire Kalaçolanê û li wir muderisiya xwe didomîne û dibe rêvebirê pirtûkxaneyê Babanan.

Nodeyî demek şûn de ji bo xwendina tesewifê diçe Dehlîzê cem xalê xwe ê şêxê Qadirî Seyyid Abdurrezzak b. Seyyid İsmail el-Vulyânî (Kavak, 2015: 44). Nodeyî, piştî mirina xalê xwe diçe cem Şêx Elî ku ew jî şêxek Qadiriyan e. Şêx Merûf îcazetnameya terîqeta Qadiriyyê ji Şêx Elî distîne (Mehmed Emin Zeki Bey, 362).

Dema Nodeyî îcazetnameya terîqetê distîne, li Silêmaniyê dersan dide xwendevanan. Xwendekarên medreseyan tên intisabê wî dikin û bi rêya xwendekarên wî navûdeng dibe (Kavak, 2011: 142). Kâk Şêx Ehmed el-Berzencî, Şêx Huseyn el-Qâdî, Şêx Muhammed el-Berzencî, Şêx Feyzî ez-Zuhâyî, Şêx Mehmûd el-Kilderî, Mela Mehmûd el-Gilâlî, Şêx Mehmûd el-Gelezerdî, Şêx Huseyin es-Sitqî, Mela Ehmed el-Pîr el-Hasane xwendekarên Şêx Merûf ên herî bêhtir tên naskirin (Kavak, 2015: 45).

Digel geşedana şohreta wî ya di qada zanistan de, di warê civakî û siyasî de jî Şêx Merûf di herêmê de derdikeve pêş. Şêx Merûf di dema pevçûnên di navbera dewleta Osmanî û dewleta Îranê de nameyekê ji padişahê Osmanî Selîmê III. re dinivîse. Di nameya xwe behsa rewşa herêmê dike û ji ber nexweşiya rewşa siyasî dixwaze ber bi Şam an jî Qudîsê ve koç bike (Kavak, 2011: 142). Lê bersiva nameya wî nehatiye. Şêx Merûfê Nodeyî heta dawîya emre xwe li Silêmaniyê maye û di sala 1837an de wefat kiriye (Bolelli û Ertekin, 2017: 30) û piştî Şêx Merûf Nodeyî kurê wî Kak Şex Ehmed Berzencî bû postnişînê wî (Kavak, 2017: 43).

2.1.1. Perwerdeya Şêx Merûfê Nodeyî û Rola Wî ya li Herêmê di Jiyana Siyasî, Civakî û Olî de

Wekî hemî şair û muellifên edebiyata klasîk Şêx Merûf Nodeyî jî di medreseyan de ders dîtiye. Di pêşketina ilm û zanîne de rola medreseyan ji bo nivîskaran bêguman ne rolek kêr e. Lewra di pergala medreseyan de, zarokan di emrekî biçûk de dest bi xwendina medreseyê dikirin û dema di warê ilm û zanîne de dibûn pispor, îcazeta xwe ji medreseyan hildigirtin. Tabî ev tenê ne medreseyek e, heta şair îcazeta xwe digire ji dehan medrese û mamosteyan dersê distîne. Lê di perwerdekirina rojhilata navîn de dersa ewil ya zarokan bi rêya endamên malbatê dest pê dike. Şair û muellifê me jî, di zaroktiya xwe de ji bavê xwe ders standine. Pişt re li gelek deveran feqîti kiriye (Bolelli û Ertekin, 2017: 30).

Nodehî di medreseyan de ilmên wekî serf, mentiq, nehew, terkîb, edeb, hedîs, fiqih, eqîde, me'anî û hwd. dîtin. "Piştî derbaskirina tehsîla destpêkî, bi ilmê Erebi û mentiqê re

mijûl bû û ji wan îstifade kir. Çand û agahiyên berfireh yê Nodehî zêde hebûn, di zimanên wek Erebi û Farisî de feraseta wî hebû.”⁵ (Paşabadî, 2013: 50). Nodeyî îcazeya xwe ji Mela Mehemedê Xezayî distîne. Piştî Nodeyî di ilm de dibe pispor û îcazeya xwe distîne, ew jî dersan dide. Xwendekarek Şêx Merûf Nodeyî şairê mezin ê bi navê Evdîrehman Xalisê Telebaniyê Kerkûkî ye (Çakır, 2016:1347).

Di Kurdistana Başûr de heta salên 1800î terîqeta Qadiriye’yê terîqeta serdest û navdar bû. Di heman coğrafyayê de malbatên pêşketî jî, malbatên Berzencî û Sadatê Nehrî bûn (Bruinessen, 2003: 326). Silsileya malbata Berzenciyan li ser terîqeta Qadiriyyê bûn. Şêx Merûf jî wekî malbata xwe li ser vê terîqetê bû û di vî warî de xebatên olî û siyasî pêk anîne. Di heman demê de Mewlana Xalidê Neqşibendî (Şehrezorî û Bexdadî) çûye Hindistanê ji bo fêrbûna ilmê Îslamê. Piştî Mewlana Xalidê Neqşibendî ilmê xwe qedand û ji Hindistanê vegeriya Kurdistanê, ewil berê xwe da bajarê Silêmaniyê. Lewra Silêmanî di nav Kurdan de wek paytextek zanistê bû. Di sala 1811an de terîqeta Neqşibendiyan li başûrê Kurdistanê hatiye sazkirin (Bruinessen, 2003: 327) û digel sazkirina terîqeta Neqşibendiyan payeya terîqeta Qadiriyyê kêmbû. Ji ber hindê di navbera herdu terîqetan de gengeşî derketin û Şêx Merûfê Nodeyî û Mewlana Xalid bûn neyarên hev (Bruinessen, 2003: 334). Gava Mewlana Xalidê Bexdadî tê herêma Silmaniyê, di navbera wî û Şêx Merûfê Nodehî de pevçûn çêdibe û Nodehî zora wî dibe, berê Mewlana Xalid dikeve Bexdadê (Bruinessen, 2013: 380). Di vê têkbirinê de rola malbata Telebaniyan jî heye. Lewra di başûrê Kurdistanê de hem payeya Nodeyî gelekî bilind bû, hem jî malbatek wekî malbata Telebaniyan piştevaniya wî kiriye. Herçendî malbata Berzenciyan malbatek berbiçav jî be, gelê herêmê ji aliyê olî û polîtîk ve girêdayîyê malbata Telebaniyan bûn (Bruinessen, 2003: 328).

Wek silsile malbata Berzenciyan bi eşîreta Caf (Bruinessen, 2003: 333), hikûmeta Baban, malbata Telebaniyan, waliyên Osmanîyan û bi dewleta Îranê re têkildar bûn. Vê yekê di dewra Şêx Merûf de bi awayekî zelal em dibînin. Îlmê ku di qada ol û terîqetan de erkek payebilind dida Şêx Merûf, ew erk di qada polîtîk de jî dida. Hesên Hezretî û Sebah Qenberî di derbarê polîtîkaya Şêx Merûf ya digel van malbat û dewletan de weha dibêje:

Têkiliya Berzenciyan ya bi Xanedana Hikûmeta Baban re li ser bingeha vî siyasîyê dihate terif kirin. Şêx Merûf bi waliyên Osmanî yê Bexdadê re têkiliyên xweş danîn, ku navenda hemî polîtîkaya Berzenciyan siyaseta nisbetê vî dewletê bû. Siyaseta şêxên Berzenciyan bi mîrekên Babanan re xurt bû, lê divê bal

⁵ Wergera ji Farisî ji aliyê me ve hatiye kirin.

bidinê ku di usûlê hemî siyaseta Berzenciyan de têkiliyên wan yên bi dewleta Osmaniyan re ji yên Babanan çêtir bûn.

Bi vê yekê em Şêx Merûf digel Îbrahîm Paşa û li muqabilê Mehmûd Paşayê ewil yê girêdayîyê dewleta Îranê dibînin. Elbette divê ji pêwendiya Mehmûd Paşa bi Mewlana Xalidê reqîbê Şêx Merûf re xafil nebin. Şêx Berzencî girêdayîbûna xwe ya digel dewleta Osmanî û Babanan ji bo pêşketina armancên xwe ên terîqetî û karên xwe ên komî û şexsî dikir. (Hezretî û Qenberî, 2016: 234)

Şêx Merûf têkiliyên baş digel waliyê Bexdadê didane û ji waliyê Bexdadê dixwaze ku nehêle Mewlana Xalidê Bexdadî bi awayek rehet û serbest di Bexdadê rîtuêlên xwe yên terîqetî bike û bi vî awayî nahêle ku Mewlana Xalid ji xwe re murîdan çêke. Lê waliyê Bexdadê vê yeke napejirîne û li hember Mewlana Xalidê Bexdadî astengiyan dernaxe.

2.2. Berhemên Şêx Merûfê Nodeyî

Şêx Merûfê Nodeyî di qada zanistên muxtelif de xwedan feraset û xwedan zanîn bûye. Di qada berhemên olî de Şêx Merûfê Nodeyî muellifek afirîner bû (Edmons, 2003: 105). Zanînen xwe yên di derbarê van ilman de derbasî qada nivîskî kirine. Li gorî agahiyên Bolelli-Ertekin Şêx Merûfê Nodeyî 45 berhemên di mijarên cûr bi cûr de bi zimanê Kurdî, Farisî û Erebi li pey xwe hiştine (Bolelli û Ertekin, 2017: 30).

Nodeyî di gelek mijarên cuda de berhem nivîsandine. Ev berhem bi awayekî gelemperî bi zimanê Erebi hatine nivîsandin. Ji van berheman ferhenga wî bi Kurdî-Erebî ye. Bo numûne di derbarê Nodeyî û zanistan de Paşabadî dibêje “Wî di gelek zanistên dema xwe yên di rewacê de yên wekî serf û nehew, erûz, me’anî, beyan û bedî’, mentiq, isûl û ferayizê [riyazet] de qelemşorî kiriye û menzûmeyên giranbuha afirandine.” (2013: 50) û dîsa di heman mijarê de Bruinessen jî dibêje gelek berhem nivîsandine (2013: 380). Di gotarek Farisî de navê berhemek wî wek “Behr-el Ensab” derbas dibe (Hezretî û Qenberî, 2017: 232).

Di nivîsandina qesîdeyan de Nodeyî xwedî ferasetekê bûye. Lewra li ser qesîdeyekê texmîs nivîsandin ne karekî hêsan e. Nodeyî li ser qesîdeyek Îmamê Bûsîrî ya bi navê “Borde”yê texmîsek nivîsandiyê, bi zimanê Erebi. Ev yek jî dide xuyakirin ku Nodeyî bi qasî di ilm û zimanê Erebi de xurt, di hunera Erebi de jî xwedî feraset bûye (bnr: Paşabadî, 2013: 49-64). Baba Merdûx Rûhanî 34 çar berhemên Şêx Merûfê Nodeyî tespît kirine ku ew berhem ev in:

1. el-Ahmediyye fi tercümeti'l-kelîmati'l-Arabiyye bi'l-Kürdiyye (el-Ehmediye; wergera bêjeyên Erebi bo Kurdî)

2. Ezhâru'l-hamail fi's-salavâti'l-müştemile ale'ş-şemail (Ev pirtûk di derbarê selewat û şemailên Pêxember de ye)
3. el-Ağrab fi nazmi Kavaidi'l-i'rab (Ev pirtûk di derbarê nezma pirtûka Ibn Hîşa el-Ensarî ya bi navê Kavaidi'l-i'rab'ê de ye)
4. Avseku'l-ara fi's-salati ve's-selami ala hayri'l-vera (Ev pirtûk di derbarê selewatên bo Pêxember de ye)
5. el-Burhânu'l-celfî fî menakîbi's-Seyyid Ali (Ev pirtûk di derbarê menqîbe û pesnê Seyyid Elî de ye)
6. Tahmîsu Kasîdeti "Eaneme Îşen" (Texmîsa qesîdeya "Eaneme Îşen")
7. Tahmîsu Kasîdeti "Banet Suad" (Texmîsa qesîdeya "Banet Suad" Banet Suad qesîdeya Ke'b Bin Zuheyr e ku Zuheyr hatiye cem Pêxember û daxwaza efûyê ji Pêxember kiriye û ev ji bo Pêxember nivîsanditye)
8. Tahmîsu Kasîdeti бүрдетү'l-medîh (Texmîsa qesîdeya Bûsîrî ya di derbarê pesnê Pêxember de)
9. Tahmîsu Kasîdeti lamiyetu'l-acem (Texmîsa qesîdeya "lamiyetu'l-acem")
10. Tahmîsu'l- Kasîdeti'l-mudariyye (Texmîsa qesîdeya mudariyye)
11. Tahmîsu'l-Kasîdeti'l-hemziyye'l-Busiriyye (Nehatiye qedandin), (Texmîsa qesîdeya Bûsîrî)
12. Tahmîsu Kasîdeti "Ya men yera" (Texmîsa qesîdeya "Ya men yera")
13. Tarsîfu'l-mebânî fî nazmi't-tasrîfi'z-Zencânî (Nezma pirtûka tesrîfa Zencanî ye ku Zencanî di pirtûkê de gramera/serfa Erebi pexşan nivîsandiyê û Nodeyî kiriye menzûm)
14. et-Ta'rif bi ebvâbi't-tasrîf (Di derbarê serfa Erebi de ye)
15. Tenkîhu'l-ibârât fî tavzîhi'l-istiârât (Di derbarê hunera istiareye de ye)
16. Tenvîru'l-basâir fi't-tahzîr ani'l-kebâir (Di derbarê xwedûrkirina ji gunehên mezin de ye)
17. Tenvîru'd-damîr fi's-salavâti'l-müştemile ala'l-esmâi'l-beşîri'n-nezîr (Ev pirtûk di derbarê selewatan de ye ku li gorî her navekî Pêxember selewatek bi format kiriye)
18. Tenvîru'l-ukûl fî ahâdis-i mevlidi'r-rasûl (Di derbarê hedîsên di derbarê mawlûda Pêxember de ye)
19. Tenvîru'l-kulub fî medîh-i Allâmi'l-Guyûb (Ev pirtûk di derbarê pesnê Xwedê de ye)
20. el-Cevheru'l-esnâ fi's-salavâti'l-müştemile alâ esmâi'llahi'l-Hüsna (Ev pirtûk di derbarê selewatan de ye ku her li gorî her navekî Xwedê selewatek bi format kiriye)
21. el-Cevheru'n-nadîd fî kavâidi't-Tecvîd (Ev pirtûk di derbarê tecwîdê de ye)
22. Râhatu'l-ervâh fi's-salavâti'l-müştemile ala hasâisi'l-meliki'l-fettâh (Ev pirtûk di derbarê selewatan de ye. Her selewat li gorî taybetiyên Pêxember hatiye bi format kirin)
23. er-Ravzatü'l-ginâ fi'd-duâi bi esmâillahi'l-hüsna (Di derbarê diayan de ye. Dia bi navê Xwedê Esam-ul Husnayê hatine amadekirin)
24. Ravdu'z-zehr fî menakîbi âli Seyyidi'l-beşer (Ev pirtûk di derbarê menqîbeyên di derbarê malabata Pêxember de ye)

25. Zâdu'l-meâd fî mesâili'l-i'tikâd (ev pirtûk di derbarê bingeha baweriya Îslamê de ye)
26. es-Sirâcu'l-vehhâc fî medh-i Sâhibi'l-mi'râc (Di derbarê pesnê Pêxember de ye)
27. Sullemü'l-vusûl fî İlmi'l-usûl (Di derbarê metodolojiya fiqihî Îslamî de ye)
28. eş-Şâmilli'l-avâmîl (Ev pirtûk şîroveya pirtûka bi navê el-Awamilê ye ku ew jî di derbarê gramera Erebî de ye)
29. Şerhu's-sadr bi-zikri esmâi ehli'l-Bedr (Ev pirtûk di derbarê sebaheyên ku çûyîn cenga Bedrê de ye)
30. Şerhu Nazmi'l-istiârât (Şîroveya pirtûka bi navê Nezm-ul Istiareyê ye ku ew jî di derbarê hunera istiareye de ye)
31. Akdu'l-cevher fî's-salâti ve's-selâmi ala's-şeffî'l-muşaffî' yevme'l-mahşer (Di derbarê selewatan de ye)
32. Akdu'd-dürer fî mustalahi ehli'l-eser (Di derbarê termen ilme hedîsê de ye)
33. Amelu's-siyâge fî ilmi'l-Belâge (Di derbarê belaxeta Erebî de ye)
34. Gaysu'r-rabi' fî ilmi'l-Bedi' (Di derbarê hunerên ilme bedî'ê de ye û ev ilm jî di derbarê hunerên lefzî de ye)
35. Fethu'r-Rahmân fî'l-Meâni ve'l-Beyân (Di derbarê ilme meanî û beyanê de ye)
36. Fethu'r-Rezzâk fî ezkârî rafi'l-implak ve celbi'l-erzâk (Di derbarê wird û zikrên ku xizabiyê ji holê radikin û dewlemendiyê tînin de ye)
37. Fethu'l-mecîd fî İlmi't-Tecvîd (Di derbarê ilme tecwîdê de ye)
38. Fethu'l-muvaffîk fî ilmi'l-Mantuk (Di derbarê ilme mentiqê de ye)
39. el-Ferîde fî'l-akîde (Di derbarê bawerî û eqîdeya Îslamê de ye)
40. el-Ferâid fî'l-akâid (Di derbarê bawerî û eqîdeya Îslamê de ye)
41. Kasîdetu (Ey eslê hemî gerdûnê)
42. Kasîdetu (Salatu zi'l-celâli ebeden ala ittisal), (Qesîde)
43. Kasfdetu (Ya delilu'r-rukbi ilâ Necd kum fakat lâhet tiybetel-fayha), (Qesîde)
44. Katru'l-arid fî ilmi'l-ferâid (Di derbarê ilme mîrasê de ye)
45. el-Kutûfu'd-devânî fî hurûfi'l-me'ânî (Di derbarê wateya daçekên Erebî de ye)
46. Keşfu'l-esef fî's-salâti ve's-selâmi alâ Seyyidi ehli's-şeref (Di derbarê selewatan de ye)
47. Keşfu'l-ba'sâ bi ezkârî's-sabah ve'l-mesâ (Di derbarê zikrên sibê û êvaran tên xwendin de ye)
48. Kifâyetu't-tâlib Nazmu kâfiyeti ibn Hâcib (Ibn Hâcib di derbarê gramera Erebî de bi navê el-Kafîyeyê de pirtûkek pexşan nivîsandiye, Nodeyî jî ev pirtûk kiriye menzûm)
49. Nazmu âdâbi'l-bahs (Di derbarê ilmê munazereyê de ye)
50. Nazmu Risâleti'l-Adûdiyye fî'l-vad' (Risâleti'l-Adûdiyye pirtûkek di derbarê wedê de ye, Nodeyî kiriye menzûm)
51. Nazmu'l-arûz (Pirtûkek menzûme li ser ilmê erûzê)

52. Vesîletu'l-vusûl ilâ ilmi'l-usûl (Di derbarê metodolojiya fiqiha Îslamê de ye), (Kavak, 2011: 145-146)

52. 2.2.1. Kitab-u Ehmediye

Li ser vê berhemê du nusxe hene. Yek *Kitab-u Ehmediye* û ya din *Luxetnamey Ehmedî*. *Luxetnamey Ehmedî*⁶ di sala 2013an de ji aliyê Întîşarata Kurdistanê ve hatiye çap kirin. Nusxeya bi navê *Kitab-u Ehmediye*'yê jî hêj nehatiye çapkirin. Mustensixên herdu nusxeyan nayête zanîn. Lewra di derbarê nusxeyan zede agahî nînin û li ser nusxeyan jî agahî nehatine dayîn. Di vê xebatê de em dê digel menzûmeyên din, li ser cudahiyên van herdu nusxeyan jî bisekinin û xebatek edîsyon-kirîtkê bikin. Ji ber ku bingeha xebata me li ser nusxeya bi navê *Kitab-u Ehmediye*'yê ye, em dê wek serenav wê nusxeyê bikar bînin.

Ev ferhenga menzûm ji aliyê Şêx Merûf Nodêyî ve hatiye nivîsîn. Ferheng bi teşeya duzimanî hatiye nivîsandin. Ferheng, cara yekem ji aliyê Seyid Huseyn Hiznî ve di sala 1926an de li Rewandîzê hatiye çap kirin (Perteve, 2012: 26). Pişt re di sala 1970î de li bajarê Sine'yê ji aliyê weşanxaneyê Întîşarata Kurdistanê ve hatiye çapkirin. Wênedar kirin ji aliyê Ebdirrehman Mehmûd ve hatiye kirin. Piştî wê di sala 1953an de li Silêmaniyê ji aliyê weşanxaneyê Jîyanê ve hatiye çapkirin. Çapa nehem jî, li bajarê Sine'yê, ji aliyê Întîşara Kurdistanê ve di sala 2013an de hatiye çapkirin.

⁶ *Luxetnamey Ehmedî-Wênedar*, Danrawa: Şêx Merûf Nodê (Raskirdinewe, wênedar kirdinî be têkoşanî: Ebdîrrehîmî Mehmûdî) Çapa Nehom, 1391 (2013), Întîşarata Kurdistanê. Dema em vê nusxeyê wek çavkanî bikarbînin em dê di nav kevanekê () de Nodê binivîsîn.

BEŞA SÊYEM: JI ALIYÊ RUXSARÎ, NAVEROK Û ZIMÊN VE VEKOLÎNA KİTAB-U AHMEDİYE'YÊ

3.1. Ji Aliyê Ruxsarî ve

Di bin vî sernavî de em dê li ser aliyê şiklî yê nusxeyê bisekinin. Bi vê yekê em ê kêş, qafiyê, awayên nezmê yên di ferhengê derxin holê û van îzah bikin. Me li jor jî di derbarê wê nusxeyê de hin agahî dan îcar em ê wan li vir berfirehtir bikin.

3.1.1. Teşeyên Nezmê

Ferhenga bi navê *Kitab-u Ehmediye*'yê li ser du awayên nezmê hatiye saz kirin. Yek ji wan awayê mesnewî ye, ya din jî awayê xezelê ye. Agahiyên di derbarê van herdu awayên nezmê de dê li jêr bîn dayîn.

3.1.1.1. Awayê Mesnewiyê

Awayê mesnewiyê wek têgehê ferhengî wateya xwe ji peyva Erebi "isneyn"ê digire ku, ew jî bi wî zimanî tê wateya dulibî, dulib dulibê (Güllü, 2016: 63; Dilçin, 2013: 167). Ev terzê nivîsandinê ji aliyê hin taybetiyên xwe ve ji dîwan û mecmueyan cuda ye. Taybetiyên wê yên bi xasê wê hene. Bi vî cureyê nivîsînê menzûme û mijarên dirêj tîn nivîsandin. Herî bêhtir ev cure bi mijarên tahkiyeyî ve di hişê mirovan de cih digire, lê bi vî cureyê nezmê mijarên dîrokî, erdnigarî, siyerî, ferhengî jî gelek berhem hatine nivîsandin. Lewra taybetiyên wê yên weznê, wê fersendê didin muellifî ku bikare bi awayekî rehet teksta xwe li ser çend behr, kêş û serwayan bihûne. "Di mesnewiyan de wek serwaya xezelê her malik ne mecbûr e bi serwa be. Ji ber ku tengiya serwayê nayê kişandin mesnewî ji bo terza çîrokên dirêj û romanên teşeyê nezmê ê herî bikêr e" (Mengi, 2010: 467-8). Qafiyeya wesnewiyê bi awayê "aa, bb, cc," destpê dike û bi vî awayî her malik di nava xwe de bi qafiyeyî didome. Berhema me jî, bi vî awayî li ser cureyê mesnewiyê hatiye saz kirin. Lê di çend deveran de muellif bi awayê xezelê jî nivîsandiye. Mesnewî di berhemê de weha cih digire:

1/17 İbt binkel ceneb tenişt e
Qa' cîk e nerman û deşt e

2/17 Xemsûn xemsîn penca ye
Yenbu' çeşme mewde' ca ye

3/56 Ġalî giran rexiş erzan
‘Alim dana cahil nezan

3.1.1.2. Awayê Xezelê

Ev awayê nezmê di edebiyata klasîk de awayê herî bêhtir hatî bikaranîne. Bi vî teşeyê nezmê, helbestên ku hejmara malikên wan ne zêde hatine nivîsandin. Lewra qafiyeya wê li gorî ya mesnewiyê dijwar e. Di teşeyê xezelê de, herdu malikên ewil bi hev re hemqafiye ne û malikên din ji risteya xwe ya duyem ve bi herdu malikên pêşî ve tîn girêdan. Qafiyeya xezelan bi “a-a, x-a, x-a,x-a...” têtê hûnandin (Pala, 2004: 165). Di *Kitab-u Ehmediye*’yê de muellif çend caran ev awayê nezmê bikaraniye. Di du deveran de ev awa derdikeve pêşberî me. Herdu caran jî di beşa sêyem de ye. Ev awa weha derbas dibe di nusxeyê de:

3/4 Xeyl cemi‘ espha û suwareha
Keyl pîwan wezn kêşan fek zar

Ev yek di serê beşa sisêyan de destpê dike û çend malik bi vî awayî didomin. Pişt re carek din awayê mesnewiyê destpê dike, heta nêzî dumahîka metnê carek din awayê xezelê derdikeve holê. Lê di herdu caran de jî çend malikên mesnewiyê di navbera malikên bi şiklê xezelê hatî nivîsîn de cih digirin:

3/65 Feqihe zanî nehete taşî
Derebe lêda ketebe nuwîsî

3/66 Sami‘e bîstî feşile tersa
Men‘e neyhişt qetele kuştî

3.1.2. Serwa û Paşserwa

Cureyên edebî yên edebiyata klasîk gelemperî bingeha wan li ser kêşe, serwa û paşserwayê ava dibe. Bi van hêmanan, ahengek dikeve nava metnan û xwendina wan hêsantir dibe. Bêjeyên hevdeng û nêzdenk di nav heman peywendê de tîn cem hev û ev yek ahengê saz dike. Ji ber ku li jor me behsa kêşên erûzê yên metnê kirin em li vir xwe dubare nakin û em dê li ser serwa û paşserwayê û bisekin.

3.1.2.1. Serwa

Serwa di helbestan de ji bo sazkirina ahenge û xurtkirina wateyê têtê bikaranîn. Serwa hevdengiya tîpan ya di navbera du malikan de ye. Ev tîp, ji aliyê nivîsînê ve heman

tîp in lê ji aliyê wateyê ve ji hev cuda dibin. Serwa jî di nava xwe de dibin çend kategori ku ev kategori li gorî dubarekirina peyvan diyar dibin.

a) Serwaya Mucerred / Lawaz / Nîvîn

Ev serwa, di nav serwayan de ya herî kêr tîpan dubare dikeye. Di vê cureya serwayê di dawiya malikekê de tîpeke ji herdu risteyan hevdeng e. Di maliên jêr de di dawiya malikan de tîpek hatiye dubarekirin ku ev yek sarwaya lawaz saz dike.

1/41 Hêb dane qemh û hînte genim

Şeqî' sixwar neda şebnum

1/50 Kef leb-i dest e xed kulm e

Ekhel çawereşî bêsurme ye

2/77 Xeşyet û fereq hem xewf û wecel

Şefeq tursan e hem cibn û fesîl

b) Serwaya Murdef / Asayî / Tam

Ev serwa, ji dubarekirina dengdar û dengdêrekî pêk tê. Di vir de dengdêra ku di nava serwayê de, divê bêyî hereke hatibe nivîsandin. Di mînakên jêr de du tîpên di nava bêjeyan de hatine dubarekirin ku ev tîp serwaya tam pêk tînin.

1/122 Ehwel xêl e ebkem lal e

Ṭifl û şebî çî? mindal e

2/63 U'qar şerab e han şerabxane

Kas piyal e şamet nîşan e

3/58 Sûr wariş e haiṭ heşar

Hedîs suxen mismar bizmar

c) Serwaya Mueyyed / Zengîn

Serwaya muqeyyed, serwaya herî bêhtir tîpên hevdeng di nava xwe de dihewîne. Ev serwa sê û ji sêyan zêdetir tîpên hevdeng di nava xwe de dihewîne. Di *Kitab-u*

Ehmediye'yê de ev serwa gelekî hatiye bikaranîn. Wek di mînakên jêr de tê xuyan sê tîpan dubare kiriye.

1/111 Hucet burhan sulţan **delîl**

Melik paşa şağir **zelîl**

2/93 Selsel û selsal û aw-i xoş û **sard**

Şufr ism-i pêlwe şufret çî? **kard**

3/22 Îl bizuy kohî ner şewt **deng**

Tût tu we şîme xoh lewn **reng**

d) Serwaya Muesses / Tûnc

Di vê cureyê serwayê de, peyvek serbixwe di nava peyva din de derbas dibe. Ev peyv ji aliyê wateyê ve ji hev cuda ne ji aliyê dengî ve dişibin hevdu. Di mînakên jêr de bi peyvên “ahû-kahû, helan-lan” serwaya tûnc derketiye holê.

1/48 Wekr û ‘uşî ism-i hêlan e

Esed şêr e ‘erîn **lan** e

2/24 Zîby û ğezal rîm **ahû** e

Cemed sehûl xes **kahû** e

3/35 Ğurab û ğudaf qelereş e

Nûn masi ye damis **reş** e

3.1.2.2. Paşserwa

Dubarekirina dengan ya piştî serwayê ye. Ev hêman li ser wateya peyvan tu guherînan çênake. Bi dubarekirina van aheng xurttir dibe. Di dawiya risteyan de ev yek gelekî tê bikaranîn. Di *Kitab-u Ehmediye*'yê de ev cure, di halê qertafan de hatiye bikaranîn. Wek peyvek serbixwe nehatiye bikaranîn.

1/43 Cewz guwîz e kewz çuwale **ye**

Mihwel tişl-i yeksale **ye**

2/42 Bered hem xew e hem serma **ye**

‘Izq îşûy darxurma **ye**

3/25 Çîst cirzgêzer û minşef şen e
Ref refe ye kuwet rewzen e

3.1.2.3. Serwayên bi Cînasê

Cînas, di edebiyata klasik de wek hunerek edebî hatiye bikaranîn. Bi rêya vê hunerê helbestên edebiyata klasîk bi awayekî rehetir tên xwandin. Ji ber ku ev hunera edebî muzîkalîteyekê diêxe nava helbestan û helbest bi rêya kêş, serwa û cînasan rîtmekê dihewînin. Di nusxeyê de jî çend cureyên vê hunera edebî hatine bikaranîn.

a) Cînasa Muzeyyel

Di vê cînasê de, eger di dawiya du bêjeyan de tîpek ji bêjeya din zêde be cînasa muzeyyel derikeve holê (Kocakaplan, 1992: 30).

1/87 **Bazî baz** e başiq was e
Teñîn ard e reñî aş e

b) Cînasa Mukerrer

Di vê cînasê de, ji aliyê nivîsîn û bilêvkirinê ve bêjeyek divê di nava bêjeyek din de cih bigire (Aktaş, 2005: 297). Wek ji nav jî diyar dibe div ê cînasê de peyvek bi tamamî di nav peyva din de tekrar dike. Di mînaka jêr de peyva “sî”yê di nav peyva “qeysî”yê de derbas dibe.

2/7 Şelasûne şelasûne **sî**
Kîşmiş kîşmiş mişmiş qeysî

c) Cînasa Lahik

Ji bo vê cureya cînasê cînasa muteqarib jî tê gotin. Di vê cînasê de di du bêjeyan de tîpek an jî du tîp ji hev cuda ne. Ev cudahî li nivî, pêşî û paşiyê jî be, dibe cînasa lahîk. Di ferhengê de ev cînas gelekî hatiye bikaranîn.

2/122 Şulşul faxite kotre **barîk** e
Ġasiq û sañî şew-i **tarîk** e

1/74 ‘Esced cewher e hem **zêr** e
Tîrs kagez setrd **nêr** e

d) Cînasa Tam

Du peyv ji aliyê nivîsîn û xwendinê ve wekî hev bin lê wateya wan ji hev cuda be cînasa tam ji wan dertê. Di vê cînasê de peyv, tîp, heymara tîpan û hereke dubare dîkin. Di malika jêr de “kule” heywan e “kul e” kesê xeberên nexweş dideye.

2/74 Kelîl û naî keltêg **kul e**

Fereş pepûle ceradet **kule**

3.1.2.4. Hejmara Beş, Malik û Peyvan

Di vê nusxeyê de beşa yekem bênav e. Ji ber hindê em ê wê wek beşa yekem binav bikin ku em bikarin di derbarê malikên wê de rêjeyê bidin. Ji bilî wê du beş hene û navê wan di metnê cih digire.

Beş	Malik	Hejmara Peyvên Erebi
Beşa yekem	141	570
Esmâ-ul ‘Eded	183	546
Qete ‘eta Axir	75	304

3.2. Lêkolîna ji Aliyê Naverokê ve

3.2.1. Pergala Pedagojîk

Ferhengên menzûm ji aliyê kesên perwerdeya medreseyan dîtine ve hatine nivîsîn. Medrese jî wekî her avahiya perwerdeyî xwedî hin rê, rêbaz û pergalan bûn. Kesên di nav vê pergalê de perwerde didîtin di xebatên xwe de rêbaza van medreseyan emilandine. Ferhengên menzûm di eslê xwe de ji bo perwerdeya zarokan hatine nivîsandin. Ji ber hindê kesên ev ferheng nivîsandin aliyê ferhengan ên perwerdeker, ji derveyî mijarê nehiştine. Ferhengnivîsan ferhengên xwe li gorî pergalê pedagojîyê nivîsandine. Ev pergal ji hêmanên wekî tezad, kom û parçe, gelemperî û taybetî, ahengek xurt, pirsîkirin û ji mijarên wekî wan pêk dihat. Muellifê *Kitab-u Ehmediye*’yê jî wekî berhemên din rîknê xwe li ser van ava kiriye.

3.2.1.1. Tezad

Tezad di edebiyata klasîk de wek hêmanek hunerên edebî tê emilandin. Di ferhengên menzûm de ev yek ji bo hêsankirina ezberê tê bikaranîn. Lewra hêmanên zidên hev gava li cem hev bin ango di heman kontekstê de bin hingî zûtir tîni hişê mirov û ev yek jibîrkirinê heta astekê ji holê radike. Lewra “eşya bi zidên xwe tîni nasîn. Têgehên zidên hev gava tîni bikaranîn wateyê bihêz dikin (Gönel, 2011: 176).” Di *Kitab-u Ehmediye*’yê de ev rêbaza pedagojîk gelek caran hatiye bikaranîn:

1/56 Ebyed **spî** ye eswed **reş** e

Ezreq şîn e nesîb beş e

2/81 Şeyf û qeyz havîn e rebî' behar e
Başın **penhan** e zahir **diyar** e

3/59 Cedîd **taze** qedîm **kuwn** e
Meşhûn pur e duhn rûn e

3.2.1.2. Têkiliya Parçe û Komê

Agahiyên ku di peywenda parçe û komê tèn bikaranîn bêhtir mayînde dibin û zûtir tèn jiber kirin. Têkiliya parçe û komê ji aliyê perwerdekirinê ve rêbazek gelekî muhîm e (Karahan, 2009: 27). Lewra hişê xwendevan ji parçeyê ber bi komê ve agahiyan jiber dike. Di dibistan û medreyan de jî ev pergala hatiye bikaranîn. Şêx Merûfê Nodeyî jî, bi vê hişmendiyê ev rêbaz di berhema xwe de gelekî emilandiye:

1/1 Re's **ser** e 'eyn **çaw** e
Beden **qaleb** ism naw e

1/2 Enif **lût** e hacib **burû**
Fexiz **ran** e rûkbet **ejnû**

3.2.1.3. Têkiliya Gelemperî û Taybetê

Di têkiliya gelemperî û taybetiyê de Şêx Merûfê Nodeyî li ser rêbazekê, bi awayekî bibiryar neçûye. Carinan têkiliya gelemperî û taybetiyê û carinan têkiliya taybetî û gelemperiyê bikarîname. Ev yek bi tiştên bi hev re têkildar ve sêwirandiye. Di malikên jêr de, di malika ewil de, pêşiyê behsa rojê kiriye û pişt re heyv pê aniye û di malika din de ewil behsa bizinê kiriye û pişt re karik pê hatiye. Lê helbet divê neyê jibîrkirin ku di vir de armanek jî sazkirina ahengê ye. Muellif ji sazkirina ahenge dibe ku ev yek bi zanebûn kiribe. Lewra ji bo sazkirina ahengê muellifan li ser peyvan guherîn kirine.

1/38 Şems **rûj** e qemere **mang** e
Dirhem dirm daniq dang e

3/20 Hebetul xedra belê qezwan buwed
We'1 **nêrî bizin** kohî cedî **kar**

3.2.1.4. Rêbaza Pirskirinê

Ji bo girêdana hişê mirov bi metnê ve ev yek muhîm e. Lewra bi vê rêbazê, muellif nahêle hişê xwendekar ji ser mijarê qut bibe. Muellif bi pirsan, hişê xwendekar li ser metnê digire. Bi vî awayî “monotoniya di nava metne de ji holê radike û hişê xwendevan çalak dike (Köken, 2002: 94).” Şêx Merûfê Nodeyî jî ev metod gelek caran bikaraniye. Nodeyî ev yek ne bi tesadufî kiriye. Lewra ev pirs di nav metne de di wereqên cuda de tîr pirsîn:

1/60 Xuf **çi?** mesh e midas sol e
‘Amir awa gamir çol e

2/52 Mik‘eb **çi?** sol e xiram pêştên e
Hemyan hebnane wikaza ribên e

3/34 Hesa **çi ye?** berd-i çûk e
Enûk eħmeq cem‘î nûk e

3.2.2. Mijarên Serbixwe

Mijar	Hejmar	Mijar	Hejmar
Reng	9	Wext	18
Ol/Bawerî	5	Rewşa Hewayê	13
Mekan	18	Mucewher û Xeml	22
Bergeh û Alî	8	Aletên Kevn	17
Pîşe	5	Cil û Berg	9
Endamên Laşê Mirov	50	Xwarin - Vexwarin	34
Kozmolojî	3	Hejmar	18
Fîzyonomî	13	Nebat	42
Endamên Malbatê	24	Ajal	63

Tablo ji bo rêjeya mijarên serbixwe hatiye amadekirin. Muellifê ferhengê Nodeyî hin mijar bi awayekî kurt nivîsandine. Lê di hin mijaran de hin peyvên ku hatine bikaranî bi awayekî dewlemend hatine nivîsandin. Hin mînak bi peyvên Erebi ên cuda hatine mînak dan. Ev mînak dê di jêr de bîr dayîn.

3.2.2.1. Reng

Di *Kitab-u Ehmediye*'yê de rengên ku hatîn bikaranîn rengên sereke ne. Mebest ji vê yekê angorengên wek porteçalî, eflatûnî û hwd. nehatine bikaranîn. Bo numûne rengê reş û spî di gelek malikan derbas dibin. Rengên reş, spî, kesk, şîn, zer û sor derbas dibin. Ev reng rengên di jiyana rojane de tên xuyanin. Di malikên jêr de Şêx Merûfê Nodeyî weha reng bikaranîne.

1/56 Ebyed **spî** ye eswed **reş** e

Ezreq **şîn** e nesîb beş e

1/57 Ezfer **zêrd** e ehmêr **sûr** e

Qerîb nizîk be'îd dûr e

1/58 Ehwê **reş** e exder **sewz** e

Halik **reş** e tûlheb **kewz** e

3.2.2.2. Dîn

Muellifê berhemê di derbarê ol û baweriyên de zêde agahî nedane. Di metnê de tenê çend dîn derbas dibin. Ji bilî dînan, ji bo kesên nebawer û xwedî bawerî jî hin wesf bikaranîne. Dînen ku di metnê de derbas dibin weha ne:

2/65 Qudûm teşwî ye fas belê tewr e

Yehûdî **Cû** e Neşranî **Gewr** e

3/19 Şewmî'e çî? me'bed-i **Neşraniyan**

Hem helû ye merbe' û menzil hewar

2/83 'Ebher nerges e hem yasemîn e

Muslim **musulman** zendîq **bêdîn** e

Di mînaka duyem de muellif, di derbarê perestgeha Neşraniyan de agahî daye. Di malika sêyem de jî kesên nebawer wekî zendîq hatine wesifandin û di malikekê de peyva ecnebî hatiye bikaranîn.

3.2.2.3. Mekân

Di derbarê mekanan de agahî gelek nehatine dayîn. Wekî nav peyva bajar di çend deveran de derbas dibe, lê wekî navekî taybet cih û mekanên di metnê de gelekî cih

nagirin. Mekanên wekî Misr, Mekke û Medîneyê di metnê derbas dibin. Dibe ku ev bajar ji bo girîngiya wan a dînî hatibin dayîn. Wek mekan peyva dê jî derbas dibe, lê ev yek tenê wek peyvê derbas dibe. Wek navek taybet navê tu deran derbas nabe.

1/114 **Mişr** û **Medîne** gewre şar
Mescid mizgewt e sûq bazar

2/134 Qurbet t a'et qirbet çi? **kunde** ye
Feqîrî u 'dm iqlal faq e

1/121 Fec û terîq sebîl rê ye
Beled **şar** e qerye **dê** ye

3.2.2.4. Bergeh û Alî

Ji bo bergeh û aliyan peyvên wekî jêr, jor, çep û şimalê hatine bikaranîn. Peyva rastê di metnê de derbas dibe lê ev yek ji derveyî vê mijarê ye. Lewra konteksta wê li ser xwar û rastbûnê ye. Bergeh û alî:

3/9 Weqt-i êwar 'eşîye hem eşîl
Fewq **jor** teht **zîr** û **çep** yesar

2/96 Debûr deşebah şimal **şemal** e
Şehz û mesele suwal suwal e

Di malikekê de peyva şariqê hatiye bikaranîn, lê ev yek ne ji bo alî, ji bo rojê hatiye bikaranîn. Di malikekê de jî peyva çepê, rasterast ji bo aliyê bakur hatiye bikaranîn:

3/10 Çep **şimal** pêş qudam û emam
Pes wera û xelf dan hemsaye car

3.2.2.5. Pîşe

Di metne de kê m pîşe cih digirin. Ev pîşe jî bi rêya tewsfîkirinê hatine bikaranîn. Ev pîşe yê wekî hesinkar, şivan û nêçîrvan in. Di metnê de weha diborin:

1/118 Kûr kûre ye nar agir e
Qeyn û hedad **asinger** e

2/120 Qenaş û şeyad **nêçîrwan** e

Reht her le sê heta nûyan e

3.2.2.6. Endamên Laşê Mirovan

Di berhemê de gelek endamên laşên mirovan derbas dibin. Ji vî aliyê ve ferheng gelekî dewlemend e. Endam di nav metnê de hatine belav kirin. Di serî de muellif behsa çend endaman dike û pişt re di nav metnê de jî car car muellif wan dinirxîne. Endamên wekî poz, dev, zik, çav, dest, ser, por, tilî, simbêl, enî, çene, neynûk, mû, şan ango mil û hwd. derbas dibin. Mînak:

1/5 Zehr **pişt** e ketif **şan** e

Şefe **lêw** e sin **didan** e

1/24 Kebid **cevg** e tîhal **sipl** e

Qelb û fûad zemîr **dil** e

3.2.2.7. Kozmolojî

Kozmolojî di metnê gelekî kêr derbas dibe. Muellif behsa stêrk, heyv û rojê kiriye, lê li ser gerstêrk û felekan nesekiniye. Wekî ku me tespît kirî, di metnê navên qemere, şariq, necm û kewkeb û bedrê” derbas dibin.

1/37 Necm kewkeb **estêre** ye

Reğîf çi ye? kulêre ye

1/38 Şems **rûj** e qemere **mang** e

Dirhem dirm daniq dang e

3.2.2.8. Fîzyonomî

Nodeyî di derbarê fîzyonomiyê de gelek tewsîf kirine. Ev yek hem ji aliyê baş ve hem jî aliyê nebaş ve. Ev fîzyonomî wek “sist, çespan, kor, lal, xêl, ker, leîm, rijd, rûdestşel, bêling, goya, yekdest û yekçav” bikaranîne. Mînak:

1/44 ‘Ema **kowîr** e eşem **ker** e

M‘ez bizin n‘ece mer e

3.2.2.9. Endamên Malbatê

Endamên malbatê û mirovên bi malbatê re têkildar hatine bikaranîn. Endamên malbatê di nav nusxeyê de di beşa ewil de gelekî cih digirin. Lê endamên malbatê di beşên

din de kê m cih digirin. Endamên ku derbas dibin hinek jê ev in: “bav, dayîk, keç, kur, zarok ango mindal, jin, xezûr, zava, xal, xalet, mam, metik, nenk ango dapîr” û hwd.

1/100 ‘Emet **pûr** e **xuşk-i bawk** e
Xalet **pûr** e **xuşk-i dayk** e

2/99 Xeten **zava** ye sihr **xezûr** e
Milik paşa ye me‘zûl mazûl e

3.2.2.10. Dem û Wext

Dem û wext di nav berhemê de belavbûyî hatine dayîn. Dem û wextên derbas dibin hem demên rojê hem jî demên salê ne. Dem weha hatine bikaranîn:

2/81 Şeyf û qeyz **havîn** e rebî‘ **behar** e
Başin penhan e zahir diyar e

3/54 ‘Inan çî? Deste celew e
Muqmin **şew-i** mange şew e

3.2.2.11. Rewşên Hewayê

Di vê mijarê de muellif kê m agahî dane. Li ser berf û baranê sekiniye, navê “sarî” jî derbas dibe, lê nediyar e ku ev yek ji bo rewşa hewayê be. Lewra di malikê dibêje, sarî ew kesê bi şev derdikeveye. Îcar ev kesê şevê derdikeve dibe ku navê xwe ji rewşa hewayê jî standibe. Lê di mijara baranê de behsa rewşa barîna wê kiriye. Nerm bibare navekî û tund bibare navekî din digire. Numûne:

2/86 ‘Endelîb bulbul şalûl balûk e
Tel çî? **baran-i ze‘îf** û **sûk** e

2/40 Bered terze şelc **befr** e
Maide û sufre sifr e

3.2.2.12. Mucewher û Xeml

Di vê mijarê de muellif gelek mînak nedane. Lê mînakên hatîn dayîn jî, di çend malikan de derbas dibin. Wekî zêr û zîvê, ev herdu çend caran derbas dibin. Gelek navên cuda ji bo zêr hatine dayîn. Ev weha ne: “Zehab, nuðar, ‘esced, sinwed”. Mucewher û

xemlên hatîn dayîn wekî “zêr, zîv, dirav, dînar, gewher, lu’lu’, dur, mirarî, tibr, kildan, mîrat”ê derbas dibin. Mînak:

1/45 Zeheb **zêr** e fişad fidir **zîv** e
Cebel kêw e wadî şîv e

2/60 Cewher **gewher** e lu’lu’ **mirwarî**
Minseat ‘eşa ‘uşfu panarî

3.2.2.13. Aletên Kevn

Di mijara aletên kevn de Şêx Merûfê Nodeyî hinek aletên şêr dane. Di derbarê tiştên ji hêsin çêdibin de mînak dane. Ev alet weha ne: “şûr, şûrê buran yanî şûrê tûj, rim, tîr, sertîr, peykan, das, micref, zincîr, ‘emame yanî kumikê bizirx, metal, kemend, dav, mirwet, kevan”. Mînak

1/20 Neşl hem ism-i **şimşîr** e
Wecne kulm e neblet **tîr** e

1/93 Mi’wel **zengen** û mincel **das** e
Cufnet kêlan e hem kas e

3.2.2.14. Cil û Berg

Di derbarê cil û bergan de Nodeyî gelek agahî nedane. Navê cilê wek cil derbas dibe û wekî din ji bo cil û bergan mînakên wekî “sol, kulaw ango kulav, lifke, derpî, kiras, kewa, pelas, piştên, mêzer, hebnane” hatine dayîn. Di malikan de wiha derbas dibin:

2/51 Qeba **kewa** ye qemîs **keras** e
Serawîl **derpî** mish **pelas** e

2/52 Mik‘eb çi? **sol** e xiram **pêştên** e
Hemyan **hebnane** wikaza **ribên** e

3.2.2.15. Xwarin û Vexwarin

Xwarin ne kêm ne zêde hatine dayîn. Çend mînak derbas dibin. Di du malikan de Nodeyî xwarin kategorîze kirine. Yanî xwarinên şêv û yên nava rojê. Ji bilî wê, du sê

mînakên xwarinê hatin dayîn. Mînak weha ne: “şî’îre, nîsk, nok, birinc, tehîn, hingivîn, gezo, dibs, kebab”.

1/8 Şe‘er **mû** e qetûn **lok** e
‘Edes **nîsk** e hûmus **nok** e

3/43 Marin çi ye? nerme guwê e
‘Eşa **te‘am-i şewê** ye

3/44 Ğeda **te‘am-i şubhe** ye
Ne‘em ecel ceyr we ye

Di derbarê vexwarinan de Şêx Merûf mînak zehf kêr dane, lê di derbarê avê de çend mînak dane. Wekî ava sar, ava xoş. Ji bilî wê şerab û şîr derbas dibin. Bo numûne:

1/97 Bedr mang-i şewîçarde
Wird û şebim **aw-i sard** e

1/138 Ğedîr kolaw burket burk e
Şehba **şerab** e xel **sirke**

3.2.2.16. Hejmar

Hejmar di berhemê bi awayekî sîstematîk hatine dayîn. Nodewî ewil ji hejmara yekê heta dehê yek bi yek hejmar nivîsandine. Pişt re bi deh deh hejmar zêde kirine. Bi vî awayî heta sedî hejmar nivîsandine. Lê hejmarên ku yek bi yek hatine dayîn jî bi du, sê navên hejmaran ên Erebi hatine dayîn. Bi vî awayî mijara hejmara dewlement kiriye.

2/1 Waħid **yekî** îsneyn **duwe**
Hey zinduwe meyt mirduwe

2/17 Xemsûn xemsîn **penca** ye
Yenbu‘ çeşme mewde‘ ca ye

Piştî sedî rasterast xwe avêtiye hezarî û ji van pê ve hejmar negotîne.

2/2 Şelaşe sê ye erbe‘ çuwar e
Miat **şed** e elf **hezar** e

3.2.2.17. Nebat

Di nav mijarên sereke de, mijarek ji mijarên herî dewlemend mijara nebatan e. Mueliif di berhemê de hem dar nivîsandine, hem kulîlk, hem jî fêkî. Di nav daran de darxurme gelek çend caran derbas dibe. Nebatên navên derbas dibin hinek jê ev in: “darxurma, tirî, gul, yasemîn, nêrgis, binevş, heşîş, giya, benc ango giyayê tiryakê, dar, qeysî, hirmî, bişko, çînaw, helû, mêxek, sidre, dara nebqehê, pîvaz, gûz, sîr”.

2/14 Her germa ye qer serma ye
Nexl û nexîl **darxurma** ye

2/107 Burmet dîzî ye mircel mencil e
Zer' ism-i **çînaw** e sunbel **gul** e

1/106 Hûblet şimlî kemûn zîr e
Beşel **pîvaz** e sûm **sîr** e

3.2.2.18. Ajal

Mijara herî dewlemend û berfireh mijara heywanan e. Şêx Merûfê Nodeyî gelek caran heywan bi teswîfan îzah kirinê. Di derbarê menzinbûn, biçûkbûn û cureyê wan de agahî dane. Ev heywan hem yên kedî, hem jî yên kovî ne.

2/116 Selef **bêçwe kew** şebwet **dûpişk** e
Şîşr **bêçwe mar** şewabe **rişk** e

Di nav heywanan de du sê heywan zehf derdikevin pêş. Nodeyî di gelek malikan de behsa van heywanan dike. Bo mînak gelekî behsa şêr, mî, bizin û kewê dike. Digel gelekî derbasbûna navê van, gelek navên Erebi jî ji bo van heywanan hatine dayîn. Çardeh navên şêr derbas dibin. Ew nav weha ne: “Leys, heyder, deyxem, qesweret, heydere, xezenfer, usame, sarix, lebwet, şibl, sîd, sumeydî, dirxam û esed”.

1/86 Leyş heyder deygem **şêr** e
B'el şewher fehl nêr e

Wekî zaravayê Kurmancî ajalên nêr, mê û yên zayenda bi peyvê nayên ferq kirin nivîsandine. Ji ber ku heywan gelekî derbas dibin em wan li vir rêz nakin. Tenê em ê du sê mînakan bidin û yên dî di nav metnê de li jêr dê bîn dayîn.

2/32 'Ermût û kemusra hermê

Feres esp e çî nêr çî mê

3.3. Ji Aliyê Zimên ve

Ferhenga menzûm *Kitab-u Ehmediye* ji aliyê xwe yê zimên ve jî wekî beşên din ferhengek têr û dewlemend e. Muellif di ferhengê de cih daye gelek mijarên zimanî. Di ferhengê de navdêr, lêker û cureyên lêkeran, hevalnav, zayend, hoker, daçek û mijarên cuda hatine bikaranîn. Di vê beşê de em dê li ser van mijaran rawestin.

3.3.1. Navdêr

Ferheng di nav mijarên xwe de herî zêde bêjeyên navdêr dihewîne. Di hersê beşên ferhengê de jî bêjeyên navdêr bêhtir derdikevin pêş. Ji bo hînkirina zimanekî, bêje gelek muhîm in. Muellif jî di ferhengê de gelek bêje bikaranîne ku hişê xwendevanan ji aliyê bêjeyan ve tijî bibe. Mînak ji bo navdêran:

1/35 Şelût **nuwîj** e azan **bang** e

Sene **sal** e şehr **mang** e

2/23 Nuḥ niyah **girye** û **zarî**

Tuḥfe û hedye **diyarî**

3/3 Siqṭ **bal** rîş **per** ziq **xîk** e

Cîfe **laş** e neḥî **xîk** e 'ed **şumar**

3.3.1.1. Navdêrên Hevwate

Di fêrkirina zimên de ev mijar gelek sûdmend e. Lewra wekî di peyva şêr de me dîti li ser peyvekê xwendevan wateya gelek peyvan hîn dibe. Ev jî, hemî peyvên ku li ser heman wateyê di hişê xwendekar de şematîze dike û xwendevan li hember van peyvan ji zehmetiyekê xilas dibit. Şêx Merûfê Nodeyî jî di ferhengê de girîngiya vê mijarê bi awayekî eşkere derdixe pêş. Lewra di gelek peyvan de, ji vê mijarê îstifade kiriye. Bo mînak:

1/22 **Helq** û **ḥulqûm bulgûm** gerû

Ḥût masi ye 'elq zerû

3/17 **Hîzb û sirb û ʔaîfe firqe** guruw
Meret û mereteyn yekbar û dubar

Nodeyî ev yek di mijara hînkirina hejmaran de gelekî bikar îname. Di hejmarên deh bi deh zêde dibin de ev yek bi awayekî serkeftî emilandiye:

2/20 **Şemanûn şemanîn** heştad e
Telmiz şagird e ustas ustad e

3.3.1.2. Navdêrên Dijwate

Peyvên dijwate di fêrkirina zimên de cihekî girîng digirin. Xwendevanên ferhengê, du peyvan bi hev ve girêdidin û bi wî awayî jiber dikan. Gava hînî navdêrekê dibin têkiliyê di navbera navdêra din de jî datînin û ev yek karê jiberkirinê hêsantir dike. Muellif, wekî mijara navdêrên hevwater, ev mijar jî di gelek malikan de bikarîname. Ev yek li ser mijarên cuda kiriye. Di mijara endamên malbatê de mînakên weha emilandine:

1/79 Behr û dama yem derya ye
Uxt **xuşk** e ex **bira** ye

Ji bo mijarên baş û nebaş du mînakên weha bikaranîne:

1/77 Redî xerab ceyd çak e
Xebîs **pîs** e nezîf **pak** e

Di mijara bergeh û aliyan de:

3/9 Weqt-i êwar 'eşîye hem eşîl
Fewq **jor** teht **zîr** û çep yesar

3.3.1.3. Navdêrên Nêzdeng û Nêzwate

Di navbera navdêrên nêzdeng û nêzwate de têkiliyek xurt heye. Gava xwendevan hînî vê têkiliyê dibe, bi rêya wê hêsantir van peyvan jiber dike. Ev têkilî jî, ji bo xwendevan dibe kodek jiberkirinê. Ev yek di sazkirina ferhengan de gelekî tê bikaranîn. Nodeyî wekî ferhengnivîsên din kevneşopiya wê domandiye. Mînak ji bo navdêrên nêzdeng:

1/43 **Cewz** guwîz e **kewz** çuwale ye
Mişwel tîfl-i yeksale ye

3/39 **Remad** çi ye? xulemêş e
Remed be Kurdî çawêş e

Ji bo yên nêzwate jî em dikarin mînakek weha bidin:

2/82 Qirtas **kağed** e werqet çi? **per** e
Şerşer bay-i sext e ruxam mermer e

3.3.2. Hevalnav

Di ferhengê de, ji bo îzahkirina hin bêjeyên Erebi muellif serî li bikaranîna hevalnavên Kurdî daye. Ji zimanê Erebi hin bêje bijartine û ji bo baş bide fêhm kirin, bi rêya hevalnavan ew bêje îzah kirine. Mînak ji hersê beşên ferhengê:

1/139 Xemr û mudame şerab e
Yetîm **mindal-i bêbab** e

2/89 Beğel ustur e çarewî semend
Şeref bulundî hem **cîk-i bulund**

3/52 Lucam ligawe xişam hewsar
Rakib belê **wuştur suwar** e

3.3.3. Zayend

Wekî ku tê zanîn di zaravaya Soranî de zayenda di şiklê qertafan de tune ye (bnr: Berbang, 2004: 31). Ji vî aliyê ve Soranî wek zimanê Farisî ye. Ev yek dibe ku ji bandora Farisî be. Hin peyv hene ku wek bêje di nav xwe de zayendê nahewînin. Muellif di rewşên weha de rasterast zayenda wan bi peyvên “nêr û mê”yê nivîsandiye. Ev yek jî bi rêya terkîban saz kiriye. Bo mînak peyvên nêtar weha îzah kirine:

1/64 Xurûf belê **berx-î nêr** e
Xurûfet mê ye dirgîm şêr e

2/137 Qunfuz jûşk e ye'qûb **kew-i nêr**
Sumeydi' û sîd hem gurg şêr şêr

Muellif jî, ji ber ku Soran e û berhema xwe bi Erebi-Kurdiya Soranî nivîsandiye, di berhemê de wek qertaf zayendê em nabînin. Di vê rewşê de, muellif serî li zayenda Erebi daye û zayenda bêjeyan bi wî awayê diyar kiriye. Mînak:

2/55 Mişbah û nîras û sirac çira ye
Şeqîqet xuşk e **şeqîq** bira ye

2/48 Sekan kêrdger sikkîn kêrd e

Hefîlet jin helîl mêrd e

Di Kurdî de hin peyv hene ku zayenda wan bi rêya pêşgiran diyar dibe. Gava zayenda heywanên mê tê gotin, ev şiklê zayendê tê bikaranîn. Mînak:

2/123 Sarix keleşîr e şewhet kolar e

Lebwet **dêleşîr** şinf kuwar e

3.3.4. Pirjimarî û Yekjimarî

Di zaravaya Soranî de wek ya Kurmancî yekjimarî di nav qertafan de cih digire. Di rewşa ravekan de ev yek derdikeve pêş (bnr: Berbang, 2004: 31). Di ferhengê de yekjimarî û pirjimariya Soranî qet derbas nabe. Ji dêvla wê, muellif qertafên Erebi û Farisî bikarînane. Ji Erebi peyva “cem” û ji Farisî qertafa “ha”yê ji bo pirjimariyê bikarînane. Di Erebi de cem‘a mu‘ennesa salim, bi rêya qertafa “at/ad”ê çêdibe. Ev jî, ji bo peyvên mê tê bikaranîn (Ermiş, 2007: 132). Di ferhengê de weha derbas dibe:

2/19 Seb‘ûn seb‘în heftad e

Weted mêx e cemî‘ ewtad e

Cem‘a muzekkera salim, bi rêya qertafa “în” û “ûn”ê çêdibe (Ermiş, 141). Ev yek jî ji bo peyvên nêr tê bikaranîn. Di ferhengê de zayenda nêr ya Erebi weha derbas dibe:

1/105 Di‘ame sarîye sutûn

Qern şax e cemhî qurûn

Qertafên Farisî yên pirjimariyê jî du lib in. “an” û “ha” ne, an jixwe ji aliyê Soranan ve jî tê bikaranîn, lê di ferhengê de “an” nehatiye bikaranîn. Ji Farisî qertafa “ha”yê hatiye bikaranîn û di berhemê de weha ye:

3/4 Xeyl cemi‘ espha û suwareha

Keyl pîwan wezn kêşan fek zar

3.3.5. Hevok

Di ferhengê de hevok gelekî nehatine bikaranîn. Tenê di malikekê de hevokek Erebi di risteyekê de derbas dibe û di heman risteyê de Soraniya wê jî hatiye dayîn. Ji bilî vê, wek hevok em rastî lêkeran nayên. Hevok tê wateya “tu çi dikî” û di ferhengê weha cih digire:

1/134 Huna lêre şeme lewê

Mazatûrêdo çit dewê

3.3.6. Qertaf

Muellif di mijara qertafan de ji sê zimanan îstifade kiriye. Ziman, Erebî, Kurdî/Soranî û Farisî ne. Qertafên pirjimariyê yê Erebî gelekî bikaranîne. Ji Farisî jî hem qertafa pirjimariyê hem jî qertafa kesandinê “est”a Farisî bikarînaye. Emilandina sê zimanan wê yekê nîşan dide ku, muellif hersê ziman zanîbûne ku li gorî peyvan ev hersê ziman emilandine. Qertafên pirjimariyê di sernavê jor de me dabû, ji ber hindê em wan dubare nakin. “Est”a Farisî di ferhengê de weha derbas dibe:

3/23 Zewc buwed şewher û zewce jin e
Tîlh û qurad **est** be Kurdî gene

Di herdu nusxeyan de malikek cuda hatiye bikaranîn. Di nusxeya bi navê *Kitab-u Ehmediye*”yê de peyva “dibêjin” derbas dibe û di nusxeya bi navê *Luxetnamey Ehmedî* de heman peyv “du bêjin” derbas dibe. Gava em li gorî nusxeya *Kitab-u Ehmediye*”yê lê binêrin em dikarin bibêjin ku muellif qertafa dema niha ya Kurmancî “di” bikaraniye, lê nusxeya din vê yekê piştrast nake. Malik di herdu nusxeyan de weha derbas dibe:

Çirbal û minxel her **du bêjin**
Bewey çîştî pê debêjin. (Şêx Merûfê Nodê, 28)

2/45 Çirbal û munxel **dibêjin**
Be wî çitî pî debêjin

3.3.7. Lêker

Di ferhengê de zêde lêker nehatine bikaranîn. Şêx Merûfê Nodeyî di nusxeya bi navê *Luxetnamey Ehmedî* de di beşa destpêkê de gotiye berhem ji du bab ango ji du beşan pêk tê. Beşek ji navdêran û yek ji lêkeran (Nodê, 3). Lê di beşa lêkeran de Nodeyî zêde lêker bikar neanîne. Di destpêkê de gotiye du cureyên lêkeran cih digirin. Cureyek lêkerên dema boriya diyar û yê din jî lêkerên dema niha.

a) **Lêkerên Xwerû:** Lêkerên herî zêde derbas dibin ji vê beşê ne. Ev lêker di nava berhemê de weha derbas dibin.

1/33 Reqebe ‘ebd û gerden e
Heyat jîn e mewt **mirdin** e

Lêkerên xwerû ev in:

“Were, mirdin, merg, nustin, dewê, bêj (debêjin), barîn, durûn, delê, dero, pero, westa (westîn), nusîn, bistî (bihîstin), tersa, bestî (girtî), doşî (dotin), noşî (vexwarin), reştî, zanî, şuştî, bûn, malî, xuwardî, rîstî, nuwarî, pêway, çandî, pirsî (pirsîn)”.

b) Lêkerên Dariştî: Ev cureya lêkeran ji pêşgir û paşgiran çêdibin (Tan, 2000: 101). Ev lêker di ferhengê de kêr derbas dibin. Mînak:

3/75 Qe‘ede **danîşt** celese eyden
‘Ebere **raburd** weqefe westa

Lêkerên dariştî ev in:

“Danîşt, raburd, lêda (lêdan), nehiştin”.

c) Lêkerên Hevedudanî: Ev lêker bi rêya du peyvyan derdikevin holê. Herdu peyv jî bi tena serê xwe xwedî wate ne û dema tîm cem hev wateyek nû saz dikin. Ev lêker jî wekî lêkerên pêkhatî gelek kêr derbas dibin. Mînak:

3/60 Sebeq **pêşkewt** nezer newarî
Exeze girtî ekel xuwardî

Lêkerên hevedudanî ev in:

“Pêşkewt, lewmekerd, daykend, duwikewt”.

3.4. Cudahiyên di Navbera Luxetnamey Ehmedî û Kitab-u Ehmediyye’ê de

3.4.1. Destpêk

Wekî tê zanîn di edebiyata klasîk de di nivîsandina menzûmeyan de hertim bi navê Xwedê dest pê tê kirin. An jî ji dêvla wê bi “Bismila”yê destpê dikin. Di beşa destpêkê de armanc tê nivîsîn û di vê rêyê de alikarî ji Xwedê tê xwastin. Wekî numûne destpêka Nubihara Biçkan weha ye:

Bismillahîrehmanirrahîm

Mebdeê her ilmekî navê ‘Elîm. (Pertev, 28-9)

Di destpêka *Luxetnamey Ehmedî* de navê Xwedê û wêfên Wî derbas dibin lê di *Kitab-u Ehmediye’yê* de ev yek di nav menzûmeyê derbas nabe. Di serî de “Bismillahîrehmanirrahîm” hatiye nivîsîn lê wekî me gotî, ev yek ji derveyî menzûmeyê ye, lewra di nav malikan de cih nagire. Lê di destpêka *Luxetnamey Ehmedî* de ev derbas dibin.

Be nam Xuday Heyy la yemût

Perwerdigar-i mulk û melekût. (Şêx Merûfê Nodê, 2013: 3)

3.4.2. Sebebê Telif

Ev beş di menzûmeyan de ango nivîsên bi şiklê mesnewiyan hatî nivîsîn de wekî “sebebê tertîb, sebebê werger, sebebê tehrîr” (Haksever, 1999: 56) derbas dibe. Şair di vir de sedema nivîsandina xwe diyar dike. Beşa bi tamamî aîdê şair ev e. Lewra cîhana hîs û ramanên şair (Önal, 2007: 107) di vir derbas dibe. Di ferhengên menzûm de bi gelemperî ev beş kêm zêde wekî hev in. Şair sedema nivîsandina xwe, wekî fêkirina zarokan ya bi zimanekî diyar dikin. Ev yek di *Luxetnamey Ehmedî* de derbas dibe lê ji ber ku her sêzde malikên destpêkê di *Kitab-u Ehmediye*’yê de derbas nabin em vê beşê di *Kitab-u Ehmediye*’yê de nabînin. Di *Luxetnamey Ehmedî* de weha ye:

Der î n risale be Kurdî zeban

Konem zeban ‘Ereb ra beyan

Ta ke ferzendum Ehmed bî te’eb

Şeved danay luxat ‘Ereb

Lî haza nawem na Ehmediye

Wellahe ercû islah el-niyye. (Şêx Merûfê Nodê, 2013: 2013: 3)

3.4.3. Serenav, Beş û Malik

Di herdu nusxeyan de serenav, beş û malik ji hev cuda ne. Di nusxeya bi navê *Luxetnamey Ehmedî* de du beş û çar qit’e cih digirin. Di *Kitab-u Ehmediye*’yê de destpêk bînavê û di nav metnê de du nav hene.

Di *Luxetnamey Ehmedî* de beşa yekem bi navê “beşî yekem le wergîranî nawekanda” ye û ji malika (malik) yekem destpê dike heta malika 292an dewam dike (Şêx Merûfê Nodê, 2013: 4-41). Qit’eya yekem ji malika 293an destpê dike heta malika 313an (Şêx Merûfê Nodê, 2013: 41-3). Qit’eya duyem ji malika 314an destpê dike heta malika 320an (Şêx Merûfê Nodê, 2013: 43-4). Qit’eya sêyem ji malika 321an destpê dike heta malika 324an (Şêx Merûfê Nodê, 2013: 45). Qit’eya çarem ji malika 325an destpê dike heta malika 353an (Şêx Merûfê Nodê, 2013: 45-9), beşa duyem bi navê “el-bab-i el-sanî fî terceme el-fi’al” derbas dibe û ji malika 354an destpê dike heta malika 370î (Şêx Merûfê Nodê, 2013: 49-51). Her sêzde malikên ewil yê di *Luxetnamey Ehmedî* de weha ne:

Be nami Xuday Heyy la yemût
Perwerdigar-i mulk û melekût

Elhemdulillah-i elî ma weheb
Medana ilmî lisan-i ‘Ereb

Selat û selam-i bî hed û hesab
Ber Muhemmed bad hem û al û esheb

Û be’ d bidan çunîn mîgoyed
Merûf bin Mistofî bin Ehmed

Qedhe fehullahu bî eltafîhî
We ebeweyhî keeslafîhî

Der î n risale be Kurdî zeban
Konem zeban ‘Ereb ra beyan

Ta ke ferzendam Ehmed bî te’ eb
Şevd danay luxat ‘Ereb

Lî haza nawem na Ehmediye
Wellahe ercû islah el-niyye

Be du bab kitab mîşewed kemal
Yek bab-i esma yek bab-i efa’l

Zîr her ismî mîkonem tehrîr
Ceme’ş yek bûd ya du ya kesîr

Der bab-i efa’l miyan heme
Fi’il mazî ra konem tercume

Zîr her fi'îlî mîkonem teqrîr
Muzarî û mesder kem bî ya kesîr

Rebbî wefiqnî we xuzyedî

Wenfebiha talibel mubtedî. (Şêx Merûfê Nodê, 2013: 3)

Di *Kitab-u Ehmediye*'yê de destpêk bênav e û ji malika yekem destpê dike heta malika 141, pişt re serenavek derdikeve û bi navê “Esmâ-ul Eded” derbas dibe. Ew jî, ji malika 142an destpê dike heta malika 277an. Piştî vî sernavî navek din wekî “Qit'eta Axir” derbas dibe û ew jî, ji malika 278an destpê dike heta 354an. Di vê nusxeyê şanzde malik kêr hatine. Lewra di nusxeya bi navê *Luxetnamey Ehmedî* de ji xeynî her sêzdeyên destpêkê 370 malik hene, di *Kitab-u Ehmediye*'yê de destpêk jixwe tune ye û malik jî 354 lib in.

3.4.4. Ziman û Guherîn

Ji ber ku xebata me li ser *Kitab-u Ehmediye*'yê ye, em dê dibin vî sernavî de li ser zimanê wê nusxeyê nesekinin. Zimanê wê nusxeyê di beşên jor de bi awayekî berfireh hate tehlîl kirin. Di vî sernavî de em dê li ser cudahiya zimanê herdu nusxeyan bisekinin.

Di navbera herdu nusxeyan de ji aliyê deng, peyv û risteyan ve cudahî hene. Di hin malikan de deng hatine guhertin an jî, cihê du dengan hatiye guhertin. Ev yek bi gelemperî di navbera dengên wekî “s-z, b-m, p-b” yanî di navbera tîpên nêzdeng de çêbûye. Ji bilî van di hin peyvên de deng hatine lê zêde kirin. Numûne:

Luxetnamey Ehmedî

Sexur **didan**-i pêşî ne
Buxd û zixn û şexna qîne.
(Şêx Merûfê Nodê, 2013: 9)

Kitab-u Ehmediye

1/31 Şexur **dundan**-i pêşî ne
Buğd û zîgn û şexina qîn e

Di malikan de peyv an lê zêde bûne an jî jê kêr bûne. Ev yek di gelek malikan de dixuyê. Peyvên wekî “çi ye, hem, sîye” di hinekan de nînin, di hinekan de hene. Lê ya ji vî zêdetir ew e ku di hin deran de peyv bi temamî hatine guhertin. Peyv li ser heman wateyê bin jî ziman cuda ye:

Luxetnamey Ehmedî

Kesîb çî? tepolke ye lîv e
Nudar **altun** luceyn zîv e.
(Şêx Merûfê Nodê, 2013: 13)

Kitab-u Ehmediye

1/73 Keşîb tepolke ye lîv e
Nuđar **zêr** e luceyn zîv e

Di malikan de dengên wekî “kekeşêr-keleşêr, sik-zik, hirem-herim, selat-selût, leyl-leyle, dirm-direm, şebnum-şebnem, dêr e-nêr e, zebre-zore, kuliye-kileye, lep-leb” bi hev hatine guhertin, an hatine zêde kirin, di hin malikan de peyvên wekî “altun-zêr, ne’ce-zan” bi temamî hatine guhertin.

Di navbera herdu nusxeyan de hin malikên hinek ristiyên wan hatî guhertin hene, lê ev guhertin ne li ser tîp û peyvekê ye. Li ser çend peyvan guhertin hatine kirin. Di malikekê de risteyek bi temanî hatiye guhertin. Ev yek wê gumanê di hişê mirov de diafirîne ku ev herdu nusxe, ne ji aliyê kesekî ve hatibin nivîsîn. Piştî serenavên cuda ev rewşa ku tê xuyan vê gumanê piştrasttir dike. Lewra di bikaranîna qertafan de cudahî ketine nava herdu metnan. Wekî numûne di hin malikan de qertafa Farisî “est” hatiye bikaranîn. Ji bo malikên çend peyv û risteyek wan hatî guhertin em dikarin li çend mînakên binêrin:

Luxetnamey Ehmedî

Kelîl **şimşîrî dem panî** kul e

Fereş pepûle ceradet kule.

(Şêx Merûfê Nodê, 2013: 32)

Ji bo malika ku risteyek bi temamî hatî guhertin:

Luxetnamey Ehmedî

Meter xeys û cûd heya baran e

Xerîf paîze şita zistane.

(Şêx Merûfê Nodê, 2013: 33)

Kitab-u Ehmediye

2/74 Kelîl **û naî keltix** kul e

Fereş pepûle ceradet kule

Kitab-u Ehmediye

2/80 Meter xeys û cûd heya baran e

Şebeket daw e xaret talan e

Jixwe di navbera ziman û kelîmeyên herduyan de hin cudahiyên berbiçav hene. Hejmara malikên herdu nusxeyan ji hevdu nagirin. Mustensîxê ku nusxeya bi navê *Kitab-u Ehmediye*’yê nivîsî çend malik ji nusxeya din nenivîsîne. Ev malik weha ne:

Rekiye çi ye? ismî bîre

Hisr, heyser, heysar şîre

Esl gewre fer’ biçûk

Melik paşa cem’î mulûk

Suhd û suhad û ereq bêxew e

Nahil laxerî semîn qelewî

Serî reften şeb celî rûşen est
Xefî win xemîs ey pêser qeşûn est

Subhet tezbîh serr bay sext e
Neyy çî kal e nesîc puxte

Cele gêray ebî neyhêşt
Qedim matu qete' birrî.

(Şêx Merûfê Nodê, 2013: 5-12-35-37-45-47-51)

Di wê navberê de hin malik jî tevlîhev bûne. Mustensîx du malikên ku li ser hev tîn tevlîhev kirine û risteyek ji malikekê standiye û risteya din jî ji malika din wergirtiye. Ev malik di herdu nusxeyan de weha derbas dibin:

Luxetnamey Ehmedî

Feqr û udm û iqlal faq e
E'tûd karjele selwî şîlaq e
Qurbet tae't e qirbet kunde ye
Remeq diwa giyan e'bd bende ye.

(Şêx Merûfê Nodê, 2013: 40)

Kitab-u Ehmediye

2/134 Qurbet ta'et qirbet çî? gunde ye
Feqîrî u'dm iqbal faq e

3.4.5. Behr, Wezn û Qafiye

Di herdu nusxeyan de heman behrên erûzê hatine bikaranîn. Di herduyan de jî çar behr cih digirin. Remezan Pertev behrên wê wekî “Remel-Hezec-Munserih-Muteqarib” dîtine (Pertev, 30) lê behrên wê “Remel-Hecez-Serî-Muteqarib” in.

Remel: wek fai'latun, fai'latun, fa'ûl derbas dibe, lê wezna wê gelekî xirab e tam dernakeve. Kîte kê m û zêde derdikevin di malikan de.

Luxetnamey Ehmedî

Bab derga i'qd gerdên-i bend-i dûr
Tirf cuwanû zur dukme zaq tar.

(Şêx Merûfê Nodê, 2013: 41)

Kitab-u Ehmediye

3/4 Xeyl cemi' espha û suwareha
Keyl pîwan wezn kêşan fek zar

Hezec: Ev behr wek “mefai'lun, mefaî'lun, feû'l” derbas dibe. Wezna vê behrê ji ya behra remelê hindikî baştir e, lê dîsa neserketî ye.

Luxetnamey Ehmedî

Welûd zayinde e'qîm nezok e
Zukam helamet su'al çi? koke.
(Şêx Merûfê Nodê, 2013: 36)

Kitab-u Ehmediye

2/112 Ğemame hewr e wekfet dulop e
'Urf 'eṭaya 'urf û aldîk po ye

Muteqarib: Ev behr li gorî behrên din baş e, di vê de jî xirabûn gelek in lê li gorî wan dîsa baştir e. Tefîleya wê wekî “fe'ûlun, fe'ûlun, fe'ûl” derbas dibe.

Serî': Behra serî'ê di metnê de “muftê'ilun, muftê'ilun, fe'ûl” derbas dibe lê ev jî ne bêqusûr e. carinan kîteyên pêşiyê ji hev bigirin yên duyem nagirin an jî di nav metnê kîteyên din ji hev nagirin. Ji hêla tefîleyê û dîtina wê ve her çar behrên erûzê pirsgirêkê derdixin.

Qafiyeya herdu nusxeyan di nava metnan de xirab dibe. Muellif ewil bi teşeyê mesnewiyê destpê dike û didomîne, lê pişt re teşeyê xezelê dikeve nava metnê. Ev yek di herdu metnan de tê dîtin. Di *Luxetnamey Ehmedî*'yê de 18 û di *Kitab-u Ehmediye*'yê de 17 malikên wisa tên dîtin. Pertev dibêje di navbera 296 heta 315an awayê xezelê ye (Pertev,30). Lê ev agahî ne tamam e. Lewra ev yek di teksta *Luxetnamey Ehmedî* de ji 295an destpê dike heta 313an (Nodê, 41-3) û di *Kitab-u Ehmediye*'yê de ji 281an destpê dike heta 299 lê di wê navberê de 282 awayê mesnewiyê ye (Malik, 3/3-3/20). Pişt re dîsan bi awayê mesnewiyê didome heta malika 340an. Pişt re dîsa awayê xezelê di 11 malikan de tê dîtin. Di navbera van 11 malikan de sê malikên bi awayê mesnewiyê cî digirin (3/61-3/75). Eynî rewş ji bo nusxeya bi navê *Luxetnamey Ehmedî* jî derbasdar e (Nodê, 2013:39-41).

3.5. Tehlîl

Di nav edebiyata Kurdî ya klasik de zimanek zêde hatiye bikaranîn, zimanek ku gelek şairên Kurd pê berhem nivîsandî Erebi ye. Erebi zimanê dînê Îslamê ye û coxrafyaya rojhilata navîn de bere berhemên li ser zanistan bi Erebi dihatin nivîsandin. Kesên kul i ser zanistan xebat dikirin mecbûrê hînbûna vî zimanê bûn. Bi van sedeman Erebi zimanên rojhilata navîn di bin bandora xwe de hiştine. Bi heman awayî Farisî jî, ji ber ku di qada edebiyatê de zimanê serdest bû şairên demê hewcedarî bi hînbûna van zimanan dîtine. Ferhengên ku digel van zimanan hatine nivîsîn, ji bo van hewcedariyan pêk bînin hatine nivîsandin. Kitabu Ehmediye jî bi van div ê peywendê de ji bo hînbûna Erebi hatiye nivîsandin.

Kevneşopiyek mesnewiyan ew e ku di destpêkê de bi hemdele û selweleyê destpê dikan. Şair di vir de ewil bi navê Xudê destpê dike û şikir dike. Ev yek di nusxeya *Luxetnamey Ehmedî* de dersbas dibe lê di *Kitabu Ehmediyeyê* de derbas nabe. Ji vî aliyê ve nusxeya Kitabu Ehmediyeyê kêma hatiye nivîsandin.

Sebebe nezma kitêb angî sebebe telîf di tradisyona mesnewînivîsînê de wek beşek serbixwe tê nixandî ku şair di bin vê beşê de cîhana fikrên xwe derdixe holê. Agahiyên di derbarê muellif û nivîsandina mesnewî an jî menzûmeya wî de ji vê beşê derdikevin. Ev beş, ji derveyî metna bingehîn ji bo muellif wek cîhanek fiktîf e. Ev beş di nusxeya *Luxetnamey Ehmedî* de derbas dibe lê di *Kitabu Ehmediyeyê* de derbas nabe. Divê beşê de Şêx Merûf diyar dike ku berhema xwe ji bo biçûkê xwe Kak Şêx Ehmed Berzençî nivîsandîye ku kurê wî yê biçûk jî ew e. “Ji bo kurê min Ehmed hêsantir fêrî kelîmeyên Erebi bibe. Ji bo vê yekê min navê wê kir Ehmediye (Nebez, 2005: 5).”

Di ferhengên menzûm ên Kurdî de ji beşa sebebe telîfê diyar dibe ku Ehmedê Xanî wek kanonekî bandorek li ser muellifên din çêkiriye. Lê di berhema Şêx Merûfê Nodeyî vê bandorê em nabînin. Lewra Xanî di berhema xwe rasterast dibêje min ji bo biçûkên Kurdan ew berhem nivîsand:

Ne ji bo sahibrewacan

Belkî ji bo biçûkêd Kurmancan. (Adak, 254)

Ev bandor di Şêx Mihemed Kerbelayî de tê dîtin. Lewra Kerbelayî bi taybetî ji bo biraziyên xwe dû re ji bo biçûkên Kurdan nivîsandîye. Di ferhenga Kerbelayî de armanca duyem yanî armanca ji bo “etfalê Kurdan” bandora Xanî ye.

Di navbera Kerbelayî û Nodeyî de, xalek hevpar heye ku ew jî nivîsandina taybet ji hin takekesan e. Lewra Kerbelayî rasterast navê biraziyên xwe (Perteve, 31) û Nodeyî rasterast navê kurê xwe dide. Ji ber ku Nodeyî beriya Kerbelayî hatiye îxtimal nîne ku mabe di bin bandora wî de.

Ji bo kuran berhem nivîsandin, di edebiyata klasîk de bûye wek tradîsyonekê. Ji ber hinde ev sebebê telîfa Şêx Merûfê Nodeyî lazim e di vê peywendê de bête nirxandin. Herweha xwendekarên medreseyan jî gelemperî ji kuran bûn û ev jî sedemeke ji bo nivîsandina ferhengê.

Hin ferhengên menzûm rasterast ji bo hin mijarên serbixwe hatine nivîsandin. Ferhengên ku li ser Qur'an, ayet, hedîs û hwd. disekin di vê peywendê de ne. Lê ferhengên ku bi taybetî ji bo fêrkirina zimanekî biyanî hatine nivîsandin kêma zêde li ser heman mijaran sekinîne. Ev mijar wek nebat, ajal, malbat, renk, bawerî, xwarin, vexwarin, fîzyonomî, atmosfer, navdêr, rengdêr, lêker û hwd. Di ferhenga Xanî, Kerbelayî û Nodeyî de ev yek hevpar e.

Muellifan, hin mijar li gorî ebada ferhengan bi mînakên kêma an jî bi mînakên zêde dane. Wek mînak Kerbelayî di derbareyê astronomiyê de ji Nodeyî bêhtir peyv dane.⁷ Di navbera mijarên ferhengan de, ji vî aliyê cudahî çêdibe ku ew jî ji mijarên bi hûrgilî pêk tê. Ji ber van sedeman, wek encama nirxandina mijaran em dikarin bibêjin ku ev mijar ji nav jiyana rojane hatine bijartin. Tiştên ku ji bo jiyana rojane wek destpêkekê hatine nivîsandin. Ji ber hindê bandorek şênber di metne de nayête dîtin.

Hin ferhengên menzûm ji ber ku rasterast li ser zimanan sekinîne, di derbarê zimanê wan de hukûm dayîn dikeve xetereyê. Lewra armanca muellifan peyv û beramberiya wan ya di zimanek din de ye. *Kitab-u Ehmediye* jî, ji ber ku ferhengek menzûm e, di derbarê hêsanbûn û zehmetbûna zimanê wê de hukûm nayête dayîn. Lê beşa destpêkê û sebebê telîfa wê di derbarê zimanê muellif de agahiyan dide. Li gorî her sêzde malikên ewil zimanê ferhengê zimanek zehmet e. Lewra muellif ev malik bi Erebi û Farisî dane. Herçendî ferheng bi Erebi-Kurd (Sorani) be jî di sere ferhengê Sorani derbas nabe, ji dêvla wê Farisî cih digire.

⁷ Ji bo vê yekê binêr: Perteve, Ramazan. (2012). *Mîrsadu'l-Elfal (Şahrahê Kûdekan) Ferhenga Menzûm a Kurdî-Farisî (Vekolîn-Tekst)*. Mardin: Zanîngeha Mardîn Artukluyê Enstîtûya Zimanên Zindî yê li Tirkîyeyê Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî (Teza Lîsansa Bilind ya Çapbûyî).

Nodeyî ji bo hêsankirina ezberê di ferhengê de mijarên xwe li gorî pedagojiyekê dane. Herweha hunerên edebî jî ji bo hêsankirina ezberê hatine bikaranîn. Hunerên wek tezat, cînas, nêzdengî, hevdengî, nêzwate, hevwater ji bo sazkirina pedagojiyekê hatine bikaranîn.

Di sêzde malikên ewil de muellif dibêje ku ferhengek ji duşan pêk tê. Ev beş jî navdêr û lêker in. Navdêr bi awayekî berfireh hatine dayîn lê lêker hem kêr in hem jî ne di halê kêşanê de ne. Hemî lêker di halê mesder da hatine bikaranîn.

3/68 Semi 'e **bîstî** feşile **tersa**

Mene 'e **neyhîşt** qetele **kuştî**

Di navbera herdu nusxeyan de ji gelek aliyên ve cudahî hene. Di gelek deveran de peyv hatine guhertin bi heman awayî peyv jî rasterast hatine guhertin. Di malikekê de risteyek bi temamî hatiye guhertin û di du malikan tevliheviyek çêbûye. Di hin risteyan de rêza rêzêkirina peyvên hatiye guhertin ku ev yek din ava metnê de hatine dayîn.

Ravekên ku di herduyan de cih digirin ji hev cuda ne. Di *Luxetnamey Ehmedî* de ravek wek raveka Soranî cih digirin lê di *Kitab-u Ehmediyeyê* de raveka Farisî hatiye bikaranîn.

Luxetnamey Ehmedî

Rekiye çî ye? ismî bîre

Hisr, heyser, heysar şîre

Di *Kitab-u Ehmediyeyê* de çend malik nehatine nivîsandin ku ev malikên kêr me daxilî metne kirine. Her sêzde malikên destpêkê ku sebebe telîf jî din av wan de cih digire nehatine nivîsandin.

Li ser nusxeyê hin malikên ku rêza wan hatine jîbîrkirin li kêleka wereqan hatine nivîsandin. Malikek ku di *Luxetnamey Ehmedî* de derbas nabe di *Kitab-u Ehmediyeyê* de derbas dibe. Gava em van xalan hemiyan digel hev binirxînin em dikarin bibêjin ku nusxeya bingehîn û tekûz nusxeya bi navê *Luxetnamey Ehmedî* ye. Hin peyvên wek “birinde, pênc, bîrrîn” di *Kitab-u Ehmediyeyê* de wek bikaranîna Farisan hatine nivîsandin. Gava em van hemî xalan digel hev binirxînin em dikarin bibêjin ku *Kitab-u Ehmediyeyê* li gorî nusxeya din xwedan hatiye guhertin. Ev yek jî wê yekê piştrast dikin ku metna bingehîn *Luxetnamey Ehmedî* ye.

Kitab-u Ehmediyeyê

1/21 Neşl hem ism-i şîmşîr e

Wecne kulm e neblet tîr e

BEŞA ÇAREM: TRANSKRÎPSIYONA NUSXEYA KITAB-U EHMEDIYYE'YÊ

4.1. Çend Nîşe li Ser Nusxeyê

Nusxeya bi navê *Kitab-u Ehmediye* di “Pirtûkxaneya Berlîn’ê ya Eyalet”ê de cih digire. Nusxe bi navê Ahmadiya’yê derbas dibe. Di kategoriya “Destnivîsên Rojhilatî” de bicih bûye. Berhem ji 49 wereqan pêk hatiye û digel rûpela danasîna pirtûkxaneyê bûye 50 wereq. Jimareya wê bi peyva îmzeyê hatiye nivîsîn û jimare weha ye: Hs. or. 9776. Koda wê PPN621246522 derbas dibe. Sala wê bi awayekî aşkere nehatiye diyarkirin lê di rûpela danasînê de 18XX derbas dibe.

Beşa ferhengê ji 36 wereqan pêk tê. Di nav nusxeyê de hin xemilandin hatine kirin. Ev xemilandin bi alfabeya Erebi hatine kirin. Kesê ev xeml çêkirî nediyar e, lewra di derbareyê wî de tu agahî nehatine dayîn. Kesê çêkirî wek hunera xetî xeml li ser ferhengê çêkirine. Ev xeml hem di destpêka ferhengê de hem jî di dawiya ferhengê de derbas dibin.

Di ferhengê de hereke hatine bikaranîn. Ev yek xwendina wê hêsantir diket. Herweha peyvên baş nehatîn nivîsîn an li kêlekê an jî li binî carek din hatine dubare kirin.

Hin malikên ku mustensîx jibîr kirî hene ku ev malik çend lib jê li ser wereqan derbas dibin, lê ne bi awayekî sistematîk di nava malikan de. Diyar e ku mustensîx di rêzkirina malikan de zehmetî kişandiye, lewra rêza malikên herdu nusxeyan yanî nusxeya bi navê *Luxetnamey Ehmedî* û ya bi navê *Kitab-u Ehmediye’yê* ji hev nagirin. Di navbera herduyan de carna deh malik carinan jî kêmtir malik di cihê cuda de ne.

Di ferhengê de li ser peyvên Erebi xêzek heye. Ev xêz aîdiyeta peyvê diyar dike. Ev xêz bi pênuşek sor hatiye kişandin û bi vî awayî bala xwendevanan dikişîne ser xwe û metnê xweştir dike ji aliyê aîdiyeta peyvan ve.

Ferheng di pirtûkxaneyê de bi awayekî elektronîk hatiye dîtin. Ji ber vê sedemê, hesabkirina “cm”ên bergê wê ne guncan e. Di wereqa pêşî de 9 malik cih digirin, di sê wereqan de 11, di wereqa dawîn de 2 û di wereqên din de 10 malik cih digirin.

Di rûpela danasînê ya pirtûkxaneyê de sala wê wek “18xx” derbas dibe, ku ev jî dibe sedsala XIX. Di dawiya ferhengê de digel temetê bi jimareyên Erebi dîrokek hatiye nivîsîn lê, pişt re ev dîrok hatiye xêz kirin, ev yek jî xwendina wê zehmet dike. Ji ber hindê, dîroka wê bi awayekî baş dernakeve lê wekî ku tê xwendin dîroka wê ١٢٩٨ derbas dibe û ev jimar bi rojimêra hicrî ye û bi mîladî dibe 1880. Lê ew jimareya “du”yê dişibe

Jimareya “yek”ê jî, wî çaxê dibe ١١٩٨, ku ew jî bi rojimêra mîladî dike 1783. Ev rewş, fikrek teqez ya li ser dîroka wê dike nava xetereyê.

Di dawiya ferhengê de digel temetê hevokek weha hatiye nivîsandin: “Temmet er-rîsalet-ul musemmatî bi Ehmediyye fil-lugât-il ‘Erebiye li acl”. Ev jî tê wateya “xilaseka rîsaleya bi navê Ehmediyye ya bi luxata Erebi ji bo” û li wir xetên Erebi hatine xêzkirin û nayê xwendin ku ew “ji bo kî/ê” an “ji bo çi” hatiye nivîsandin. Lewra gava di Erebi de “Lî ecl” derbas dibe, sedema wê tiştê derbasbûyî tê vegotin.

Di dawiya ferhengê de nivîsek bi zimanê Farisî hatiye nivîsandin. Lê ev nivîs ji ber ku bi xetên Farisî hatine nivîsandin, xwendina wê hem zehmet e, hem jî xet di gelek deveran de an jê çûne an jî tevlihev bûne. Ji ber vê sedemê xwendina nîşeya dawiyê ya bi temamî û birêkûpêk dikeve astengiyê.

Di çar rûpelên dawiyê yên ji derveyî ferhengê de, ev nivîsên bi xetên Farisî derbas dibin. Lê di du wereqan de ev xet ji bo xemlê hatine kirin. Berhem yek ji pêş û yek ji paş ji du bergan pêk tê. Herweha li ser herdu bergan bi xetên Erebi xeml hatine çêkirin, lê ji ber ku berg bi xwe bi rengê reşê ye ew xet diyar nabin.

Metna Farisî ya di dawiya wereqan de weha derbas dibe:

“Bismillahirrehmanirrehîm, webînestîn. Minnet Xuda-i ‘Ezze we Celle ke ta‘eteş mûcib qurbeş we kukrandeneş mucid-i ne‘meteş. Her nefes ke firû mîreved mumûd-i heyat est we çûn bermîayed muferreh-i zat we her nefes du ne‘met mewcûd est. We bi her nefes nemetî şukr wacibet. Ez dest û zeban-i ke biayed kîzeehde şukreş bider ayed “ Emetu ala Dawuda şukren”. We qelîlen mîn ‘ibadiye şukure. Mebt bende-i heme nebed kez i teqsîr xoyeş ‘uzr bider xorda avored. Wer ne sezawar-i Xudawendiş kes netuwaned ke kuca avored. Baran-i himmet bîhesabeş. Heme ca mîdehed. We xewan-i ne‘met... heme ca kesîde. Perde-i namus bendegan bîgunah fahiş... we wezîfe-i razîxworan bixeta-i munkîr... kerîmî ke ez xeza-i xeyb-i kem rû tursa wezîfe-i xwordarî du ta... konî mehrûm sîu ke ba duşmenan nezerdarî. Firaş-i... gofte ta ferş zumerdîn bigusteraned we raye-i ebr-i behar-i ... nebatan der mehd zemîn bipervened. ... bi qudûm fesl rebî kulah Şukufe ber ser-i nehada, we esan bi qudrer û şehîd faîq şodê naxlê basiq geştêbûd.

Ta tewanî kufarî we bixeflet nexworî. Heme ez her tu serkeşî ve feranen berdarî şert insaf nebaşed. Ke tu ferman neborî der xeberêş “er heme to tewangî”.

Hesabê koşt Muhemed Kuleh bimeqer weznuwade bemorden

Seyîd Nesîm Muhemed Seyîd Îbrahîm Xelîl Qazî”

Werger:

“Em ji wî Xudayî alîkariyê dixwazin. Minnet ji wî Xudayê‘Ezze we Celle re ku taeta wî mucibê nêzîkbûna wî ye û şukurdana wî mûcibê ne’metan. Her nefesa ku derdikeve jiyane dirêj dike. Ê wextê mirov dikişîne, zat mufereh ango rehet dibe. Ê di her nefesê de du ne’met hene. Ê her ne’metek wacibê şukra Wî ye. Ku ji dest û ziman pê û gava şukr derdikeve dibêje “ Emetu ala Dawuda şukren”. We qelîlen mîn ‘îbadiye şukure”. Dawud şukrên min bike. Evdên min ên şukrê dîkin kê in. Uzra xwe bîne ber deriyê Xuda. Ez layîqê ezabê Xudê me ku ez şukrê wî nekim. Barana rehmeta wî bêhesab e. Ji hemî deveran dide. Ê sifreya ne’metê... hemî cihan vedike... mehrûmê dikî ku li aliyê neyaran dinihêrî. Got, heta ferşê zumerdîn nîşanî wî da û rûyê erdê wek dergûşê hejand. Demsala baharê kumikê kulîlkan danî ser serê xwe û biqudret bû şahidê faîq û tuxmê xurma bîsond bi terbiyeya wî bû xurmeya herî baş

Heta tu bikarî kufrî û xefletê nexwe ango neke. Ji hemî serkêşîyan dest berde ku ne şertên insafê ne ku di nav fermanê (hedîs) “eger her tu bikarî”dibore”.

Di metna Farisî de navê Seyîd Muhemed Seyîd Îbrahîm Xelîl Qazî derbas dibe û îxtimalek mezine ku ev nusxe ji aliyê wî ve hatibe nivîsandin. Lewra nav ne ji bo xemlê hatiye nivîsîn.

Alfabeya Transkrîpsiyonê

ﺵ	ş Ş
ﺢ	h H
ﺰ	z Z
ﺶ	ş Ş
ﺬ	đ ž Đ Ž
ﺖ	t T
ﺰ	z Z
ﻎ	ğ Ğ
ﻙ	k g K G
ﻭ	v w V W
ﻩ	h e H E
ﻱ	î ê Î Ê

4.2. KĪTAB-U AHMEDĪYE (TRANSKRĪPSIYON)

Bismallah el-rrehman el-rehîm

El-bab el- Ewwel fî Tercemet-ul el- Esmâ⁸

Beşî Yekem le Wergîranî Nawekan da⁹

D/1 Be nami Xuday Heyy la yemût¹⁰

Perwerdigar-i mulk û melekût

D/2 Elhemdulillah-i elî ma weheb

Medana ilmî lisan-i ‘Ereb

D/3 Selat û selam-i bî hed û hesab

Ber Muhemmed bad hem û al û esheb

D/4 Ê be’ d bidan çunîn mîgoyed

Merûf bin Mistofî bin Ehmed

D/5 Qedhe fehullahu bî eltafîhî

We ebeweyhî keeslafîhî

D/6 Der î n risale be Kurdî zeban

Konem zeban ‘Ereb ra beyan

D/7 Ta ke ferzendem Ehmed bî te’eb

Şevêd danay luxat ‘Ereb

D/8 Lî haza nawem na Ehmediye

Wellahe ercû islah el-niyye

⁸ Ev serenav di di nusxeya bi navê Kitab-u Ehmediye’yê de nîne. Ev nusxe dê wek (K.E) bête dayîn.

⁹ Ev serenav di (K.E) nîne

¹⁰ Her sêzde malikên pêşiyê ji nusxeya Întişaratê Kurdistanê hatine lê zêdekirin. Ev Nusxe dê div ir de wek (Î.K) bête bi kar anîn.

D/9 Be du bab kitab mîşewed kemal
Yek bab-i esma yek bab-i efa'l

D/10 Zîr her ismî mîkonem tehrîr
Ceme's yek bûd ya du ya kesîr

D/11 Der bab-i efa'l miyan heme
Fi'il mazî ra konem tercume

D/12 Zîr her fi'ilî mîkonem teqrîr
Muzarî û mesder kem bî ya kesîr

D/13 Rebbî wefiqnî we xuzyedî
Wenfebiha talibel mubtedî

[1]

1/1 Res ser e 'eyn çaw e
Beden qaleb¹¹ ism naw e

1/2 Enif lût e hacib burû
Fexiz ran e rukbet ejnû

1/3 Cebîn û¹² cebhet tewêl e
Mekr û keyd û hîle¹³ fêle

1/4 Be'tin zik e¹⁴ şedir sîng e
Ke'ûb¹⁵ kengir ne'ne'¹⁶ pûng e

¹¹ qaleb: qalib (Î.K)

¹² û: we (Î.K)

¹³ hîle: hîlet (Î.K)

¹⁴ zike: sik e (Î.K)

¹⁵ ke'ûb: 'ekûb (Î.K)

¹⁶ ne'ne': ne'na' (Î.K)

1/5 Zehr pişt e ketif şan e
Şefe¹⁷ lêv e sin dudan e¹⁸

1/6 Metîn qaîm meten¹⁹ pişt e
Leben şîr e libn xişt e

1/7 Sa‘id bask e ‘eđûd qol e
Qerna şaxdar cema kol e

1/8 Şe‘er mû²⁰ e quţn lok e
‘Edes nîsk e ħumuş²¹ nok e

1/9 Zufr²² nînok mişat bêl e
Şafî şaf e kedir lêl e

[2]

1/10 Şarib simêl leĥye rîş e
Cerh birîn e wec‘ êş e

1/11 Ba‘ û zîra‘ û yed dest e
Serî‘ çespan beŧî sist e

1/12 Naşiye çi ye? pêşîser e
Ibil²³ wuştur ħimar ker e

1/13 Eşbu‘ enguşt qedem pê ye
Zeker nêr e unsî mê ye

¹⁷ şefe: şefet (Î.K)

¹⁸ dudan e: didan e (Î.K)

¹⁹ meten: metn (Î.K)

²⁰ mû: mu (Î.K)

²¹ ħumuş: himmis (Î.K)

²² zufr: zifr (Î.K)

²³ ibil: ibl (Î.K)

- 1/14 Ricl pê ye kû´ cumg e²⁴
Ziib û sîd sirhan gurg e
- 1/15 Uzun guî ye²⁵ mirfeq enîşk e
Dik kekeşêr²⁶ e ducac merîşk e
- 1/16 Wech rû²⁷ kañil nêwşan e
Lehm goşt e ´ezm isqan²⁸ e
- 1/17 İbt binkel²⁹ cenb tenîşt e
Qa´ cîgi nerman û deşt e
- 1/18 Riye me´a rêxole ye³⁰
Necl û weled çî? role ye
- 1/19 Şulb pişt e minkub³¹ şan e
Neşl ser e rim hem peykan e
- 1/20 Rekiye çî ye? ismî bîre³²
Hizr, heyser, heysar şîre
- 1/21 Neşl hem ism-i³³ şimşîr e
Wecne kulm e neblet tîr e

²⁴ cumg e: cumujg e (Î.K)

²⁵ guî ye: guê ye (Î.K)

²⁶ kekeşêr: kelleşêr (Î.K)

²⁷ rû: ru e (Î.K)

²⁸ iskan: êskan (Î.K)

²⁹ binkel: binhengil (Î.K)

³⁰ riye me´a rêxole ye: riyet sî ye em´a rêxole ye (Î.K)

³¹ minkub: minkeb

³² Ev malik di (K.E) de nîne.

³³ Di (Î.K) de qertafên ravekan hemî bi tîpa “i” hatine nivîsandin û di (K.E) de bi tîpa “î” hatine nivîsandin. Li ser van herdu tîpan em guherînan çênakin lewra gelek caran cih digirin.

[3]

- 1/22 E‘qeb pajne ‘irq reg e
E‘şeb pe ye kireş³⁴ wurg e
- 1/23 Helq û hulqûm³⁵ bulgûm gerû³⁶
Hût masi ye ‘elq zerû³⁷
- 1/24 Ğurfe luwêç³⁸ e mud must³⁹ e
Zira‘ gez e şibr bist e
- 1/25 Kebid⁴⁰ cerg e tîhal sipl e
Qelb û fûad zemîr dil e
- 1/26 Simn rûn⁴¹ e şeşm pêw⁴² e
Turab gil e reml lêw e
- 1/27 Rîq û busaq ruđab tif e
Zubed ker e zebed kef e
- 1/28 Lîsan zuban e fem dem e
Nuxame ism-i belxem e
- 1/29 Şab cuwan⁴³ e hirem⁴⁴ pîr e
Qews kevan sehm tîr e

³⁴ kireş: kirş (î.K)

³⁵ hulqûm: helqûm (î.K)

³⁶ gerû: geru (î.K)

³⁷ zerû: zeru (î.K)

³⁸ luwêç: liwîç (î.K)

³⁹ must: mist (î.K)

⁴⁰ kebid: kebed (î.K)

⁴¹ simn rûn: duhn rûn

⁴² pêw e: pîw e (î.K)

⁴³ cuwan: ciwan (î.K)

⁴⁴ hirem: herim (î.K)

1/30 Mixat çilm e lu‘ab lîk e
Luqme parû lubnet tîk e

1/31 Exmes pajne hame⁴⁵ ser e
Îmşî burû⁴⁶ te‘al were

[4]

1/32 Şexur dundan-i⁴⁷ pêşî ne
Buğd û ziğn û şexna qîn e

1/33 Qewam qed e surre⁴⁸ nawk e
Umm ism-i dayk e ab bawk e

1/34 Reqebe ‘ebd û gerden e
Heyat jîn e mewt mirdin e

1/35 ‘Uzar zulf e hem saq saq e⁴⁹
Zeqen çenak e fex faq e

1/36 Şelût nuwêj e azan bang e
Sene sal e şehr mang e

1/37 Nehar roj e leylet⁵⁰ şew e
Newm nûstin⁵¹ rûya xew e

1/38 Necm kewkeb estêre ye
Reğîf çi ye? kulêre ye

⁴⁵ hame: hamet (Î.K)

⁴⁶ burû: biro (Î.K)

⁴⁷ şexur dundan-i: sexr didan-î (Î.K)

⁴⁸ surre: surret (Î.K)

⁴⁹ ‘uzar zulf e hem saq saq e: ‘uzar zulf e saq çî? saq e (Î.K)

⁵⁰ leylet: leyl (Î.K)

⁵¹ nûstin: nûstin e (Î.K)

1/39 Şems roj e qemer mang e
Dirhem dirm⁵² daniq dang e

1/40 Eruz birinc şilb çiltûk⁵³ e
Şeqîl giran xefîf sûk e

1/41 Zure zurat şe'îr cû ye⁵⁴
Suda raîl lehme pû ye

[5]

1/42 Hêb dane⁵⁵ qumh û hînte genim
Şeqî' sixwar⁵⁶ neda şebnum⁵⁷

1/43 Meraret ism-i ziraw e
'İşf-i makûl⁵⁸ kay xûraw⁵⁹ e

1/44 Cewz guwîz e kewz⁶⁰ çuwale⁶¹ ye
Mişwel⁶² tîfl-i yeksale ye

1/45 'Ema kowêr⁶³ e eşem ker e
Me'z bizin ne'ce mer e

1/46 Zehab zêr e fiðde zîv e
Cebel kêw e wadî şîv e

⁵² dirm: direm (î.K)

⁵³ çiltûk: çeltûk (î.K)

⁵⁴ Ev malik di (î.K) de nîne. Dibe ku ev ji aliye mustensix ve hatibe lê zêdekirin.

⁵⁵ dane: dane ye (î.K)

⁵⁶ Sixwar: sêxwar (î.K)

⁵⁷ Şebnum: şewnim (î.K)

⁵⁸ makul: makul (î.K)

⁵⁹ xûraw: xuraw

⁶⁰ kewz: lewz (î.K)

⁶¹ çuwale: çiwale (î.K)

⁶² Mişwel: muhwil (î.K)

⁶³ kuwêr: kiwêr (î.K)

- 1/47 Buzaq tif e ırs xirê ye
Dir' û zered ı? zirê ye
- 1/48 Ke' b qap e luse pûk e⁶⁴
'Urûs⁶⁵ zava ye hem bûk e
- 1/49 Wekr û 'uşşî⁶⁶ ism-i hêlan e
Esed şêr e e' rîn lan e
- 1/50 Koleye⁶⁷ i ye? gurçewîl e
Lehıeyn i ye? duşewîl e
- 1/51 Kef leb-i⁶⁸ dest e xed⁶⁹ kulm e
Ekhel awereşî bêsurme
- [6]
- 1/52 el'et muheyıya ruxsar e
Nehr robar e⁷⁰ şet kenar e
- 1/53 U' nuq estû e⁷¹ 'arez rû⁷² e
Beyde hilk e ferx bêçwe
- 1/54 Zeneb kilk e 'eref yal e
Cuna gunah cena bal e
- 1/55 Teys tige ye kebş beran e
Şe' b sext e sehl asan e

⁶⁴ Ev heft malikên li pey hev di nusxeya din de di navbera malikên 23-30an de hatine dayîn.

⁶⁵ u' rûs: e' rûs (Î.K)

⁶⁶ u' şşî: u' şş (Î.K)

⁶⁷ kuleye: kulye (Î.K)

⁶⁸ leb-i: lepî (Î.K)

⁶⁹ xed: xedd (Î.K)

⁷⁰ e: - (Î.K)

⁷¹ estû e: esto (Î.K)

⁷² rû: ru (Î.K)

1/56 Ebyed spî ye eswed reş e
Ezreq şîn e nesîb beş e

1/57 Ezfer zerd e eħmer sûr e
Qerîb nizîk be'îd dûr e

1/58 Eħwa reş e exder sewz e
Ĥalik reş e tuħleb qewz e

1/59 Şecer dirext Ĥecr berd e
Dewa derman da' derd e

1/60 Xuf çî? meş e midas sol e
'Amir awa ġamir çol e

1/61 Şat bizin û mer e cez' şek e
Şek⁷³ û reyb û miryet şik e

[7]

1/62 Ne'l û Ĥıza ism-i kewş e
Belê benefsec wewewş e

1/63 Nercis nirges⁷⁴ edîm⁷⁵ çerm e
Zehr kulûk e⁷⁶ Ĥeya şerm e

1/64 E'şub⁷⁷ giya ye Ĥeşîş pûş e
Ĥeyye mar e fare mûş e

1/65 Xurûf belê berx-i nêr e
Xurûfet mê ye dîrġam şêr e

⁷³ şek: şeke (î.k)

⁷⁴ nirges: nîrgis e (î.k)

⁷⁵ edîm: edim (î.k)

⁷⁶ zehr gulok e: zehre gilok (î.k)

⁷⁷ e'şub: 'uşb (î.k)

1/66 H emel ya Őek e ya berx e
Bey  mamlet⁷⁸ si r nirx e

1/67 Tahir pak e necis p s e
Hebl   resen   ? gur s e

1/68 Tali  xerab Őalih  ak e
 erwet dewlet Őera xak e

1/69 Kibr t gogird e hebs g  ⁷⁹ e
Qumel⁸⁰ esp  burg s k   e

1/70 M rat   secencel⁸¹ aw ne
Misl   Őibh   nez r w n e

1/71 Rebwet telet⁸² Őepolke ye
UŐtuwanet koleke ye

[8]

1/72 H erb   we a heyca Őer e
Yabis wiŐk e re b ter e

1/73 Zubab m Ő e ne l heng e
Efyon tiryak e benc beng e

1/74 Ke  b   ?⁸³ tepolke ye l v e
Nu ar z r⁸⁴ e luceyn z v e

⁷⁸ mamlet: mamel e ( .K)

⁷⁹ g   e: ge  e ( .K)

⁸⁰ qumel: qeml ( .K)

⁸¹  : we( .K)

⁸² rebwet telet: rebwet we tellet ( .K)

⁸³   ?: - (K.E)

⁸⁴ z r: altun ( .K)

- 1/75 E‘sced cewher e hem zêr e
Tırs kâgez e⁸⁵ setrd nêr e⁸⁶
- 1/76 Deycur û dacî şewî tarik e⁸⁷
Ġelîz estûr e deqîq barîk e⁸⁸
- 1/77 E‘wec xuwar⁸⁹ e qewîm rast e
Rewub⁹⁰ raib xasir mast e
- 1/78 Redî xerab⁹¹ ceyd çak e
Xebîs pîs e nezîf pak e
- 1/79 Utroş ker e derîr kuwêr⁹² e
Ġersan birsî şeb‘an têr e
- 1/80 Behr û dama û⁹³ yem derya ye
Uxt ism-î⁹⁴ xuşk e ex bira ye
- 1/81 Şehîh û⁹⁵ leîm û⁹⁶ bexîl rijd e
Beşaret û buşra mujde

[9]

- 1/82 Fulk û sefine keştî ye
Zibh û zebîhe kuştî ye

⁸⁵ e: - (Î.K)

⁸⁶ nêr e: dêr e (Î.K)

⁸⁷ e: - (K.E)

⁸⁸ e: - (K.E)

⁸⁹ xuwar: xwar (Î.K)

⁹⁰ rewub: rew (Î.K)

⁹¹ xerab: xerap (Î.K)

⁹² kuwêr e: kiwêr e (Î.K)

⁹³ û: - (K.E)

⁹⁴ ism-î: - (K.E)

⁹⁵ û: - (K.E)

⁹⁶ û: - (K.E)

- 1/83 Sulm peyj e serîr text e
Cedd bizorgî⁹⁷ rizq bext e
- 1/84 Ced hem bapîr e⁹⁸ cedet nenk e
Deqîq ard e reqîq tenk e
- 1/85 Rems û qebr û cedes gor e
‘Uqab helo⁹⁹ durrac por e
- 1/86 Şeb çî zax e efeş mazû
Edhem reş e ebleq bazû
- 1/87 Leyş heyder deygem şêr e
Be‘l şewher fehl nêr e
- 1/88 Bazî baz e başiq was e
Teħîn¹⁰⁰ ard e rehî aş e
- 1/89 NeZR û yesîr qelîl kem e
Keşîr zor e cemî‘ heme
- 1/90 Bisat ber e liħaf lêf e
Firşad tû¹⁰¹ e tuħaf¹⁰² sêf e
- 1/91 Tîn û weħel belê qur e
E‘nz bizin e ne‘ce¹⁰³ mer e

⁹⁷ bizorgî: bizirgî (Î.K)

⁹⁸ e: - (K.E)

⁹⁹ helo: hêlo (Î.K)

¹⁰⁰ tehin: tihî (Î.K)

¹⁰¹ tû: tu (Î.K)

¹⁰² tuħaf: tuffah (Î.K)

¹⁰³ ne‘ce: zan (Î.K)

[10]

- 1/92 Hêteb hêzum¹⁰⁴ xeşeb dar e
E‘qreb dûpişk so‘ban mar e
- 1/93 Leşm û¹⁰⁵ qublet teqbîl maç e
Hêfîd asin micref paç e
- 1/94 Esl gewre fer‘ biçûk¹⁰⁶
Melik paşa cem‘î mulûk
- 1/95 Mi‘wel zengen û mincel das e
Cufnet kêlan e hem kas e
- 1/96 Nu‘as û sine wenz e¹⁰⁷
Eşheb sipî ye¹⁰⁸ eşmeţ boz e
- 1/97 ‘Etîq kon e cedîd taze
Ġenc û dilal û dil naz e
- 1/98 Hilal mang-i yekşewe ye
Hêfîd û hafîd newe ye
- 1/99 Bedr mang-i şew-i çarde
Wird û şebim aw-i sard e
- 1/100 Hêmîm û¹⁰⁹ sexîn aw-i germ e
Xeşîn zor e leyyin nerm e

¹⁰⁴ hêzum: hêzim (Î.K)

¹⁰⁵ û: -(Î.K)

¹⁰⁶ Ev malikdi (K.E) de nîne.

¹⁰⁷ wenz e: wenz e (Î.K)

¹⁰⁸ ye: -(Î.K)

¹⁰⁹ û: -(K.E)

1/101 E‘m ism-i mam e xal xal e
Ekmeħ kuwêr e exres lal e

1/102 E‘met pûr e xuşk-i bawk e
Xalet pûr e xuşk-i dayk e

[11]

1/103 Deyf û nezîl çî? mêvan e
Mecnûn û meftûn dîwane

1/104 ‘Am û hewl û hucet¹¹⁰ sal e
Usbû‘ heft e neşeb mal e

1/105 Ğenem ism-i bizin û mer e
Bint û ibn kiç û kur e

1/106 Delw û secl û zenûb¹¹¹ dolç e
Xinzîr beraz e dub wirç e¹¹²

1/107 Di‘ame û¹¹³ sariye sutûn¹¹⁴
Qern şax e cem‘î qurûn

1/108 Hûblet şimlî kemmûn zîr e
Beşel pîvaz¹¹⁵ e sûm sîr e¹¹⁶

1/109 I‘neb tirî¹¹⁷ tîn hencîr e
Qeyd û silsile zincîr¹¹⁸ e

¹¹⁰ hucet: hicet (î.K)

¹¹¹ zenûb: zenub (î.K)

¹¹² dub wurç e: dubb wirç e (î.K)

¹¹³ û: - (K.E)

¹¹⁴ sutûn: stûn (î.K)

¹¹⁵ pîvaz: piyaz (î.K)

¹¹⁶ sûm sîr e: suwm sîr (î.K)

¹¹⁷ tirî: tirê (î.K)

¹¹⁸ zincîr: zencîr (î.K)

1/110 Walidet dayk e walid bab e
Newm û ruqûd kera xuwab¹¹⁹ e

1/111 Hucû´ wesen suhad¹²⁰ xew e
Ser´ çî? fi ye kabûs şew e

1/112 Zenb û herec ism-i gunah¹²¹
Lu´lu´ durr e¹²² kela giyah

[12]

1/113 Huccet burhan sulţan delîl
Melik paşa¹²³ şağir zelîl

1/114 Weţir taq e şef´ cût e¹²⁴
Cew´an birsî ´uryan rût e

1/115 ´Arî rût e libas¹²⁵ berg e
Kasî poşt e menûn merg e

1/116 Mişr û Medîne Kewre¹²⁶ şar e¹²⁷
Mescid mizgewt e¹²⁸ sûq bazar e¹²⁹

1/117 Fûl û¹³⁰ baqîla lûbiya
Baqîle ye¹³¹ hefer heya

¹¹⁹ kera xuwab: kerî xwab (î.K)

¹²⁰ suhad: rîqad (î.K)

¹²¹ zenb û herec ism-i gunah: zinb û ism û herec gûnah (î.K)

¹²² durr e: dir e (î.K)

¹²³ paşa: padşa (î.K)

¹²⁴ Ev duwazde malikên li pey hev di nusxeya din de di navbera malikên 162-175an de hatine nivîsandin.

¹²⁵ libas: kiras (î.K)

¹²⁶ kewre: kure(î.K)

¹²⁷ e: - (K.E)

¹²⁸ e: - (î.K)

¹²⁹ e: - (K.E)

¹³⁰ û: - (î.K)

¹³¹ baqîle ye: baqle (î.K)

1/118 Cesed hem cusman¹³² beden e
Şe'ûb û meniye mirden¹³³ e

1/119 Duxan dûkel dıbab tem e
Şerare¹³⁴ pizîşik keyr¹³⁵ dem e

1/120 Kûr kûre ye nar agir e
Qeyn û hedad asinger e

1/121 Şûf xiru ye¹³⁶ weber kurk e
Sedea jeng e deren çelk e¹³⁷

1/122 Ehwel xêl e ebkem lal e
Tıfl û şebî çî mindal e

[13]

1/123 Fec û terîq sebîl rê ye
Beled şar e qerye dê ye

1/124 Derb û leqem şirat rêg e
Mekan û me'an mehel cêg e

1/125 Deb' û hedacir kemtiyar e¹³⁸
Luce derya sahil kenar e¹³⁹

1/126 Raħye¹⁴⁰ bo ye rîh ba ye
Wereq gela tibn ka ye

¹³² cusman: cisman (î.K)

¹³³ mirden: mirdin (î.K)

¹³⁴ şerare: şerer (î.K)

¹³⁵ keyr: kîr (î.K)

¹³⁶ xiru ye: xuri ye (î.K)

¹³⁷ çelk e: çilk e (î.K)

¹³⁸ e: - (K.E)

¹³⁹ e: - (K.E)

¹⁴⁰ raħye: raihe (î.K)

1/127 Rîh hem bo ye werde gul e
Bal ism-i hâl e hem dil e

1/128 Şeza boy-i xoş e hem erc
Muħħcet rûh e cem'î muhec

1/129 Şalcem şilm fecl¹⁴¹ tûr e
Danî nêzîk¹⁴² naî dûr e

1/130 E'rf û neşr hem boy-i xoş e
Şemr mêwe 'unqûd xoş¹⁴³ e

1/131 E'sel henguwîn¹⁴⁴ şem' mêwe
Men¹⁴⁵ gezo ye kurum¹⁴⁶ mêwe

1/132 Helû şîrîn¹⁴⁷ e murr tal e
Mecinn û cunne metal e

[14]

1/133 Dar xanû e¹⁴⁸ seqif ban e
Seḫ serban mişḫ şan e

1/134 Cidar dîwar beyt mal e
Esel¹⁴⁹ rum¹⁵⁰ e turs metal e

1/135 Nuxas mis e ruşaş miz e
Şariq roj e sariq diz e

¹⁴¹ fecl: fucl (î.K)

¹⁴² nêzîk: nizîk (î.K)

¹⁴³ xoş: hoş (î.K)

¹⁴⁴ henguwîn: hengiwîn (î.K)

¹⁴⁵ men: menn (î.K)

¹⁴⁶ kurum: kurm (î.K)

¹⁴⁷ helû şîrîn: hulu şîrîn (î.K)

¹⁴⁸ xanû e: xanu e (î.K)

¹⁴⁹ esel: esl (î.K)

¹⁵⁰ rumm: rim (î.K)

- 1/136 Huna lère şemme lewê
Mazatûrêdu çit dewê
- 1/137 Nûret qışl e turab gil e
Leğz¹⁵¹ û mu‘emma metel e
- 1/138 Şeccu¹⁵² û¹⁵³ şecen esef huzn e
Dan mer e mai‘z bizin e
- 1/139 Rimh¹⁵⁴ û qenat belê rumm¹⁵⁵ e
Teşrîb lome hica zemm e¹⁵⁶
- 1/140 Ğedîr kolaw e¹⁵⁷ burket burk e¹⁵⁸
Şehba şerab e xel sirke
- 1/141 Xemr û mudame şerab e
Yetîm mindal-i bêbab e
- 1/142 Fariğ xalî meşhûn pur e¹⁵⁹
Selîle kiç e selîl kur e

[15]

- 1/143 Cild û mesk belê post e
‘Edû duşmen¹⁶⁰ şedîq dost e

¹⁵¹ Leğz: legez (Î.K)

¹⁵² Şeccu: şeca (Î.K)

¹⁵³ û: - (Î.K)

¹⁵⁴ rimh: rumh (Î.K)

¹⁵⁵ rumm: rim (Î.K)

¹⁵⁶ zemm e: zem e (Î.K)

¹⁵⁷ e: - (K.E)

¹⁵⁸ burk e: birk e (Î.K)

¹⁵⁹ meşhûn pur e: meşhon pir e (Î.K)

¹⁶⁰ duşmen: dujmin (Î.K)

Esmâ-ul 'Eded

- 2/1 Waḥid yekî¹⁶¹ işneyn duwe
Ḥey zindû e¹⁶² meyt mirdû e¹⁶³
- 2/2 Şelaşe sê ye erbe' çuwar¹⁶⁴ e
Miat şed e elf hezar e
- 2/3 Xemse penc e¹⁶⁵ sitte şeş e
Sehm û¹⁶⁶ xelaq ḥisse¹⁶⁷ beş e
- 2/4 Sebe' hewt e acur xişt e
Şemaniye belê heştad e
- 2/5 Tis'e no ye e'şere¹⁶⁸ de
Xeyyir¹⁶⁹ çak e şerîr bed e
- 2/6 I'şrûn i'şrîne bîst e
Elan û anife êst e
- 2/7 Şelasûne şelaşîne sî ye¹⁷⁰
Kışmiş kışmî¹⁷¹ş mişmiş qeysî ye¹⁷²
- 2/8 Erbe'ûn û erbe'în çil e
Ku'eyt û huzar ism-i bulbul¹⁷³ e

¹⁶¹ yekî: yek e (î.k)

¹⁶² zindû e: zindiwe(î.k)

¹⁶³ mirdû e: mirdiwe (î.k)

¹⁶⁴ çuwar: çîwar (î.k)

¹⁶⁵ penc e: pênc e (î.)

¹⁶⁶ û: - (î.k)

¹⁶⁷ ḥisse: nesîb (î.k)

¹⁶⁸ e'şere: e'şer (î.k)

¹⁶⁹ xeyyir: xeyyer (î.k)

¹⁷⁰ ye: - (K.E)

¹⁷¹ kışmiş: kışmiş (î.k)

¹⁷² ye: - (K.E)

¹⁷³ bulbul: bilbil (î.k)

2/9 Buka giryan e lewh text e¹⁷⁴
Neħb û neħîb giryey sext e

[16]

2/10 Kûb kûze-i bêdest û lûle¹⁷⁵
Beqq û be'ûde mêşûl e

2/11 Cewaliq¹⁷⁶ ism-i cewal¹⁷⁷ e
Turs û dirqet¹⁷⁸ çî? metal e

2/12 Qesweret¹⁷⁹ û heydere şêr e¹⁸⁰
Herbe zerg e seyf şimşêr e

2/13 Husam şimşêr-i burinde¹⁸¹
Şenn kunde ye¹⁸² bûmet kund e

2/14 Herr germa ye qerr serma ye
Nexl û nexîl darxurma ye

2/15 E'ðb û qedîb batir curaz¹⁸³
Şîr-i burran¹⁸⁴ şeda awaz

2/16 'Emîq qûl e e' rîd pan e
Cîd gerden e 'atiq şan e

¹⁷⁴ Ev heşt malikên li pê hev di (Î.K) de di navbera 147-155 de hatine nivîsandin.

¹⁷⁵ bêdest û lûle: bêdestû lûle (Î.K)

¹⁷⁶ cewaliq: cewalîq (Î.K)

¹⁷⁷ cewal: ciwal (Î.K)

¹⁷⁸ dirqet: dereq (Î.K)

¹⁷⁹ qesweret: qeswere (Î.K)

¹⁸⁰ şêr e: dêleşêr e (Î.K)

¹⁸¹ burinde: birinde (Î.K)

¹⁸² kunde ye: kune ye (Î.K)

¹⁸³ curaz: ceraz (Î.K)

¹⁸⁴ burran: biran (Î.K)

- 2/17 Xemsûn xemsîn penca ye
Yenbû' çeşme mewdi' ca ye
- 2/18 Sitûn¹⁸⁵ sittîn şêst e¹⁸⁶
Şahî hoşdar¹⁸⁷ sekran¹⁸⁸ mest e
- 2/19 Seb'ûn seb'în heftad e¹⁸⁹
Weted mêx e cem'î ewtad e

[17]

- 2/20 Şemanûn şemanîn heştad e
Tilmiz şagird e¹⁹⁰ ustad ustad e
- 2/21 Tis'ûn tis'în newed e
I'wec ewed keç-î buwed¹⁹¹ e
- 2/22 Tibr şûşe-i zêr û zîv e
E'lem beydağ e hem gêv e
- 2/23 Nûh¹⁹² niyah girye û zarî
Tuħfe û hediye diyarî
- 2/24 Zîby û ğezal rîm ahû e
Cemed sehûl xess¹⁹³ kaħû e
- 2/25 Qeṭî' mēgel raî şuvan¹⁹⁴ e
Udam¹⁹⁵ pêxor e xuwan¹⁹⁶ xuwan¹⁹⁷ e

¹⁸⁵ sitûn: sittûn (Î.K)

¹⁸⁶ şêst e: şeş e (Î.K)

¹⁸⁷ hoşdar: hoşyar (Î.K)

¹⁸⁸ sekran: sukran (Î.K)

¹⁸⁹ e: - (Î.K)

¹⁹⁰ e: -(Î.K). Ji ber ku tîpa "e"yê di gelek deveran de dubare dike, êdî em wê wek jêrenot nadin.

¹⁹¹ buwed: bud (Î.K)

¹⁹² nûh: newhe (Î.K)

¹⁹³ Ev peyv di (Î.K) de nayête xwendin.

¹⁹⁴ şuvan: şivan (Î.K)

2/26 Wi´a û i´a cirab țerf¹⁹⁸ e
Ribħ û rebeh¹⁹⁹ û²⁰⁰ rebaħ șerf e

2/27 Ğibn²⁰¹ belê têşikane
Mizwed û cirab têşûdan²⁰² e

2/28 Hışn û uțum ç? qelat
Buțm qezwan xele´t xelat e

2/29 Ğezenfer û usame șêre
Șuca´ û basil bețel dilêre

2/30 Ceban merd-i tursenok²⁰³ e
Șehed hengivîn e dıbs șoke

[18a]²⁰⁴

2/31 Sinwet²⁰⁵ zêre hem henguvîn²⁰⁶ e
Ğeyz û hıqd û eħin²⁰⁷ qîn e

2/32 E´rmût û kumesra hermê
Feres esp e çinêre çimê

2/33 Qeseb²⁰⁸ yera´e qamîșe
Șen´et deyar´et hırfe pîșe

¹⁹⁵ udam: idam (Î.K)

¹⁹⁶ Ev peyv di (Î.K) de nayête xwendin.

¹⁹⁷ xuwan: xwan (Î.K)

¹⁹⁸ țerf: zerf (Î.K)

¹⁹⁹ rebeh: rebh (Î.K)

²⁰⁰ û: - (K.E). Ji ber ku û gelek caran hewceyê sererastkirinê ye êdî em wek jêrenot nadin.

²⁰¹ Ğibn: Ğebn (Î.K)

²⁰² têşûdan: temwêşdan (Î.K)

²⁰³ merd-i tursenok: șexsî tirsok (Î.K)

²⁰⁴ Di (K.E) de du wereq bi hejmara hijdehê hatine nivîsandin. Ji ber hinde em dê yekê [18a], yeke [18b] nișan bidin.

²⁰⁵ sinwet: sinnwun (Î.K)

²⁰⁶ henguvîn: hengvên (Î.K)

²⁰⁷ eħin: șehna (Î.K)

²⁰⁸ qeseb: qesb (Î.K)

2/34 Se‘lat²⁰⁹ ğol belê ğole
Ħeml û cenîn ği ye? tol²¹⁰ e

2/35 Ħiml bar e ‘edl tabar e²¹¹
Ħibr ‘alim reîs serdar

2/36 Ħerfa gez e ğereb pelg e
Xelaf bi ye²¹² wesex ğilg e

2/37 FeĦîn û zikî²¹³ zîrek e
‘Umûd û ‘imad dîrek²¹⁴ e

2/38 Ğebî û belîd kewden e
İbşar û rûye dîden e

2/39 Zên guman e fikr endîşe
Ecmet û²¹⁵ ğabet bîş e

2/40 Bered terz e şelc befr e
Maide û sufret sifr e

[18b]

2/41 Şa‘ ribeye qefîz²¹⁶ kewe
Ğumđ û suhd û suhad²¹⁷ xew e

2/42 Berd hem xew e hem serma ye
I‘zq îşûy-i²¹⁸ darxurma ye

²⁰⁹ Se‘lat: si‘lat (Î.K)

²¹⁰ tol: rol (Î.K)

²¹¹ e: - (K.E). Di vê risteyê de tîpa “e”yê zêde hatiye nivîsîn û qafiyeyê xirab dîke.

²¹² xelaf bi ye: xilaf bîm (Î.K)

²¹³ zikî: zekkî (Î.K)

²¹⁴ dîrek: tîrek (Î.K)

²¹⁵ û: hem (Î.K)

²¹⁶ qefîz: qifîz (Î.K)

²¹⁷ suhd û suhad: minam, subat (Î.K)

- 2/43 Wasih²¹⁹ firah²²⁰ deyyq teng e
Silm sulh e qital ceng e
- 2/44 Ne‘em bo çar heywan naw e
Bizin û mer û wuştir²²¹ û gaw e
- 2/45 Ğirbal û munxel²²² her²²³ dibêjin²²⁴
Be wî çiti²²⁵ pê debêjin
- 2/46 Duhi çî ye? çêştengaw²²⁶ e
Deha roz²²⁷ e xutwet hingaw e
- 2/47 Mihcen koçan ze‘n²²⁸ koçe
Şehra deşt e sikke kûçe
- 2/48 Sekkan kêrdger sikkîn kêrd e
Helîlet jin helîl mêrd e
- 2/49 Şuduğ²²⁹ zulf e xufte²³⁰ mest e
E‘clan çust e keslan sist e
- 2/50 Muqlet gilên e terq²³¹ û beşer çaw e
‘Emame²³² mêzer takye kulaw²³³ e

²¹⁸ îşûy: hêşuy

²¹⁹ wasih: wasi‘ (Î.K)

²²⁰ firah: fereh (Î.K)

²²¹ wuştir: ştir (Î.K)

²²² munxel: minxel (Î.K)

²²³ her: - (K.E)

²²⁴ dibêjin: du bejin (Î.K)

²²⁵ be wî çiti: bewey çistî (Î.K)

²²⁶ çêştengaw: çêştîngaw (Î.K)

²²⁷ roz: roj (Î.K)

²²⁸ Ze‘n: z‘n (Î.K)

²²⁹ şuduğ: şudğ (Î.K)

²³⁰ xufte: xufnet (Î.K)

²³¹ terq: terf (Î.K)

[19]

- 2/51 Qeba kewa ye qemîs keras²³⁴ e
Serawîl derpê miş pelas e
- 2/52 Mike‘b çî? sol e xiram pêştên²³⁵ e
Hemyan hebnane²³⁶ wika zarbên e
- 2/53 E‘zbet lifke ye kummet kulaw²³⁷ e
‘Insî û merat jin recul piyaw e
- 2/54 Xişr û xaşiret çî ye^{238?} kelek e
Mezcûm²³⁹ şexş-î gul ebreş belek e
- 2/55 Mişbah û nîras²⁴⁰ û sirac çira ye
Şeqîqet xuşk e şeqîq bira ye
- 2/56 Hedeb²⁴¹ bijang e²⁴² cufn pêlû e²⁴³
Sil‘et kûtal e hem sil‘et lû e²⁴⁴
- 2/57 Mehd bişike ye qimaţ destraz e
Mi‘yar terazû miqdar endaze

²³² ‘Ename: ‘emamet (î.K)

²³³ kulaw: kilaw (î.K)

²³⁴ keras: kiras

²³⁵ pêştên: piştîn (î.K)

²³⁶ hemyan hebnane: himyan hemane (î.K)

²³⁷ kulaw: kilaw (î.K)

²³⁸ çî ye: - (î.K)

²³⁹ mezcûm: meczum (î.K)

²⁴⁰ nîras: niras (î.K)

²⁴¹ hedeb: hudb (î.K)

²⁴² bijang e: - (î.K)

²⁴³ pêlû e: pêlwe (î.K)

²⁴⁴ lû e: lu e (î.K)

2/58 Dêrb şane-i sipû²⁴⁵ û estûr e
Behec û mesrret û cezl surûr e²⁴⁶

2/59 Dîl' perasû dimağ demağ e
Hait bostan²⁴⁷ e hedîqe bağ e

2/60 Cewher gewher e lu' lu' mirwarî
Minseat 'eşa u 'şfûr panarî²⁴⁸

[20]

2/61 Ğirbal bêjing e munxel²⁴⁹ hêlek e
Debda û yeqîn hem qer' kûlek e

2/62 Ukaf kurtan e serc çî? zîn e
I' qar û dey'et bağ û zemîn e

2/63 U' qar şerab e han şerabxane
Kas piyal e şamet nişan e

2/64 Eşell dest-î şel e e' rec bêling²⁵⁰ e
Naîq goya ye şamid bêdeng e

2/65 Qudûm teşwi²⁵¹ ye fas belê tewr e
Yehûdî Cû²⁵² e Neşranî Gewr e

2/66 Kûz koze ye ibrîq mesîn e
Hamið turş²⁵³ e muz tirş û şirîn²⁵⁴ e

²⁴⁵ şane-i sipû: şan hengvên spî (Î.K)

²⁴⁶ mesrret û cezl surûr e: meserret û cizel sirûr e (Î.K)

²⁴⁷ bostan: bêstan (Î.K)

²⁴⁸ Ev peyv di (K.E) de ji ber herekeyan nayête xwendin, di (Î.K) de "pasarî" derbas dibe.

²⁴⁹ munxel: minxel (Î.K)

²⁵⁰ bêling: pê leng (Î.K)

²⁵¹ teşwi: teşwê (Î.K)

²⁵² cû: cu (Î.K)

²⁵³ turş: tirş

- 2/67 Qidr dîze ye esfiye²⁵⁵ kuçk e
Sinnwer²⁵⁶ hem²⁵⁷ qiğ hem hirre kitk e
- 2/68 Hımame²⁵⁸ kotr e heclet çî²⁵⁹ kew e
Ĝeşş û hezîl ler semîn qelew e
- 2/69 Durzûr²⁶⁰ reşole²⁶¹ qeğa kurkur e
Xeţţaf²⁶² peresêlk e xeffas²⁶³ şebep²⁶⁴ e
- 2/70 Irneb kerwêşk e fehd çî²⁶⁵ ismî²⁶⁶ yoz e
Nesr sîsark²⁶⁷ e rexm²⁶⁸ pîroz e
- 2/71 Su'leb²⁶⁹ rêwi ye nemr piling e²⁷⁰
Beğ çî ye²⁷¹? qaz e kurkî quling²⁷² e
- [21]
- 2/72 I'cl kuwêreke²⁷³ 'enaq çûyestîr²⁷⁴ e
Iştebl û elddewab ism-i²⁷⁵ piştîr e

²⁵⁴ şîrîn: şîrîn (Î.K)

²⁵⁵ esfiye: esfiyet (Î.K)

²⁵⁶ Sinnwer: sinnwur (Î.K)

²⁵⁷ hem: û (Î.K)

²⁵⁸ hemame: hemamet (Î.K)

²⁵⁹ çî: - (Î.K)

²⁶⁰ durzûr: zurzur (Î.K)

²⁶¹ reşole: rîşole

²⁶² xeţţaf: xuţţaf (Î.K)

²⁶³ xeffas: xuffas (Î.K)

²⁶⁴ şebep: şebper (Î.K)

²⁶⁵ çî: - (Î.K)

²⁶⁶ ismî: - (K.E)

²⁶⁷ Sîsark: sîsarg (Î.K)

²⁶⁸ rexm: ruxam (Î.K)

²⁶⁹ su'leb: se'leb

²⁷⁰ Nemr piling e: nemir pileng e (Î.K)

²⁷¹ çî ye: çî (Î.K)

²⁷² quling: quleng (Î.K)

²⁷³ huwêreke: giwêreke (Î.K)

²⁷⁴ Çûyestîr: çustîr (Î.K)

²⁷⁵ ism-i: nawî (Î.K)

- 2/73 Sukr mestî ye eġma²⁷⁶ bêhoşî
Tereh bêkeyfî fereh keyfxoşî
- 2/74 Kelîl û naî keltêg kul e²⁷⁷
Feraş pepûle ceradet²⁷⁸ kule
- 2/75 Xiyaţ û mixyetî ibret derzî ye
Qanî çî? sûr e xuđret sewizî e
- 2/76 Cemret bişko ye fehm xawuz²⁷⁹ e
Ġubar û qetam û qetm²⁸⁰ çî? toz e
- 2/77 Xeşyet û fereq²⁸¹ hem xewf û wecel
Şefeq tursan e hem cibn û feşil²⁸²
- 2/78 Eqte‘ yekdest e e‘ wec yekçaw e
Dînar altûn e neqd dirav²⁸³ e
- 2/79 Tîryaq û tiryaq û diryaq tiryak e²⁸⁴
Henek melaşû mil‘eq mêlak e²⁸⁵
- 2/80 Meţer û ġeyş û cûd²⁸⁶ û heya baran e
Şebeket daw e ġaret talan e²⁸⁷

²⁷⁶ eġma: eġma (Î.K)

²⁷⁷ kelîl û naî keltêg kule: kelîl şimşîrî dem panî kule (Î.K)

²⁷⁸ ceradet: cerade (Î.K)

²⁷⁹ xawuz: xelûz (Î.K)

²⁸⁰ qetm: qetem (Î.K)

²⁸¹ fereq: fireq (Î.K)

²⁸² “Şefeq tirsane hem cubn û feşel” (Î.K)

²⁸³ dirav: derav (Î.K)

²⁸⁴ tîryaq û tiryaq û diryaq tiryak e: tiryaq û diryaq herdu tiryak e (Î.K)

²⁸⁵ “Henek melaşû deqen çenake” (Î.K)

²⁸⁶ cûd: cewd (Î.K)

²⁸⁷ “Herîf payiz e şita zistan e” (Î.K)

2/81 Şeyf û qeyz havîn e rebî' behar e
Başin penhan e zahir diyar e

[22]

2/82 Qirtas kağed²⁸⁸ e wereqet²⁸⁹ çî? per e
Şerşer bay-i sext e ruxam mermer e

2/83 E' bher nerges²⁹⁰ hem yaseîn e
Muslim musulman zendîq bêdîn e

2/84 İcaş²⁹¹ helûj e rumman henar e
Maşî royind e rakib suwar²⁹² e

2/85 Sefercel behî²⁹³ zu' rûr gêwuj²⁹⁴ e
Xişrim bersîl e zebîb mêwej²⁹⁵ e

2/86 'Endelîb bulbul şalûl²⁹⁶ balûk e²⁹⁷
Têll çî? baran-i ze'îf²⁹⁸ û sûk e

2/87 Şeyyib û hem şewb û wedeq²⁹⁹ baran e
Şebeke çî³⁰⁰ daw e xaret talan e

2/88 Wabil baran-i³⁰¹ qeşre gewr e
Bibarî bisext webel bew tewr e³⁰²

²⁸⁸ kağed: qağez (Î.K)

²⁸⁹ wereqet: wereq (Î.K)

²⁹⁰ nerges: nergis (Î.K)

²⁹¹ iccaş: iccaş (Î.K)

²⁹² suwar: siwar (Î.K)

²⁹³ behî: behê (Î.K)

²⁹⁴ guwêj: guêj (Î.K)

²⁹⁵ mêwej: mêwij

²⁹⁶ şalûl: suûlul

²⁹⁷ Di herdu nusxeyan de ji vê vir pê ve cihê 25 malikan hatiye guhertin.

²⁹⁸ ze'îf: xefîf (Î.K)

²⁹⁹ wedeq: wedq (Î.K)

³⁰⁰ çî: - (Î.K)

³⁰¹ baran-i: baranêke (Î.K)

- 2/89 Beğel ustur³⁰³ e çarewê semend
Şeref bulundî hem cêgey bulund³⁰⁴
- 2/90 Şadin û tela û xişf³⁰⁵ bêçwe nesik³⁰⁶ e
Na'im û muterif çî? nerm û nask e
- 2/91 Ucac ew-i tal e e' db³⁰⁷ aw-i xoş e
Qeraş aw-i sard³⁰⁸ işreb binoş³⁰⁹ e

[23]

- 2/92 Zelal awêk sard û xoş û şaf
Xoşrew leger wî teneb çî? tenaf³¹⁰
- 2/93 Selsel û selsal³¹¹ û aw-i xoş û sard
Şufr ism-i³¹² pêlwe şufret çî³¹³ kard
- 2/94 Dabbet û meşiyet ism-i wulağ e
Şewşeb dûpişk³¹⁴ e şuqbe³¹⁵ sorax e
- 2/95 Yemîn û helef³¹⁶ qesem suwînd³¹⁷ e
We'z û neşîhet û mewî'zet pend e

³⁰² "Bibarê be sext webl bew tewr e" (Î.K)

³⁰³ ustur: êstir (Î.K)

³⁰⁴ bulund: bilend (Î.K)

³⁰⁵ xişf: xeşf (Î.K)

³⁰⁶ nesik: ask (Î.K)

³⁰⁷ e' db: u' db (Î.K)

³⁰⁸ sard: saf (Î.K)

³⁰⁹ binoş: bînoş (Î.K)

³¹⁰ "Xoş rew le gerû tunf çî? tenaf" (Î.K)

³¹¹ selsel û selsal: silsil û silsal (Î.K)

³¹² ism-i: - (Î.K)

³¹³ çî: ye'nî (Î.K)

³¹⁴ dûpişk: dupişk (Î.K)

³¹⁵ suqbe: suqbet (Î.K)

³¹⁶ helef: helf (Î.K)

³¹⁷ suwînd: swînd (Î.K)

- 2/96 Debûr deşebah şimal şemal e
Şehz û mesele³¹⁸ û suwal suwal³¹⁹ e
- 2/97 Xezef û³²⁰ suwalet³²¹ şehhaz sewalker³²² e
Xemîs û cund û ceşş³²³ û ‘esker leşiker e
- 2/98 Xerez mûrû³²⁴ e ehciye³²⁵ metel
Adir³²⁶ şexş-i qor e eqre ‘ çî keçel
- 2/99 Xeten zava ye sihr xezûr e³²⁷
Milik paşa ye me ‘zûl mazûl³²⁸ e
- 2/100 Fenes bîçîz e³²⁹ weheq kemend e
Mirwed kelçiwk e³³⁰ mibret burmend³³¹ e
- 2/101 Şeyd nêçîr³³² e hebalet daw e
Carî rewan e rakid westa we
- [24]
- 2/102 Surxûb maînî kilik dirêj e
Qamûs derya ye gemret çî³³³ gêj e

³¹⁸ mesele: meselet (Î.K)

³¹⁹ suwal: siwal (Î.K)

³²⁰ û: - (Î.K)

³²¹ suwalet: siwalelet (Î.K)

³²² suwalker: siwalker (Î.K)

³²³ cund û ceşş: ceşş û cund (Î.K)

³²⁴ mûrû: muru (Î.K)

³²⁵ ehciye: ehciyet (Î.K)

³²⁶ adir: adur (Î.K)

³²⁷ “Sihr zava ye xeten xezûr e” (Î.K)

³²⁸ mazûl: mazur (Î.K)

³²⁹ fenes bîçîz e: qenes neçîr e (Î.K)

³³⁰ kelçiwk e: kilçêw e (Î.K)

³³¹ burmend: birbend (Î.K)

³³² nêçîr: neçîr (Î.K)

³³³ çî: - (Î.K)

- 2/103 Teşawub bawêşk ‘uţas pişmîne³³⁴
Xeđra asiman ğebra zemîn e
- 2/104 ẘewîl dirêj e qeşîr kota ye
U‘kaz³³⁵ wekaz e ‘eşa ‘eşa³³⁶ ye
- 2/105 Zucac şîşe ye ‘urwet destû e
Mexde‘ xezîne kenduc kenduw³³⁷ e
- 2/106 Kefel hem³³⁸ redif³³⁹ ism-i kefel e
Hem ibn û awî ism-i çeşel e
- 2/107 Burmet dîze ye mircel mencil e
Zer‘ ism-i çinaw e³⁴⁰ sunbele gul e
- 2/108 Tacir bazirgan tayr perende
Mîzab pulûsk³⁴¹ e sariş çerende
- 2/109 Mikhelt³⁴² kildan kuhl çî kil e
Îsmid surme ye qefa piştmiş e
- 2/110 Welûd zayind e e‘qîm nezok e
Zukam helamet su‘al çî kok e
- 2/111 Hîca hem nuhye hicr û lub³⁴³ ‘eql e
Žid muxalif žid û wind³⁴⁴ misl e

³³⁴ pişmîne: pijmîne (î.k)

³³⁵ u‘kaz: u‘kkaz (î.k)

³³⁶ ‘esa: ‘asa (î.k)

³³⁷ Kenduw: kendiş (î.k)

³³⁸ hem: û (î.k)

³³⁹ redif: ridf (î.k)

³⁴⁰ ism-i çinaw e: tûş çinaw (î.k)

³⁴¹ pulûsk: pilûsk (î.k)

³⁴² mikhelt: mikhelet (î.k)

³⁴³ lub: lubb (î.k)

2/112 Suhd û suhad û areq bêxew e³⁴⁵
Nahil laxirî semîn qelewî

[25]

2/113 Ğemame³⁴⁶ hewr e wekfet dulop³⁴⁷ e
U'rf 'eṭaya u'rf û aldîk po ye³⁴⁸

2/114 Şemlan û neşlan³⁴⁹ mest-i şerab e
Sulafe³⁵⁰ şerab şîwa kebab e

2/115 Ceryan³⁵¹ şerab e 'ecîn hevîr e
Muşrî dewlemend şu'lûk³⁵² feqîr e

2/116 Kelêne-i çaw ism-i hedeq e
Bişor naw-i goştî dilîn mereq e³⁵³

2/117 Selef³⁵⁴ bêçwe kew şebwet dûpişk e
Şişr bêçwe mar³⁵⁵ şewabe³⁵⁶ rişk e

2/118 Şebeb gaw-i pîr şuwar gagel e³⁵⁷
Sulk bêçwe kew tela³⁵⁸ karjel e

³⁴⁴ zîd û wind: zidd û windd (Î.K)

³⁴⁵ Ev malik di (K.E) de nîne.

³⁴⁶ Ğemame: Ğemamet (Î.K)

³⁴⁷ wekfet dulop e: wekf dilop e (Î.K)

³⁴⁸ po ye: pop e (Î.K)

³⁴⁹ şemlan û neşlan: simlan, nişlan (Î.K)

³⁵⁰ sulafe: selafet (Î.K)

³⁵¹ ceryan: cerbal (Î.K)

³⁵² su'lûk: se'lûk (Î.K)

³⁵³ "Be şorbay guştî delên mereq e" (Î.K)

³⁵⁴ selef: sülfi (Î.K)

³⁵⁵ mar: ask (Î.K)

³⁵⁶ şewabe: şewabet (Î.K)

³⁵⁷ "Şibşib gay pîr e suwar gagel e" (Î.K)

³⁵⁸ tela: tellî (Î.K)

2/119 Simsim ism e³⁵⁹ bo mîrole-i sor
Semsem rêwe³⁶⁰ ye semor³⁶¹ çî semor

2/120 Simuṭ³⁶² û silk çî ruṣte-i³⁶³ mirwarî
Netin bogen e ğaiṭ mindarî³⁶⁴

2/121 Qennaş û şeyyad nêçîrewan³⁶⁵ e
Reḥ her le sê heta noyan e

2/122 Deḥda´ tengaw e qurt guwar e³⁶⁶
Faris be Kurdî espsuwar³⁶⁷ e

[26]

2/123 Şulşul û faxite³⁶⁸ kotre barîk e
Ġasiq û saḥî³⁶⁹ şew-i tarîk e

2/124 Sarix keleşêr e şewhet kolar e
Lebwet dêleşêr şinf guwar e³⁷⁰

2/125 Şibl bêçwe şêr sebu´ durunde³⁷¹
Leqwet helo ye qaṭî´ burende³⁷²

2/126 Iwez murawî³⁷³ şegwa helo ye
Weṭeb meşke ye mexîd çî do ye

³⁵⁹ simsim ism e: sumsumet îsm e (Î.K)

³⁶⁰ rêwe: rêwî (Î.K)

³⁶¹ semor: semmor (Î.K)

³⁶² simuṭ: simṭ (Î.K)

³⁶³ çî ruṣte-i: çî ye riṣtey (Î.K)

³⁶⁴ mindarî: mirdarî (Î.K)

³⁶⁵ nêçîrewan: neçîrewan (Î.K)

³⁶⁶ guwar e: giwar e (Î.K)

³⁶⁷ espsuwar: espswar (Î.K)

³⁶⁸ faxite: faxitet (Î.K)

³⁶⁹ ğasiq û saḥî: `asiq wedacî (Î.K)

³⁷⁰ şinf guwar e: şenf giwar e (Î.K)

³⁷¹ durunde: dirinde (Î.K)

³⁷² burende: birinde (Î.K)

³⁷³ murawî: mirawî (Î.K)

2/127 Hūlm ğeḡl xew hem iḡtilam e³⁷⁴
‘Etîq azad e reqîq ğulam e

2/128 Weşîf û weşîfet³⁷⁵ ‘ebd û cariyê
Sibr to belê talişari³⁷⁶ ye

2/129 Temr çî³⁷⁷ qeşp e ruteb xurma ye
Celîd sixwar³⁷⁸ e bered³⁷⁹ serma ye

2/130 Miqme ‘et çekuç³⁸⁰ sendan sindan e
Ferş selxor e³⁸¹ sela pizdan e

2/131 Be ‘ret pişkel e rews şiyak e
Qerenfel³⁸² mêxek miswak siwak e

2/132 Hāik û heyyak ism-i cola ye
Anuk qelayî folad³⁸³ pola ye

[27]

2/133 Derr çî ye³⁸⁴ şîr e der ‘ guwan³⁸⁵ e
Tew ‘et tewem belê duwan e³⁸⁶

2/134 Zemherîr mang-i sext-i serma ye
Hecîr nîvro³⁸⁷ sext-i germa ye

³⁷⁴ “Hūlm û e‘ql xew e hem iḡtilam e” (Î.K)

³⁷⁵ wesîfet: wesîfe (Î.K)

³⁷⁶ talişari: talî şarî (Î.K)

³⁷⁷ çî: - (Î.K)

³⁷⁸ sixwar: sêxwar (Î.K)

³⁷⁹ Bered: serd (Î.K)

³⁸⁰ çekuç: çekuş (Î.K)

³⁸¹ selxor e: sêxor e (Î.K)

³⁸² qerenfel: qerenful (Î.K)

³⁸³ folad: fulad (Î.K)

³⁸⁴ çî ye: çî (Î.K)

³⁸⁵ guwan: giwan (Î.K)

³⁸⁶ “Tewemet û tewam bele diwan e” (Î.K)

³⁸⁷ nîvro: nîveroy (Î.K)

2/135 Qurbet t̄ a'et e qirbet çî³⁸⁸ künde ye³⁸⁹
Feqîrî u'dm iqlal faq e

2/136 U'nke³⁹⁰ lûç-i zik³⁹¹ le ber qelewî
Nucud cay-i belend wehdet cay-i newî³⁹²

2/137 Mikyal rube ye mîzan terazû
Ebqe' hem t̄eyr e hem seg-i bazû

2/138 Qunfuz jûşk³⁹³ e ye' qûb kew-i nêr³⁹⁴
Sumeyd' û sîd hem gurg şîr şêr³⁹⁵

2/139 Mudlehim tarîk geyheb tarîkî³⁹⁶
Ġilî estûrî deqîq barîkî³⁹⁷

Qet'eta Axir³⁹⁸

Qet'eyekîtir le Behrî Reml³⁹⁹

Fa'ilat, Fa'ilat, Fa'ilat⁴⁰⁰

3/1 Hîdat⁴⁰¹ kolar e 'iya mandegî⁴⁰²
Sexle⁴⁰³ berx e cil⁴⁰⁴ cil e sidre kunar⁴⁰⁵

³⁸⁸ Çî: - (Î.K)

³⁸⁹ Her risteyek vê malikê di (Î.K) de digel du malikên din hatiye bikaranîn. Ev malik weha ne:
"Feqr û u'dm û iqlal faqe
E'tûd karjele selwî şêlaf e

Qurbet ta'et e qirbet künde ye
Remeq diwa giyan 'ebd bende ye" (Î.K)

³⁹⁰ u'nke: u'nked (Î.K)

³⁹¹ zik: sik (Î.K)

³⁹² "Necd cêy bilind wehdet cêy newî" (Î.K)

³⁹³ jûşk: jûjk (Î.K)

³⁹⁴ kew-i nêr: kewî nîr (Î.K)

³⁹⁵ "Sumeyde' û sîd gurg û nêr e" (Î.K)

³⁹⁶ tarîkî: tarîk e (Î.K)

³⁹⁷ Ġelî estûr e deqîq barîk e" (Î.K)

³⁹⁸ Ev serenav di (Î.K) de nîne.

³⁹⁹ Ev serenav di (K.E) de nîne.

⁴⁰⁰ Ev behr wek serenav di (K.E) nîne.

⁴⁰¹ hidat: hedat (Î.K)

⁴⁰² mandegî: mandigî (Î.K)

3/2 Bab derga i 'qd gerdin-i bend-i dur⁴⁰⁶
Turf cuwanû zur dugme ye taq tar⁴⁰⁷

3/3 Siqt bal rîş per ziq xîk e⁴⁰⁸
Cîfe⁴⁰⁹ laş e nehî xîk e 'ed şumar

[28]

3/4 Xeyl cemi ' espha û suwareha⁴¹⁰
Keyl pîvan wezn kêşan fekk zar

3/5 Şewb cam e sitr hem sidl û secef⁴¹¹
Hem kenef perde bûde debb sûsemar⁴¹²

3/6 Usr mîzgîran simsim kuncî ye
Qitf ber muşmir derxt-i mêwedat e

3/7 Mehme⁴¹³ û qefr û mefaze hem felat
Derr û wediyyet biyaban şewk⁴¹⁴ xar

3/8 Xeteb⁴¹⁵ kar-i gewre beyder hem cerîn
Nam-i xermen⁴¹⁶ fewc pol û emr kar

3/9 Weqt-i êwar e 'şiye hem eşîl
Fewq jor⁴¹⁷ teht zîr û çep yesar

⁴⁰³ sexle: sexlet (î.k)

⁴⁰⁴ cil: cul (î.k)

⁴⁰⁵ sidre kunar: sidret kenar (î.k)

⁴⁰⁶ gerdin-i bend-i dur: gerden bendî durr (î.k)

⁴⁰⁷ "Turf ciwanû zerr düğme taq tar" (î.k)

⁴⁰⁸ ziq xîk e: zeq meşke ye (î.k)

⁴⁰⁹ cîfe: cîfet (î.k)

⁴¹⁰ suwareha: siwareha (î.k)

⁴¹¹ sidl û secef: sudl û secf (î.k)

⁴¹² "Hem kenf perde bud dibb sûsma" (î.k)

⁴¹³ mehme: mehmet (î.k)

⁴¹⁴ şewk: şuwk (î.k)

⁴¹⁵ xeteb: xetb (î.k)

⁴¹⁶ nam-i xermen: nam xirmin (î.k)

3/10 Çep şimal pêş quddam û emam
Pes⁴¹⁸ wera û xelf dan hemsaye car

3/11 Ecnebî bîgane cudrî awl e
Ğuşn hem fer' û fenen çî şaxidar⁴¹⁹

3/12 Semek⁴²⁰ mahî est⁴²¹ yerbû' sit⁴²² rizq
Me'bele⁴²³ peykan-i pan tinnîn mar

3/13 Kuzberehe⁴²⁴ kijnîj nadî meclis e
Sirr penhan e' len çî aşikar e

[29]

3/14 Eyne le koy men⁴²⁵ kê ye eyyane⁴²⁶ key
In eger ma çî meta key semm jar

3/15 Feyî û zill çî sêber e henna xene⁴²⁷
Fakihet mêwe buwed⁴²⁸ qişşa xeyar

3/16 Dêfde' û nufaçe⁴²⁹ boq e şewr gaw
Neħnu ême ente to dulb⁴³⁰ çinar

⁴¹⁷ jor: jûr (Î.K)

⁴¹⁸ pes: pişt (Î.K)

⁴¹⁹ şaxidar: şaxîdar (Î.K)

⁴²⁰ Semek: semeke (Î.K)

⁴²¹ est: - (K.E)

⁴²² sit: - (Î.K)

⁴²³ me'bele: me'belet (Î.K)

⁴²⁴ kuzberehe: kuzberet (Î.K)

⁴²⁵ men: min (Î.K)

⁴²⁶ eyyane: eyyan (Î.K)

⁴²⁷ henna xene: - (Î.K)

⁴²⁸ buwed: bud (Î.K)

⁴²⁹ nufaçe: neqafet (Î.K)

⁴³⁰ dulb: dulbet (Î.K)

- 3/17 Hîzb û sirb û ʔaîfe firqe guruw⁴³¹
Merret û merreteyn⁴³² yekbar û dubar
- 3/18 ʔewd kêwe qullet û qunnet fewqî kêw
Emsi duwînî⁴³³ ‘am barih sal-i par
- 3/19 Şewmi‘e çî⁴³⁴ me‘bed-i Neşraniyan
Hem helo ye merbe‘ û menzil hewar
- 3/20 Hebetul xedra belê qezwan buwed⁴³⁵
We‘l nêrî bizin kohî cedî kar⁴³⁶
- 3/21 ‘Emd kêlan e kinane û ce‘be kîşk⁴³⁷
Sumret⁴³⁸ çî dar-i nebqe⁴³⁹ kehf xar
- Qet‘eyekîtir le Behrî Serî⁴⁴⁰**
- 3/22 Îl bizuy kohî ner⁴⁴¹ şewt deng
Tût tu we şîme xuwe⁴⁴² lewn reng
- 3/23 Zewc buwed şewher⁴⁴³ û zewce jin e
ʔilh û qurad est be Kurdî gene
- [30]
- 3/24 Munyet û umniyet çî ye arezû
Xerz durûn xeyt başed dezû⁴⁴⁴

⁴³¹ guruw: girwe (Î.K)

⁴³² merret û merreteyn: merreteyn merret (Î.K)

⁴³³ duwînî: diwênê (Î.K)

⁴³⁴ çî: - (Î.K)

⁴³⁵ buwed: bud (Î.K)

⁴³⁶ “We‘l nêr e biznî kêwî cedî kar” (Î.K)

⁴³⁷ kîşk: kîş (Î.K)

⁴³⁸ sumret: semrut (Î.K)

⁴³⁹ dar-i nebqe: darî xardar (Î.K)

⁴⁴⁰ Ev behr wek serenav di (K.E) de nîne.

⁴⁴¹ bizuy kohî ner: bizine kêwî nêr (Î.K)

⁴⁴² şîme xuwe: şîmet xwe (Î.K)

⁴⁴³ buwed şewher: bud şuhr (Î.K)

3/25 Çîst cirz gêzer û⁴⁴⁵ minşef⁴⁴⁶ şen e
Reff refe ye kuwvet⁴⁴⁷ rewzen e

3/26 Dem´ buwed⁴⁴⁸ medme´ û e´bret firîşk⁴⁴⁹
I´bret û ´eceb çîst şerare pirîşk⁴⁵⁰

3/27 Şedî memk hülme⁴⁵¹ koy memk
Qebc kimye qe´r çi ye? gewr tek⁴⁵²

3/28 Bur gendem duxne çi ye? erzin e⁴⁵³
Birr çi ye ihsan⁴⁵⁴ e siwar bazin e

Qet´eyekîtir le Behrî Reml⁴⁵⁵

3/29 Weter jî ye⁴⁵⁶ weter hacet neqî mêşk
Liba jek e nefxet çi ye firîşk⁴⁵⁷

3/30 Herim⁴⁵⁸ pîrî şeyb mûy-i sefid
Reca⁴⁵⁹ û iml hem emel amel⁴⁶⁰ umîd

⁴⁴⁴ “Xirz dirûn xeyt başid dezû” (Î.K)

⁴⁴⁵ û: - (Î.K)

⁴⁴⁶ minşef: minsef (Î.K)

⁴⁴⁷ kuwvet: kiwwe (Î.K)

⁴⁴⁸ buwed: - (Î.K)

⁴⁴⁹ Firîşk: firmêsk (Î.K)

⁴⁵⁰ şerare pirîşk: şeraret pizîsk (Î.K)

⁴⁵¹ hulme: hulmet (Î.K)

⁴⁵² “Qebec kew e qe´r xewz çi tek” (Î.K)

⁴⁵³ “Burr genim e duxnet herzin e” (Î.K)

⁴⁵⁴ ihsan: îhsan (Î.K)

⁴⁵⁵ Ev behr wek serenav di (K.E) de nîne.

⁴⁵⁶ ye: - (Î.K)

⁴⁵⁷ “Liba jekî firo enfixet firîşk” (Î.K)

⁴⁵⁸ herim: hirem (Î.K)

⁴⁵⁹ reca: rica (Î.K)

⁴⁶⁰ amel: - (Î.K)

3/31 Hele´ hem şereh hîrd⁴⁶¹ û qumel⁴⁶² gen e
Cemîl û behî xûb⁴⁶³ suqbet kun e

3/32 Serî reften şeb celî rûşen est
Xeffî un xemîs ey pêser qîşûn est

Qet´eyekîtir le Weznî Reqs⁴⁶⁴

3/33 Zir û zîr deng-i şêr e
Reyyan çî⁴⁶⁵ tîraw-i tîr⁴⁶⁶ e

3/34 Reyya mê ye zeyl dawên e
Ġed şubhe⁴⁶⁷ ye emsi dowên e

3/35 Hesa çî ye berd-i çûk e⁴⁶⁸
Enûk⁴⁶⁹ eħmeq e cem´î çî⁴⁷⁰ nûk e⁴⁷¹

3/36 Ġurab û Ġudaf qelereş e
Nûn masî ye damîs reş e

3/37 Naħîl û neħîl û đamîr ler e
Hema⁴⁷² çî ye reşequr e

3/38 U´nşul piyaz e xûgan e
Menhel çeşme me´den kan e

⁴⁶¹ hîrd: hîrs (Î.K)

⁴⁶² qumel: qummel (Î.K)

⁴⁶³ behî xûb: behî xub (Î.K)

⁴⁶⁴ Ev behr wek serenav di (K.E) de nîne.

⁴⁶⁵ çî: çî ye (Î.K)

⁴⁶⁶ tîr: nîr (Î.K)

⁴⁶⁷ subhe: sibhe (Î.K)

⁴⁶⁸ çûk e: biçûk (Î.K)

⁴⁶⁹ enûk: enuk (Î.K)

⁴⁷⁰ çî: - (K.E)

⁴⁷¹ e: - (Î.K)

⁴⁷² hema: hemat (Î.K)

3/39 Dewat û miḥbere⁴⁷³ dewêt e
Kumeyt çî ye⁴⁷⁴ esp-i kuwê⁴⁷⁵t e

3/40 Remad⁴⁷⁶ çî ye xolemêş e
Remed be Kurdî çawêş e

3/41 Ermud⁴⁷⁷ û remda çawêşawe
Şanî jin e ewel piyaw e

3/42 Camid wuşk⁴⁷⁸ e zexm estûr e
Nubaḥ were e' wa lor e

3/43 A' il feqîr-i muḥtac e⁴⁷⁹
Neheb çî⁴⁸⁰ text û tarac e

3/44 Subhet tezbîh serr bay sext e⁴⁸¹
Neyy çî kal e nesîc puxte

3/45 Marin çî ye nermegoyi ye
E' şa te' am-i şewê ye

[32

3/46 Ğeda te' am-i şubhe ye
Ne' em ecel ceyr we ye

3/47 Eye Wellahî we ye bi⁴⁸² Xuda
Ğezel rîs e taqe⁴⁸³ hewda

⁴⁷³ miḥbere: miḥberet (Î.K)

⁴⁷⁴ çî ye: bele (Î.K)

⁴⁷⁵ kuwêt: kiwêt (Î.K)

⁴⁷⁶ remad: remadd (Î.K)

⁴⁷⁷ ermud: ermed (Î.K)

⁴⁷⁸ wuşk: wişk (Î.K)

⁴⁷⁹ feqîr-i muhtace: feqîr û muhtace (Î.K)

⁴⁸⁰ neheb çî: nehb çî ye (Î.K)

⁴⁸¹ Ev malik di (K.E) de nîne.

⁴⁸² bi: be (Î.K)

- 3/48 Buxar helm e ‘ucac⁴⁸⁴ toz e
Melweyn çi ye şeb û uroz e⁴⁸⁵
- 3/49 Miğzel teşî hem xerek e
Fenek be Kurdî delek e
- 3/50 Hibr û midad merekeb e
Xuṭwet⁴⁸⁶ û menzilet mertebe
- 3/51 Hebeb û reqî û dîbsî şotî⁴⁸⁷
Xeyşûm çî⁴⁸⁸ lay-i jorî⁴⁸⁹ lotî
- 3/52 Şeḥaḥ û seḥîḥ şağ û durist⁴⁹⁰ e
Meqtû‘ bura we⁴⁹¹ mewsûl peyweste
- 3/53 Şedîd kîm e wedem⁴⁹² amas
Şecî meḥzûn⁴⁹³ ḥafî pêxuwas⁴⁹⁴
- 3/54 Lucam liğawe⁴⁹⁵ xiṭam hewsar
Rakib belê wuṣtur suwar⁴⁹⁶ e
- 3/55 Mişkat taqêk-i bêkelên⁴⁹⁷
Necî‘ û dem be xuwîn⁴⁹⁸ delên

⁴⁸³ taqe: taqet (Î.K)

⁴⁸⁴ ‘ucac: ‘ecac (Î.K)

⁴⁸⁵ “Melweyn çi şew û roj e” (Î.K)

⁴⁸⁶ xuṭwet: xeḍer (Î.K)

⁴⁸⁷ şotî: şutî (Î.K)

⁴⁸⁸ çî: - (K.E)

⁴⁸⁹ jorî: jurî (Î.K)

⁴⁹⁰ durist: dirist (Î.K)

⁴⁹¹ bura we: bira we (Î.K)

⁴⁹² wedem: werem (Î.K)

⁴⁹³ meḥzûn: mehzun (Î.K)

⁴⁹⁴ pêxuwas: pêxwas (Î.K)

⁴⁹⁵ Lucam liğawe: licam leğaw (Î.K)

⁴⁹⁶ suwar: swar (Î.K)

⁴⁹⁷ “Mişqat taqêke bêkulên” (Î.K)

[33]

3/56 I‘nan çî deste celew e⁴⁹⁹
Muqmir şew-i mange şew e

3/57 Sarî ew kes be şew dero
Ruq‘et xerqet herdû pero

3/58 Ğalî giran rexîş erzan⁵⁰⁰
‘Alim dana cahil nezan

3/59 Meder kilmet⁵⁰¹ eqîţ keşk e
Caf û camid belê wuşk⁵⁰² e

3/60 Sûr wariş e⁵⁰³ ھايت ھەشار
Hedîs suxen mismar bizmar

3/61 Cedîd taze qedîm kon e
Meşhûn pur⁵⁰⁴ e duhn ron e

El-Bab el-Sanî fî Tercimet-ul el-Ef‘al⁵⁰⁵

Babî Duwem le Wergîranî Fî‘elekan da

3/62 Sebeq pêşkewt nezer nuwarî⁵⁰⁶
Exeze⁵⁰⁷ girtî ekele xuwardî⁵⁰⁸

⁴⁹⁸ xuwîn: xwîn (Î.K)

⁴⁹⁹ “I‘nan çî ye deste cilewe” (Î.K)

⁵⁰⁰ erzan: herzan (Î.K)

⁵⁰¹ kilmet: kilo (Î.K)

⁵⁰² wuşk: wişk (Î.K)

⁵⁰³ wariş e: şura ye (Î.K)

⁵⁰⁴ pur: pir (Î.K)

⁵⁰⁵ Ev herdu serenav di (K.E) de nînin.

⁵⁰⁶ nuwarî: riwanî (Î.K)

⁵⁰⁷ exeze: exeż (Î.K)

⁵⁰⁸ xuwardî: xwardî (Î.K)

- 3/63 Zehere lahe beda derkewt⁵⁰⁹
‘Erefe nasî be ‘şe nardî
- 3/64 Medehe weşf-i be çakî⁵¹⁰ kerd
Tehe ne hardî e ‘cine⁵¹¹ şêlayî⁵¹²
- 3/65 Kehele reştî wehebe⁵¹³ bexşî
Fe ‘ele kerdî herese⁵¹⁴ kêlayî⁵¹⁵

[34]

- 3/66 Rekibe suwar bû e ‘lime zanî
Rehe de û gesele belê şuştî
- 3/67 Feqihe zanî nehete⁵¹⁶ taşî
Derebe liyda⁵¹⁷ ketebe nûsî
- 3/68 Semi ‘e bîstî feşile tersa⁵¹⁸
Mene ‘e neyhîşt qetele kuştî
- 3/69 ‘Ezure⁵¹⁹ zor bû nezur⁵²⁰ kem bû
Celebe⁵²¹ kêşay seale pirsî⁵²²
- 3/70 Şe ‘ebe⁵²³ sext bû sehele asan
Besete rayxuset⁵²⁴ gezele ristî

⁵⁰⁹ “Zehere lahnbeda derket” (Î.K)

⁵¹⁰ çakî: çakey (Î.K)

⁵¹¹ e ‘cine: e ‘cne (Î.K)

⁵¹² şêlayî: şêlay (Î.K)

⁵¹³ wehebe: weheb (Î.K)

⁵¹⁴ herese: heres (Î.K)

⁵¹⁵ kêlayî: kêlay (Î.K)

⁵¹⁶ nehete: nehite (Î.K)

⁵¹⁷ liyda: lêyda (Î.K)

⁵¹⁸ feşile tersa: feşele tirsî (Î.K)

⁵¹⁹ e ‘zure: xezure (Î.K)

⁵²⁰ nezur: nezure (Î.K)

⁵²¹ celebe: cezeb (Î.K)

⁵²² pirsî: pirsî (Î.K)

⁵²³ şe ‘ebe: se ‘eb (Î.K)

3/71 Se‘ele kok⁵²⁵ bû⁵²⁶ feze‘e tirsâ
Reqeme nûsî e‘qede bestî

3/72 Keşure zor bû qelle kem bû
Zere‘ pêwayî⁵²⁷ zere‘ çandî

3/7 Kesehe malî e‘mile kerdî⁵²⁸
Derea zanî qerea xuwandî⁵²⁹

3/74 Ğezele hem lame lomey kerd⁵³⁰
Leca⁵³¹ eyden neheđe hesta

3/75 Tebe‘e duwi kewt⁵³² xe‘e daykend
Kenese malî helebe doşî

[35]

3/76 Raeye nuwarî rekhebe tursa⁵³³
Te‘ime xuwardî⁵³⁴ şeribe noşî

3/77 Ce‘ele gêray ebî neyhêşt⁵³⁵
Qedime matu qete‘ birrî

3/78 Qe‘ede danîşt celese eyden
E‘bere raburd weqefe⁵³⁶ westa

Temmet er-rîsalet-ul musemmafî bi Ehmediyye fil-luġat-il ‘Erebiye li acl...

⁵²⁴ rayxuset: ray xist (î.K)

⁵²⁵ kok: kokî (î.K)

⁵²⁶ bû: - (î.K)

⁵²⁷ pêwayî: pêway (î.K)

⁵²⁸ kerdî: kirdî (î.K)

⁵²⁹ xuwandî: xwêndî (î.K)

⁵³⁰ kerd: kird (î.K)

⁵³¹ Leca: leha (î.K)

⁵³² tebe‘e duwi kewt: teb‘e diway kewt (î.K)

⁵³³ “Raeye niwarî wecile tirsâ” (î.K)

⁵³⁴ xuwardî: xwardî (î.K)

⁵³⁵ Ev malik di (K.E) de nîne.

⁵³⁶ Weqefe: weqf (î.K)

ENCAM

Di nava qonaxên dîrokî de mirov, civak û komên mirovan digel hev têkilî danîne. Bi van têkiliyan re li ser ziman hin guhertin derketine holê. Zimanan bandor li hev kirine. Ji bo parastin û pêşêxistina zimanan hin xebat ji aliyê rewşenbîran ve hatine kirin. Lê sedema van xebatan tenê ne bandora zimanan a li ser hev e. Hêmanên wek bazirganî, ol, metnên pîroz jî, sedem in ji bo xebatên li ser zimanan. Ferhengên menzûm jî di nav van sedeman de li ser sedema olî radiwestin. Lewra van ferhengan cara yekem di qada olî xizmet kirine.

Wek kevneşopiyek berbelav di civakên rojhilata navîn de ferhengên menzûm di gelek qadan de û ji aliyê gelek civakan ve hatine nivîsandin. Cara yekem ev xebatên li ser zimên ji aliyê Ereban ve hatine kirin. Ereban ji bo fêmkirina metnên Qur'anê û hedîsan ev xebat kirine. Ji ber ku Ereban ji bo civaka Erebi xebatên wiha kirine, zimanê ferhengan jî Erebi bûye û bi awayekî yek zimanî hatine kirin. Piştî Ereban ev xebat ji aliyê civakên din ve jî hatine kirin. Lê wek pergal, pergala Ereban wek kanonekê bû ji bo van xebatan. Lê ji aliyê civakên din ve sedema van xebatan digel fêmkirina metnên olî, sedemên wek fêmkirina zimanê Erebi, hînbûna zimanan û di ilm de bi awayekî kûr û berfireh pispor bûn hebûn. Di vê peywendê de di nav van civakan de ferhengên menzûm ên wekî *Dustûru'l-Luğa*, *Nisâbu's-Sibyân*, *Luğat-î Feriştetoğlu*, *El Qamûs 'ul-Muhît*, *Tuhfe-i Husam'ê* ji aliyê zimannasan ve hatine kirin.

Di vê xebatê de li ser kevneşopîya ferhengên menzûm analîza *Kitab-u Ehmediyye'yê* em gihastin van encaman:

1) Di nav Kurdan de xebata yekem ya li ser ferhengên menzûm ji aliyê Ehmedî Xanî ve di sala 1683an de hate kirin. Xebatên wekî *Gulzar*, *Luxetnamey Ehmedî*, *Mîsad'ul-Etfal*, *Ferhenga Qur'anê* û ferhenga nêzî dema me *Nûbihara Mezinan* ev kevneşopî domandin. Di vî warî de heşt ferhengên menzûm di serdemên cuda de hatine nivîsandin.

2) Xebatên ferhengسازیyê di nav civaka Kurdan de ji bo sedemên cuda hatine çêkirin. Xanî berhema xwe ji bo fêmkirina zarokan ya li zimanê Erebi çêkiriye, Kerbelayî di bin tesîra Xanî de dîsa ji bo heman sedemê, *Dilbikulê Cizîrî*

berevajiyê van ji bo mezinan û li ser zimanekî cuda, Tîruwayî ji bo fêmkirina Qur'anê û Nodeyî bi armanca fêrkirina Erebi ji bo kurê xwe yê bi navê Ehmed ev xebat kiriye. Di derbarê Bazidî û sedema ferhenga wî de mixabin tu agahiyên tekûz nehatine dîtin.

3) Sedemên nivîsandina ferhengên menzûm digel fêrkirina zimên, peydakirina materyalên dersan, nîşandana ilm û hunerê, hînkirina pergala helbesta klasîk û hwd. in.

4) Şêx Merûf Nodeyî di Kurdistana Başûr de kesek xwedî ilm û di qadên cuda de xwedî feraset bûye. Vê yekê hem ji xebatên wî yên wek berhem hem jî ji rola wî ya di civakê de em fêm dikin. Lewra di wê demê Nodeyî di belavkirina terîqeta Neqşibendiyan de ji bo kesekî wekî Mewlana Xalidê Bexdadî (Şehrezorî, Neqşibendî) bûye asteng û pêşiya xebatên wî girtiye.

5) Di vê xebatê de me du nusxeyê li ser ferhenga Nodeyî peyda kirin. Yek bingeha xebata me bû û yek çavkaniyek bû ji bo berawirdîkirinê. Me dît k udi navbera herdu xebatan de guherînên berbiçav hatine kirin.

6) Ji aliyê ziman, malik û bêjeyan ve di navbera herdu nusxeyan de cudahî cî digirin. 13 malikên dîbaceya *Luxetnamey Ehmedî* yê di nusxeya din nînin. Herweha hin malik kêr hatine nivîsîn ku me ev malik li jor tespît kirin. Ji aliyê ziman ve jî guherînên li ser bêjeyan derketine holê. Di nusxeyekê bandora Farisî ji ya din bêhtir xuya dike. Peyvên wekî “zêr, şebnum, dêr, zebre, nêr, kuliye, luceyn, ne'ce” yê hatine guhertin.

7) Ji ferhengê diyar dibe ku Şêx Merûf Nodeyî di ferhenga xwe de pergalek pedagojîk ya baş çêkiriye. Ji ber ku ferheng ji bo zarokan (bi taybetî ji bo kurê wî) hatiye nivîsîn li gorî wê mijarên xwe bijartine û ev mijar bi awayên cuda vegotine.

8) Du herdu nusxeyên li ser ferhengê de pend û şîret nehatine nivîsandin ku di edebiyata klasîk de ji bo vê taybetiyê wecîze tete gotin. Di derbarê mijarên sereke de jî Nodeyî di dîbaceya *Luxetnamey Ehmedî* de agahî dane ku mijar dê ji navdêr û lêkeran pêk bê.

9) Ji aliyê teşeyî ve ferhenga Nodeyî hinekî cuda ye. Lewra di çend deverên cuda de awayê xezelê derdikeve pêşiya me. Ev jî ji aliyê ruxsarî ve xebatê lawaz dike. Lewra terza nivîsandina ferhengan awayê mesnewiyê ye.

10) Nodeyî ji aliyê mijaran ve xebatek birêkûpêk derxistiye holê. Mijarên ku hîlbijartî ji bo destpêka fêrkirina zimanekî girîng in. Lewra eger mebest fêrbûna zimanekî be divêt li ser mijarên cuda mirov xwedî agahî be ku bikare xebatên berfireh bike.

11) Ferheng ji hêla kêşan ve hinek qusûran di nava xwe de dihewîne. Lewra di hinek malikan de kêşa erûzê kêr derketiye. Sedema dibe ew be ku ferheng ji hêla mustensîx ve kêr hatibe nivîsandin. Lewra wekî li jor jî îzah kirî di herdu nusxeyan de guherîn derketine holê.

Xulasa ferheng, gava di konteksta ferhengên menzûm de tê nirxandin, ji gelek aliyan ve dewlemend e. Diyar dibe ku muellifê berhemê di qada herdu zimanan de xwedî feraset bûye. Taybetmendiya herdu zimanan jî bi awayekî serkeftî emilandine. Di ferhengnivîsiya ferhengên menzûm de şîret dan taymendiyeke ferhengan e, lê ev taybetî di ferhengê cih nagire. Ji vî aliyê ve, ferheng ji ferhengên wek ya Xanî û Kerbelayî kêr dimîne.

ÇAVKANÎ

- A.R.T., Dilazad. (2013). *Lêkolînên Kurdî. Fasîkul II*. İstanbul: Zanîngeh.
- Adak, Abdurrahman. (2013). *Destpêka Edebiyata Kurdî ya Klasîk*. İstanbul: Nûbihar.
- Aksan, Doğan. (1995). *Her Yönüyle Dil*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Aktaş, Hasan. (2005). *Klasik Türk Şiirinde Edebi Sanatlar*. Edirne: Yurt Savul.
- Altuntaş, Halil û Şahin, Muzaffer. (2013). *Kur'an'ı Kerim Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Aykaç, Seyfettin. (2016). *Mela Mehmûdê Tîruwayî û Ferhenga Wî ya Menzûm (Metn û Lêkolîn)*. Çewlig: Zanîngeha Bingolê Esntîtuya Zimanên Zindî.(Teza Lîsansa Bilind ya Çapnebûyî)
- Babacan, İsrâfil. (2017). Edebiyatımızın Müstakil Tek Tarihî Manzum Ağız Sözlüğü: Erzurum Lehçesi Lügati. *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*. Hej:14, 87-110.
- Bahir, Selçuk û Algül Mesut. (2015). Çocuklar İçin Yazılan Farsça-Türkçe Bir Sözlük: Dürrî'nin Güher-rîz'i. *Journal of Turkish Language and Literature*. C:1, Hej:1, r. 133-164.
- Baskın, Sami. (2014).Türkiye ve Dünyada Sözlük Bilimi: Tanımı, Kapsamı ve Diğer Bilimlerle İlişkisi. *International Journal of Language Academy*. C:2, Hej:4, r. 445-457.
- Başaran, Cihat.(2014). *Kürt Dilinde Sözlükler*. Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Kürt Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı (Teza Lîsansa Bilind a Çapnebûyî).
- Berbang, Samî. (2004). Di Kurdî de Erk û Rola Tewanga Navdêr û Cînavkan. *Zend*. İstanbul: Rêzepirtûk 1. r. 31-34.
- Bingöl, Zekeriya. (2006). Sözlük ve Sözlükçülük Üzerine Bir Araştırma. *Akademik Bakış Dergisi*. Hej:9, r. 197-206.
- Bolelli, Nusrettin û Ertekin Nurettin. (2017). Ferhengên Menzûm di Edebiyata Kurdî de. *Bingöl Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*. C:3, Hej:5, r.21-44.

- Borekeî, Sidîq Sefîzade. (2008). *Mêjûy Wêjey Kurdî*. Hewlêr: Aras.
- Bruinessen, Martin Van. (2003). *Ağa, Şeyh ve Devlet*, (wer: Banu Yalkut). İstanbul: İletişim.
- Bruinessen, Martin Van. (2013). Kadiriyye ve Kürtler Arasında Kadiriyye Kolları (wer:Hür Mahmut Yücer). *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*. C:2, Hej:1, r. 374-392.
- Civelek, Yakup. (2000). Sünbülzâde Vehbî ve “Nuhbe-i Vehbî” Adlı Arapça-Türkçe Manzum Sözlüğü. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Hej:1, r. 275-297.
- Cizîrî, Dilbikül. (2015). *Nûbihara Mezinan*. İstanbul: Nûbihar.
- Çakır, Mehmet Sait. (2016). Abdurrahman Hâlis Tâlebânî Kerkûkî ve Kitâbü'l-Meârif fî Şerh-i Mesnevî-i Şerîf Eseri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. C:9, Hej:44, r. 1346-1351.
- Dadger, Riza. (2007). Sahibdilek di Tekkeyê de. *Misaghe Amin A Research Quarterly on the Religions and Sects*. Hej:1, 151-160.
- Dilçin, Cem. (2013). *Örneklerle Türk Şiiri Bilgisi*. İstanbul: TDK.
- Doğan, Hasan. (2016). Budinli Cihâdî ve Teşrîh-i Tıbâ' İsimli Türkçe-Arapça Manzum Sözlüğü. *Journal of Turkish Language and Literature*. C:2, Hej: 4, r. 16-32.
- Durmuş, İsmail. (2009). Sözlük. *TDV İslam Ansiklopedisi*. C:37, r. 398-401
- Edmons, C. J. (2003). *Kürtler, Türkler ve Araplar (Kuzey-Doğu Irak'ta Siyaset, Seyahat ve İnceleme 1919-1925)*, (wer: Serdar Şengül- Serap Rûken Şengül). İstanbul: Avesta.
- Ehmedê Xanî. (2008). *Ehmedê Xanî Külliyyatı / Nûbihara Biçûkan (amd: Kadri Yıldırım)*. İstanbul: Avesta.
- Ehmedê Xanî. (2014). *Ehmedê Xanî Külliyyatı / Dîwan (Kadri Yıldırım)*. İstanbul: Avesta.
- Erciyas, Osman. (2011). Osmanlı'da Batı Dillerine Ait Sözlükler. *Lefke Avrupa Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C:2, Hej:2, r. 70-78.

- Ermiş, Hamza. (2007). Türkçe’de Kullanılan Arapça Çoğul Kalıpları. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Hej:15, r. 123-152.
- Ertekin. M. Z. (2017). İlk Türkçe Kürtçe Sözlük: Nûbihara Mezinan. *Journal of Oriental Scientific Research (JOSR)*. C:9, Hej:1, r. 89-106.
- Gülbül, Uğur. (2010). *Ebu’l-Fazl Muhammed b. Ca’fer Elherevî’nin Mefâhuru’l-Makâl fi’l-Mesâdiri ve’l-ef’âl Adlı Yazma Eserinin 191. Varaktan Sonuna Kadar Tahkiki*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belağatı Bilim Dalı (Teza Doktorayê ya Çapnebûyî).
- Güler, Kadir. (2016). Dil Öğretiminde Manzum Sözlüklerin Rolü ve Tuhfe-i Nushî. *The Journal of Academic Social Science Studies*. Hej:49, r.157-174.
- Güllü, Zeydin. (2016). Mesnewîya Seyf-ul Milûk û Bedî-ul Cemal a Siyahpoş. *Wêje û Rexne*. Hej:7, r: 59-81.
- Gümüş, Zehra. (2000). Klâsik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Şerhleri. *Turkish Studies*. C:2, Hej:4, r. 423-434.
- Gümüş, Zehra. (2006). *Pîrî Paşa-zâde Cemâlî Mehmed b. Abdülbâkî Tuhfe-i Mîr [Tuhfe-i Şâhidî Şerhi], (İnceleme-Tenkitli Metin- Sözlük-Tıpkıbasım)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Teza Lîsansa Bilind ya Çapnebûyî).
- Gümüş, Zehra. (2007). Klâsik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Şerhleri. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. C:2, Hej:4, r. 423-431
- Haksever, H. İbrahim. (1999). Münşeât Mecmualarında “Sebeb-i Te’lîf”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Hej:3, r.55-64.
- Hezretî, Hesen û Qenberî, Sebah. (2016). Têkiliyên Siyasî yên Şêxên Berzenciyên Kurdistana Iraq’ê Digel Dewleta Osmanî. *Kovara Ilmî ya Lêkolînên Dîrokî*. C:3, Hej:63, r. 229-257.
- İnce, Yılmaz. (2002). Manzum Sözlükler ve ‘Şemsî’nin Cevâhirü’l-Kelîmât’ı Üzerine Bir Dil İncelemesi. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C:12, Hej:2, r. 175-182
- İncil Çağdaş Türkçe Çevirisi*. (1994). İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları.

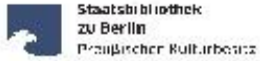
- Kaplan, Yunus. (2017). Farsça Türkçe Manzum Bir Sözlük: Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Lügat. *Studies of the Ottoman Domain*. C:7, Hej:12, r. 213-236.
- Karahan, Leyla. (2009). Dil Bilgisi Öğretiminde Bütün-Parça İlişkinin Önemi. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. C:4, Hej:8, r.23-30.
- Karaismailoğlu, Adnan. (1990). Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Remzi. *Milli Kültür*. Hej:74, r. 60-61.
- Kavak, Abdulcebbar. (2011). Şeyh Ma'ruf el-Berzenci ve Kadiriyye Tarikatının Süleymaniye ve Çevresinde Yaygınlaşmasındaki Rolü. *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırmna Dergisi*. Hej:28, r. 137-157.
- Kavak, Abdulcebbar. (2015). XVIII. Yüzyılda Kuzey Irak'ta Tasavvufi Faaliyet yürüten Kâdirî Şeyhleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (CÜİFD)*. XIX, 2, r. 29 – 47.
- Kavak, Abdulcebbar. (2017). Kuzey Irak'ta Tasavvuf ve Tarikatlar. *Akdemar Dergisi*. Hej:2, r. 15-54.
- Kaya, Hasan. (2017^a). Kerîmî'nin Manzum Sözlüğü. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. Hej:18, r. 213-252.
- Kaya, Muhammet. (2017^b). Manzûm Sözlüklerin ve Şerhlerinin Dil Öğrenimine Katkısı. *III. Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Yayınları, r. 512-525
- Kaygın, Can. (2013). *Ferheng-i Murtazâ (Metin-İnceleme)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı (Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı), (Teza Lîsansa Bilind a Çapnebûyî).
- Kılıç, Atabey. (2006^a). Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyan -1- (İnceleme). *Türkoloji Dergisi*. Hej:2, r. 81-100.
- Kılıç, Atabey. (2006^b). Klâsik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Geleneği ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyan. *Kayseri Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Hej:20, r. 65-77.
- Kocakaplan, İsa. (1992). *Açıklamalı Edebî Sanatlar*. Edirne: MEB.

- Korkmaz, Zeynep. (2010). Türk Diline Gönül Verenler. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C:4, Hej:1, r.1-11.
- Kurdo, Qanatê. (1992). *Tarixa Edebiyata Kurdi*. Ankara: Öz-Ge Yayınları.
- Mehmed Emin Zeki Bey. (1998). Meşahir-ı Kurd u Kurdistan (Kürd ve Kürdistan Ünlüleri). Sweden: Apec Yayınları.
- Mengi, Mine. (2010). *Divan Şiirinin Arka Bahçesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mesut Lutfî Efenfi. (2012). *Tuhfe-i Lutfî Türkçe Farsça Manzum Sözlük*. (amd: Ahmet Tanyıldız). İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Minorsky, Vladimir. (1997). Kürtler. *İslam Ansiklopedisi VI*. Eskişehir: MEB.
- Muhtar, Cemal. (1985). İslamda Sözlük Çalışmaları. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Hej:3, r. 363-370.
- Nebez, Jemal. (2005). *The Kurdish Language From Oral Tradition to Written Language*. London: Western Kurdistan Association.
- Ölker, Gökhan. (2011). Sözlük Türleri ve Kelime Sıklığı Üzerine. *Dil Araştırmaları*. Hej:9, r. 45-60.
- Ölker, Perihan. (2009). Klâsik Edebiyatımızda Manzum Lügat Geleneği ve Mahmûdiyye. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. C:4, Hej:4, r. 873-888.
- Önal, Sevda. (2007). Sebeb-i Teliflerdeki Ortak ve Farklı Temalar. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. Hej: 35 s.105-124.
- Öz, Yusuf. (1999). *Tuhfe-i Şâhidî Şerhleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Öz, Yusuf. (2016). *Tarih Boyunca Farsça Türkçe Sözlükler*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Öztürk, Mustafa. (2016). Manzum Sözlüklerden Sübha-i Sıbyan ile Kürtçe'deki İlk Manzum Sözlük Nûbehara Biçûkan Arasında Bir Karşılaştırma. *The Journal of Mesopotamian Studies Periodical Journal for Kurdish: Arabic and Syriac Studies*. C:1, Hej:1, r. 1-32.
- Pala, İskender. (2004). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları

- Paşabadî, Yedûllah. (2013). Lêkolînek Nasandinêya Xweşik li ser Texmîsa Şêx Merûf Nodeyî ya li ber “Bordê”ya Bûsîrî. *Kovara Zimanên Mubîn (Lêkolînên Zimanê Erebi)*. Hej:14, r. 49-64.
- Pertev, Ramazan. (2012). *Mîrsadu'l-Etfal (Şahrahê Kûdekan) Ferhenga Menzûm a Kurdî-Farisî (Vekolîn-Tekst)*. Mardin: Zanîngeha Mardîn Artukluyê Enstîtûya Zimanên Zindî yên li Tirkîyeyê Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî (Teza Lîsansa Bilind ya Çapbûyî).
- Qoxî, Ehmed Hilmî. (2014). *Gulzara Hemûkan Şerha Nûbihara Biçûkan*. İstanbul: İhsan Yayınları.
- Rûhanî, Baba Merdûx. (1985). *Tarîx-i Meşahîr-i Kurd Cild:I*. Tehran: Sirûş
- Sancak, Şenol û yd. (2008). Dil ve Kültür Yozlaşmasında Giresun Örneklerini. *Journal of the Black Sea Studies*. Hej:16, r:101-111.
- Şêx Merûf Nodeyî. (2013). *Luxetnamey Ehmedî*. (Rastkirdinewe, wênedar kirdinî be têkoşanî: Ebdilrehîmî Mehmûdî). Çapa Nehom 1391. Senendic: Întişarata Kurdistan.
- Tan, Samî. (2000). *Waneyên Rêzimanê Kurmancî*. İstanbul: Weşanên Welat/Ziman.
- Tanrıkulu, Ebubekir. (2016). *Altın Silsile (Silsilet'üz – Zeheb) ve Hak Tarikatlar*. Ankara: Semih Ofset Matbaacılık.
- Vardar, Berke. (1998). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: ABC Kitabevi.
- Wellek, René-Varren, Austin. (2001). *Edebiyat Teorisi* (wer: Ömer Faruk Huyugüzel). İzmir: Akademi Kitabevi.
- Xeznedar, Marûf. (2001). *Mêjûyî Edebî Kurdî*. (C:I). Hewlêr: Aras.
- Yakar, H. İbrahim. (2009). Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerimizden Nazm-ı Ferâ'id. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. C:4, Hej:4, r.995-1024.
- Yavuz, Galip. (2002). Sözlükbilim ve Arapça Sözlük Çalışmalarına Tarihsel Bir Yaklaşım. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C:6, Hej:1, r. 113-122.

- Yavuzarslan, Paşa. (2004). Türk Sözlükçülük Geleneği Açısından Osmanlı Dönemi Sözlükleri ve Şemseddin Sâmî'nin Kâmûs-ı Türkî'si. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. C:44, Hej:2, r. 185-202.
- Yılmaz, Engin. (2017). *Sözlük Bilimi Üzerine Araştırmalar*. Ankara: Pegem Akademi.
- Yurtseven, Necmettin. (2003). *Türk Edebiyatında Arapça-Türkçe Manzum Lügatler ve Sünbülzâde Vehbî'nin Nuhbe'si*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalı (Teza Doktorayê ya Çapnebûyî).
- Zararsız, Şeyma Nur. (2015). *Tuhfetü'l-Mülûk (Tuhfe-yi Şâhidî Şerhi), (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı (Teza Lîsansa Bilind a Çapnebûyî).

PÊVEK: ORJÎNALA NUSXEYÊ

A % m a d + y a

Vollständiger
Titel: A % m a d + y a

PPN: PPN621246522

PURL: <http://resolver.staatsbibliothek-berlin.de/SBB000017A800000000>

Erscheinungsjahr: 18XX

Signatur: Hs. or. 9776

Kategorie(n): Orientalische Handschriften

Strukturtyp: Monografie

Seiten (gesamt): 49

Seiten (ausgewählt): 1-49

Handwritten text in Persian script, likely a manuscript page. The text is written in black ink on aged, yellowish paper. The script is highly stylized and cursive. The main body of text is arranged in several lines, with some words written in larger, more prominent characters. There are also smaller, less legible markings and some faint purple ink annotations or corrections scattered throughout the page.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
كِتَابُ أَحْمَدَ

رَأْسُ سِرَّةٍ عَيْنٍ جَاوَةٌ بَدَنٌ قَالَبِ إِسْمِ نَاوَةٌ
أَنْفٌ لَوْطَةٌ حَاجِبٌ بَرٌّ تَحْدِرَانَةٌ رَكِبَتْ أَرْثُو
جَبِيْرٌ جَبِيْهَةٌ طَوِيْلَةٌ مَكْرِكِيْدٌ حِيْلَةٌ فَيْلَةٌ
بَطْنٌ زِيكَةٌ صَدْرٌ سِيْنَةٌ كَعُوْبٌ كَنْكَرٌ نَفْعٌ بِنَكَةٌ
ظَهْرٌ بِيْشْتَةٌ كَيْفٌ سَانَةٌ شَفَةٌ لِيُوْفٌ سِيْنٌ دُرَانَةٌ
مَتِيْنٌ قَائِمٌ مَتْرٌ بِيْشْتَةٌ لَبَنٌ شِيْرَةٌ لَبَنٌ خِيْشْتَةٌ
سَاعِدٌ بِاسِكَةٌ عَضْدٌ قُرْنَا شَاخِذٌ زَجْمَا كُوْلَةٌ
شَعْرٌ مَوْهٌ قَطْنٌ لُوْكَةٌ عَدْنٌ نَيْسِكَةٌ حَمْرٌ نُوْكَةٌ
ظَفْرٌ نَيْوُكٌ مَسْحَاتٌ بِيْلَةٌ صَاغِيٌّ صَاغَةٌ كَدِيْلَةٌ

Or. 1990. Hs. Or. 9776

شَارِبِ سَمِيلِ خِيَةِ رَيْثِيَةِ	حَرَجِ بَرِيئَةِ وَجَعِ الشَّيْثِيَةِ
بَاعِ وَرَاعِ يَدِ دَسْتِيَةِ	سَرِيحِ چَسْبَانِ بَطِيئِي سَسْتِيَةِ
نَاصِيَةِ حِيَةِ پَيْشِيَةِ سَرِي	اِبِلِ وُشَرِ حَمَارِ كَرِي
اَصْبَعِ اَنْكَشْتِ قَدَمِ پَيْثِيَةِ	ذَكْرِ نِيَرِيَةِ اَنْثِي مَيْثِيَةِ
رَجَلِ پَيْثِيَةِ كَوَعِ حَمَكِي	زَيْبِ سِيْدِ سِرْحَانِ كَرَكِي
وَجْهِي رُو كَاهِلِ نِيوشَانِي	لَحْمِ كُوَشْتِيَةِ عَظْمِ اِسْقَانِي
اِبْطِي نِيَكَلِ جَنْبِ تَنْشِيَةِ	قَاعِ جِيَكِي نِيْمَانِ دَسْتِيَةِ
رِيَةِ مَعَارِ نِيْخُولِيَةِ	بُخْلِ وَكَلْدِ حِي رُو لِيَةِ
صَلْبِ پَيْشْتِيَةِ مِيْنَكَبِ شَانِي	نَضَلِ سَرِي رَمِ پِيَكَانِي
نَضَلِ هَمِ اِسْمِ شَمِشِيرِي	وَجْنِي كَلْمِي نِيْلِي نِيَرِي

دیکت کلمتیه ده دجاعت مریشکله
 اذن کوی یه وقت اینیشکله

سخت نوا و لطیف

عقب پازنده عرق رکه	عصب پیه کرس و رکه
حلق حلقوم بلغوم گرو	حوت ماسیه علق زرو
غرفه کوچمه مد مسته	زرع کزه شتر پسته
کند جگر که طحال سپیده	قلب فواد ضمیر دله
سمن رونه شیم پیوه	تراب کده رمل لیوه
ریق نصاب و رضاب بقه	زبد کزه زبد کفه
لسان زبانه نم زمه	نخامه نسیم بلغمه
مناب جوانه هم پیره	قوس کوان سهم تیره
مخاط حمله لعاب لیکه	لقمه پارو لبنة نیکه
اخص پازنده هامه سره	امش بر و تعال و رکه

دفعه اوله کبکده و فحش
دفعه دومه کبکده و فحش
دفعه سومه کبکده و فحش

نور

تَعْرِدُ دُنَانٍ بِسَيْبِنَةٍ لَبِضُ ضِعْرِ سَخْنَانِيْنَةٍ

قَوَامُ قَدَا سُرَّةِ نَاوَكَةٍ اَمَّ اِسْمِ دَانِكَةِ اَبِ بَاوَكَةٍ

رَقَبَةُ عِبْدُ كَرْدِيْنَةٍ حَيَاةُ رَيْبِنَةٍ مَوْتِ مِرْيَنَةٍ

*خبر است که در زمان
دختران و دختران
بود*

عُدَارُ زُلْفَةِ هَمِّ سَاوَسَانَةٍ زَقَرُ حَيْآلِكَةٍ فِخْ فَاقَةٍ

صَلْوَةُ نُورِيَّةِ اِذَانِ يَانِكَةٍ سَنَةَ سَالَةَ سَهْمَانِكَةٍ

هَضَارُ رُوْرَةِ لَيْلَةِ سُوءَةٍ نَوْمُ نُوْسْتَرِ رُوْيَاخَوَةٍ

درین جواب

بَجْمُ كُوْكَبِ اسْتِيْرِيَّةِ رَغِيْفُ حِيَّةِ كَلِيْرِيَّةِ

سَمْسُ رُوْرَةِ قَرْمَانِكَةٍ دِرْهَمُ دِرْمِ دَانِقِ دَانِكَةٍ

اَرَزُ بَرِيْحِ شَيْبِ حَلِيْتُوْكَةٍ ثَقِيْلُ كِرَانِ خَفِيْفِ سُوْكَةٍ

زَرَّةُ زُرَّاتِ شَعْرِ حُوْبِيَّةِ سَدَكُ رَايِلِ لِحْمَةِ بُوْبِيَّةِ

حب دانة قح حنطه كنم صقيع سخوار ندا شبنم
مزاره اسم ز راه عصف ماكول كاي خوراوه
جوز كونه لوز حواليه مخول طفل يكساليه
اعى كويوه اصم كره معزبون نجه مره
ذهب زيوه فضه زيوه جبل كيوه واري شيوه
براق تفته صبر خرينه درع زرد جي زرينه
كعب قايه لئه بوكه عروس زا وايه هم بوكه
وگر عشه اسم هيلانه اسد شيره عرب لانه
كلية چيه كرجويله لجين چيه دوشويله
كف لب دسته خد كله الحل چا و ريشي سرمه

حسن
 ۱۰۰
 ۱۰۰

بفتح اللام كالسورج

طفت

طَلَّتْ مَجْبَرًا رُخْسَاءُ فَهَرُوبًا رِشَاءُ كَثَارَةً

عَنُقُ اسْتَوْهَ عَارِضُ رَوْهَ بَيْضُهُ هَلَكَةُ فَرِيحُ بَعْوَهَ

زَيْبٌ كَلَكَةٌ عَرَفَ يَا لَهَ جُنَاحُ كَهَاةُ جِنَاحُ يَا لَهَ

تَيْسٌ تَكْبَهُ كَبَشُ بَرَانَهَ صَعْبٌ سَخْتَهَ سَهْلُ اسَانَهَ

أَبْيَضٌ سَيْبِيَةٌ اسْوَدْرِيَشَهَ اَزْرَقُ شَيْبَهَ نَصِيبِيَهَ

أَخْفَرُ زَرْدَهَ أَحْمَرُ سُوْرَهَ قَرِيبٌ نَزِيكٌ بَعِيدٌ دُوْرَهَ

أَحْوَى رِيَشَهَ أَخْضَرُ سُوْرَهَ حَالِكٌ رِيَشَهَ طَهَابٌ قُوْرَهَ

شَجَرٌ دَرِيْخَتُ حَجَرٌ بَرْدَهَ دَوَا دَرْمَانٌ دَاءٌ دَرْدَهَ

خَفِيحٌ حَسَبٌ مِدَامٌ سُوْلَهَ عَمَامِرٌ أَوْ عَامِرٌ جُوْلَهَ

شَاةٌ بَزْنٌ مَرْجِعٌ شَكَهَ سَكٌ رَيْبٌ مِرْبَهَ شَكَهَ

|||

نَعْلٌ حَيْدًا اسْمٌ كَوْشَةٌ بَلِيٌّ بِنْفِجٌ وَنَوْشَةٌ
 نَوْجِسٌ نِرْكَسٌ اِدِيمٌ حِرْمَةٌ زَهْرٌ كَلْوَكَةٌ حَيَا شِرْمَةٌ
 عَشْبٌ كِيَابَةٌ حَشْبِسٌ سَيْدَةٌ حَيْهٌ مَارَةٌ فَارَةٌ مَوْشَةٌ
 خَرُوفٌ بَلِيٌّ بَرِيحٌ نِدْرَةٌ خَرُوفَةٌ مِيَةٌ ضِرْفَامٌ سَيْدَةٌ
 حَمَلٌ يَأْسُكَةٌ يَأْبُرْخَةٌ بَيْعٌ مَامَلَتْ سِعْرٌ نِرْخَةٌ
 ظَاهِرٌ يَأْلَةٌ نَجْرِبِسَةٌ حَبْلٌ رَسْرَجٌ كُرْبِسَةٌ
 ظَالِحٌ خَرَابٌ صِنَالِحٌ خَالِكٌ تَرُودَةٌ دَوْلَةٌ تَرَا خَالِكٌ
 كِبْرِيَّتٌ كَوْكْرُودَةٌ حَبْرِبِكَةٌ قَلٌّ اَسْبِيٌّ بَرِغُوتٌ كِبِيَةٌ
 مِرَالَةٌ سَجَجَلٌ اُرْبِسَةٌ مِثْلٌ شِبَهٌ نَظْرٌ رِبِسَةٌ
 رَنْوَةٌ تَلَّةٌ مَوْ لَكِيَةٌ اَسْطَوَانَةٌ كَوْ لَكِيَةٌ

حَرْبٌ وَغَاهِيَجَا شَرَّةٌ	يَابِسٌ وَسُكَّةٌ رَطْبٌ تَرَّةٌ
زِيَابٌ مَيْشَةٌ مَخْلُوهَنَكَةٌ	أَفْيُونٌ تَرِيْلَكَةٌ بَنِيَجٌ بِنَكَةٌ
كَثَبٌ تَبُولِكِيَه لَبُوَه	نُضَارٌ زَبْرَةٌ لَجِيَزٌ زَبُوَه
عَسْبَجٌ جَوْهَرَةٌ هَمَزَبْرَةٌ	طَرَسْرَكٌ غَدٌ سَطْرٌ دَبْرَةٌ
دَبْحُورٌ ذَابِي شَوِي تَارِيَكٌ	غَلِيظٌ اسْتُورٌ دَقِيْقٌ بَارِيَكٌ
أَعْوَجٌ خَوَارَةٌ تَوِيْمٌ رَاسْتَةٌ	رُوبٌ رَابِبٌ خَائِرٌ مَاسْتَةٌ
رُدِي خَرَابٌ جَيْدٌ جَاكَةٌ	خَيْبٌ بَيْسَةٌ نَظِيْفٌ يَاكَةٌ
أَطْرُوشٌ كَرَهٌ ضَرِي كَوْبْرَةٌ	غَرْبَانٌ بَرَسِي شَبْعَانٌ بَرَةٌ
بَحْرٌ دَامَايِمٌ دَرِيَابِيَه	أَخْتٌ خُسْكَه لَخٌ بَرَابِيَه
سَجِيحٌ لَيْمٌ بَحِيْلٌ رِدْوَةٌ	بَسَارَةٌ بَيْرِي مَشْرَدَةٌ

بعض بزرگواران و مشایخ
چند سوره می خوانند
و این است

فَلَاكُ سَفِينَةٍ كَشِيَّتِهَا فَيْحُ زَيْجَةٍ كَشِيَّتِهَا

سَلَامُ بَيْتِهِ مَمْرُ بَيْتِهِ جَدُّ بَرْزُكٍ رِزْقُ بَيْتِهِ

جَدُّهُمُ بَايِرُ جَدَّةِ نَنْكَةٍ دَقِيقُ أَرْدَةِ رَقِيقِ نَنْكَةٍ

رَمْسُ قَبْرِ جَدِّكَ كُورَةٍ عَقَابُ هَلْوِ دَرَّاجِ بُورَةٍ

شَبَّ حِي زَاخَدِ عَفْصِ مَارُو اِدْهَمُ رَشَّةِ اَبْلُقِ يَارُو

لَيْثُ حَيْدَرِ ضَيْغَمِ شَيْرَةٍ بَعْدُ سُؤْمَرِ مَحَلِ نَيْرَةٍ

بَايِرِي بَايِرِ بَايِرِ وَاشَّةِ طَحِينِ اَرْدَةِ رَحِي اَسَّةِ

نُورُ لَيْسَرِ قَلْبِلِ كَمَّةِ كَثِيرُ زُورَةِ حَمِيغِ هَمَّةِ

بِسَاطِ بَرَّةِ لِحَافِ لَيْفَةٍ فِرْحَانُ تَوَّةِ تَحَافِ سَيْفَةٍ

طَيِّبُ وَجْهِ تَلْبِي قُدْرَةٍ عَنَزُ بَرْنَةِ نَجْمِ مَرَّةِ

ضبطه
باز است

خطبه

الشباب ما شيب به له او قد قال

الخطبة ما تفتحه والخطبة ما تفتحه

الخطبة ما تفتحه والخطبة ما تفتحه

١٠
٦

حَطَبٌ هَيْرَمٌ خَسْبٌ دَارَةٌ عَقْرِبٌ دُوَيْشِكٌ ثَعْبَانٌ مَارَةٌ

لَثَمٌ قَبْلَةٌ تَقْبِيلٌ مَا جَهَ حَدِيدٌ اسِنَّ مَجْرَفٌ يَا جَهَ

مِعْوَلٌ زَنْكَنٌ مَنَجَلٌ دَاسَةٌ جَفْنَةٌ كِلَانَةٌ هَمٌّ كَاسَةٌ

نُعَاسٌ سِنَّةٌ وَنُوزَةٌ اشْهَبٌ سَيْسِيَةٌ اسْمَطْبُورَةٌ

عَقِيْقٌ كُوْنَةٌ جَدِيدٌ تَاوَةٌ عَجَجٌ دِلَالٌ دِلٌ نَاوَةٌ

هَيْلَالٌ مَانِكٌ يَكْسُوِيَةٌ حَفِيْدٌ حَافِدٌ نَوِيَةٌ

بَدْرٌ مَانِكٌ شَوْجَارَةٌ وِرْدٌ شَيْمٌ اَوْسَارَةٌ

هَيْمٌ سَحِيْنٌ اَوْ كَرْمَةٌ خَشِيْنٌ زُوْرَةٌ لَيْتِنٌ نَرْمَةٌ

عَمٌّ اِسْمٌ مَامَةٌ خَالٌ خَالَةٌ اَكْمَةٌ كُوْبَةٌ اَخْرَسٌ لَالَةٌ

عَمَّةٌ پُوْرَةٌ خَشِكٌ بَاوَكَةٌ خَالَةٌ پُوْرَةٌ خَشِكٌ دَانِكَةٌ

الخطبة ما تفتحه والخطبة ما تفتحه
الخطبة ما تفتحه والخطبة ما تفتحه
الخطبة ما تفتحه والخطبة ما تفتحه

ضيف نزيل چي ميوانه	مجنون مفتون ديوانه
عام حول حجة ساله	اسبوع هفته شب ماله
تخم اسم نزن مکره	بنت ابن کچ کره
دلو سجل ذنوب وچيه	خترير برازه ديب وچيه
دعامه ساربه ستون	قرن شاخه جمعي قرون
حلبه شملی کمون زيبه	بصل پواره نوم سپره
عنب تری تين هنجين	قيد سلسله زنجينه
والده دايکه والد بابه	نوم رتود کرا خوابه
هجموع وسن سهادخوه	صرع چي فييه كابوس شوه
ذنب حرج اسم گناه	لؤلؤ دره گلاکياہ

حَجَّةُ بَرْهَانَ سُلْطَانَ دَلِيدِ	مَلِكِ پَاشَا صَاغِرِ ذَلِيلِ
وَرِثَاطَةُ شَفْعِ جَوْ تَه	جَوْعَانَ پَرِسِي عَرِيَانِ رُوتِه
عَارِي رُوتِه لِبَاسِ بَرَكَه	كَاسِه پُوشْتِه مَنُونِ مَرَكَه
مِصْرَ مَدِينَه كُورَه شَارِ	مَسْجِدِ مَرْكُوتِه سُوْقِ بَازَارِ
فَوْلُ بَاقِلَاءِ لُوبِيَا	بَاقِيَه حَفَرِ حَيَا
جَسَدِ هَمِ جِسْمَانِ بَدَنَه	شَعُوبِ مِينَه مَرْدَنَه
دُخَانِ دُوكَلِ ضَبَابِ تَه	شَرَاكِه پَرِيشِكِه كِيرِ رَمَه
كُورِ كُورَه يَه نَارِا كِرَه	قَيْنِ حَدَادِ اسِنِ كُورَه
صُوفِ خَرِيَه وَبَرَكِرَكِه	صَدَا رَنَكِه دَرِزِ حَالَكِه
اَحْوَالِ خَيْلِه اَبِكَمِ لَالَه	طِفْلِ صَبِيحِي مِندَالَه

فَحْ طَرِيقَ سَيْدِ رَيْبِيَهْ بَلَدَ سَارَهْ قَرِيَهْ دَيْبِيَهْ
 دَرَبَ لَقَمِ صِرَاطِ رَيْبِيَهْ مَكَانَ مَعَانَ عَمَلِ جَيْبِيَهْ
 صَبْعُ حَضَائِرِ كَمْتِيَارِ لَحْجَهْ دَرِيَا سَاجِلِ كِنَارِ
 رَايِحَهْ بُوِيَهْ رَيْبِيَهْ وَرَقَ كَلَا تَبَنِ كَايَهْ
 رَيْبِيَهْ بُوِيَهْ وَرَدَهْ كَلَهْ بَالِ اِسْمِ حَالَهْ هَمِ دِلَهْ
 سَدِي بُوِيَهْ خُوَسَهْ هَمِ اِرِيَهْ مَهْجَهْ رُوْحَهْ جَمْعِي مَهْجِيَهْ
 سَدِي سَدِي مَجَلِ تُوْرَهْ دَايَهْ نَزِيكِ نَايَهْ دُوْرَهْ
 عَرَفَ نَشْرَهْ بُوِيَهْ خُوَسَهْ مَرْمِيَهْ عَنَقُوْدِ خُوَسَهْ
 عَسَلِ هَنْكُوِيَنِ شَمْعِ مِيَهْ مَنَ كَرُوِيَهْ كَرَمِ مِيَهْ
 حَلُوَسَرِيَهْ مَرَاَلَهْ مَحْنِ جِنَهْ مَتَاَلَهْ

شجرة العنب
 و
 شجرة العنب

سَعِيْرَانِ مِسْطِ شَانَهْ	ذَارْخَانُوَهْ سَقْفِ بَانَهْ
اَسَلْ رَمَهْ تَرَسْمَتَالَهْ	جِدَارِ دِيُوَاذِ بَيْتِ مَالَهْ
شَارِقِ رُوْتَهْ سَارِقِ دَرَهْ	نَحَا سَرْمِسَهْ رِصَا صِرْمَهْ
مَاذَا تَرِيْدُ حَيْتِ دَوِيْ	هِنَا لِيْرَهْ تَمَّ لَوِيْ
لَعَزُّ مَعْمَا مَسَلَهْ	نُوْرَهْ قِصْلَهْ تَرَابِ كِلَهْ
ضَا نِ مَرَهْ مَا غِيْرِ بَرِنَهْ	سَجُوْ شَجْرِ اَسْفِ حَزْنَهْ
تَرِيْبِ لَوْمَهْ هِيْجَا دَمَهْ	رِيْحِ قَنَاةِ بَلِي رَمَهْ
صَهْبَاءِ شَرَابِهْ خَلِ سِرْكَهْ	غَدِيْرِ كُوْلَا وَبِرْكَهْ بَرْكَهْ
يَتِيْمِ مِيْنْدَالِ يِ بَابَهْ	خَمْرِ مَدَامَهْ شَرَابَهْ
سَلِيْلَهْ كِيْجَهْ سَلِيْلِ كَرَهْ	فَارِيْعِ خَالِ مَشْعُوْنِ بَرَهْ

جِلْدُ مَسْكَ بَلِي يَوْسُفَ عَدُو دُشْمَن صَدِيقِ دُوسَتَه

اسماء العدا

وَاحِدٌ يَكِي اثْنَيْنِ دُورَةٌ حَيٌّ زِنْدُورَةٌ مَيِّتٌ مَرْدُورَةٌ

ثَلَاثَةٌ نَسِيَةٌ اَرْبَعٌ حُورَةٌ مِائَةٌ صَدَقَةٌ اَلْفٌ هَزَارَةٌ

خَمْسَةٌ سِتَّةٌ سَبْعَةٌ سِتَّةٌ شَتَّةٌ سَهْمٌ خَلِاقٌ حِصَّةٌ بَشَّةٌ

سَبْعَةٌ حَوْتَةٌ اَجْرٌ خَمْسَةٌ ثَانِيَةٌ بَلِي هَشْتَةٌ

تِسْعَةٌ نَوِيَةٌ عَشْرَةٌ خَيْرٌ جَالِكٌ شَرِيرٌ بَدَعٌ

عِشْرُونَ عِشْرِينَ بَسِيَّةٌ اَلانُ اِنْفَةٌ اَيْسَةٌ

ثَلَاثُونَ ثَلَاثِينَ سِيٌّ كِسْمٌ كِسْمٌ مِثْمٌ قَيْسٌ

اَرْبَعُونَ اَرْبَعِينَ حِلَةٌ كَعِيَّتٌ هَزَارٌ اِسْمٌ بَلْبَلَةٌ

بُكَاءٌ كِرْيَانَةٌ لَوْحٌ كَحْتَةٌ نَجْبٌ نَجِيبٌ كِرِيَةٌ سَخْتَةٌ

كِرِيَةٌ

هـ لثني اذناها هـ لثني اذناها

كوب كوزه بيدست لوله بق بعوضه ميشو له

جوالق اسيم جواله ترس دقته چي مثاله

قنوره حيدره شيره حوبه زرکه سيف شيريه

صام شمشير برنده شن كنديه بومه كنده

هر كرميه قر سرميه نخل نخل دار خرمايه

عضب قضيب با تر جراز شير بران صدا اواز

عميق قولة عزيز يانه جيد كرده عاتق شانه

حسنون حسين نجايه يئوع چشمه موضع جايه

ستون ستين شسته صاحي هوشدار سكران

سبعون سبعين هفتاده و تدميجه جمع اورتا ده

تلمیذ شاگرد استاد اساره

تاما فون شامین هتتاره

تسعون تسعین نود

تسوع اود کچی بود

تیز شوشنی زیز زبوه

علم بیذاغنه هم کیوه

توخ بیاح کریه زاری

تخفه هدیه دیاری

ظبی غزال ریم الهوه

حمد سهول خسر کا هوه

قطیع میگل زاعی شوانه

ادام پیخوره خوان خوانه

وعا اعاجراب طرفه

ریج ریج رباج صرفه

غبن بلی تیشکانه

مزود جواب تیشودانه

حصن اطم چی قلات

بطم قران خلعت خلایه

غضنفر اسامه شیره

شجاع باسیل بجل دلیره

جیان مرد برسنوکه

شهد هتکونین دس سنوکه

سوز

سِنُوتٌ رِيزَةٌ هُمُ هَنْكُونِيَهْ غَيْظٌ حَقْدٌ أَحْنُ قَبِيَهْ

عَرُوطٌ كَثْرَى هَرَمِي فَرَسٌ أَسِيَدٌ جَهْ نَبْرَجِي

قَصَبٌ يِرَاعَةٌ قَامِيشَهْ صَنْعَةٌ صَيْعَةٌ حَرْفَةٌ بَيْشَهْ

سَعْدَاتٌ غَوْلٌ بِلْ حَوْلَهْ حَمَلٌ جَنْبِيْنٌ حِيَهْ تَوْلَهْ

حَمَلٌ بَارَهْ عَدَلَةٌ تَابَارٌ حَبْرٌ عَالِمٌ رَيْسٌ سَرْدَارٌ

طَرَفًا كَثْرَهْ غَرْبٌ بِلْكَهْ خِلَافٌ بِيَهْ وَسَخٌ جِلْكَهْ

فَطِيْنٌ زَكِيٌّ زِيْرَكَهْ عَمُوْدٌ عِمَادٌ دِيْرَكَهْ

عَبِيٌّ بَلِيْدٌ كَوْدَنَهْ اِنْبَصَارٌ رُوِيَهْ رِيْدَنَهْ

ظَنْ كَمَا نَهْ فِكْرَانْدِيْشَهْ اَجْمَةٌ غَابَهْ حِيَهْ بَيْشَهْ

بُرُوْدُ تَرَدَهْ تَلْجٌ بَقْرَهْ مَائِدَهْ سَفْرَهْ سِفْرَهْ

صَاعِ رَبِيَّةٍ قَفِيْزِ كَوْهٍ عَمَضِ سَهْدِ سَهَادِ خَوْهٍ
 بَرْدِ هَمِ خَوْهٍ هَمِ سَرْمَايَةٍ عَذْقِ اِبْشَوِي دَارِ خَرْمَايَةٍ
 وَاسِعِ فِرَاخِ ضَيْقِ تَنَكِّ سَلِمِ صَلْحَةِ قِتَالِ جَنَكِّ
 لَهْمِ بُوْحِيَارِ جِيْوَانِ نَاوَةٍ بَرْنِ مَرُوْشِ تَرِكَاوَةٍ
 عَزِيْبَالِ مُنْخَلِ دِيْبَرِيْنِ بُوِي حَقِيْقِي دِيْبَرِيْنِ
 ضَمِي حِيَةِ حِيْشْتِ سَكَاوَةٍ ضَمَارُوْرَةِ خَطُوَةِ هَتَكَاوَةٍ
 مَجْنِ كُوْحَانِ ظَعْنِ كُوْحَةٍ صَحْرِ اَدَسْتِه سِيَكِه كُوْحِي
 سَكَانِ كِيْرِدِ كِرْسَكِيْنِ كِيْرِدِ حَلِيَةِ رِيْنِ حَلِيْلِ مِيْرِدِ
 صَدْعِ زُلْفَةِ خَفْتِه مَسْتِه مَجْلَانِ چِسْتِه كَسَلَانِ
 مَقْلَةِ كَلِيْنِه طَرَفِ بَصْرِيَاوِ عَمَامَةِ مِيْرِ طَائِيَةِ كَلَاوَةِ

قَبَا كَوَايَه مَقِيصُ كَرَا سَه سَرَاوِيل دَر پِي مَسِيح پِلَا سَه

مَكْعَبِ حِي سُولَه خِرَامِ پُشْتِي نِه هَمِيَان هَبْنَانَه وَكَارِ پُشْتِي نِه

عَدْبَه لِفَكِيَه مَكَه كَلَاوَه عَرَس مَرَاة رَن رَجَلِ پِيَاوَه

خَصْر خَا مَرَه چِيَه كَلَكَه مَجْرُوم شَخِيصِ كَلِ اَبْرُصِ بَلَكَه

مِضْبَاحِ نِيْرَاسِ سِيْرَاجِ حِرَا نِه شَقِيْقَه خَشَكَه شَقِيْقِو پَرَا يَه

هَدَبِ بَرَا نَكَه جَفَنِي لَوَه سِيْلَعَه كُو تَالَه هَم سِيْلَعَه لَوَه

مَهْدِ پِشِكَه قَطَا دَسْتَرَا زَه مَعْيَارِ تَرَا رُو مِقْدَارِ اَنْدَا رَه

صَرَبِ شَانَه سِيُو اَسْتُو رَه مَحْ مَسْرَه جَدَلِ سُرُو رَه

ضِلَعِ بَرَا سُو رِمَاعِ دِمَاعَه حَارِطِ بُو سْتَانَه حَدِيْقَه بَا غَنَه

جَوْهَرِ كُو هَرَه لُو لُو مِرْوَارِي مِئْسَاة عَصَا عَصْفُو رِيَا رَه

اکاف کرتانہ سج چینیہ عقار ضیعتہ باغ و نہیبہ

عقار شرابہ خان شراخانہ کاس پیالہ شامہ نشانہ

ابٹل دست سئلہ اعجم بیلنگہ ناطق کویا بیه صامت بیلنگہ

قدوم تسویہ فاس بلی توره پھوری جوہ نصرانی کورہ

کوز کوزیہ ابرق مسینہ حاویض ترشہ مر ترشہ سینه

قدہ دیزیہ انفیہ چکلہ سینور ہم قط ہم ہرہ کنگہ

حمامہ کوترہ جملہ چی کوه غٹ ہزیل لر سمین قلوہ

در زور رشولہ قطا لکرہ خطاف پرسیلکہ خفاش کسپیکہ

ارنب گرویشکہ فہد چی پوزہ کسر سپسار گہ رخم پیروزہ

تعلب ریویہ مر پلنگہ بطاجیہ قازہ کر کے قلنگہ

عقار پیرنگہ شراخانہ
دینا بقطیقہ فر کورنگہ

فصل الفیض والرحمن
الکرمی اللہ
احیانا حمدہ
فصل الفیض والرحمن
الکرمی اللہ
احیانا حمدہ

عَجَلُ كَوْبِرِكِهٖ عَنَاقُ جُوَيْسِيَهٗ اِصْطَبِلُ الدَّوَابِ سِمِيَّتِهٗ

سَكْرَمَسِيَّتِهٖ اَغْمَابِيَهْوَسِي تَرَحُّ فِي كَيْفِي فَرَحٍ كَيْفِي خَوْسِي

كَلِيلُ نَاكِي كَلِيَّتِي كَلَهٗ فَرَاشُ يُوْلَهٗ جَرَادَهٗ كَلَهٗ

خِيَاطُ مَخِيظِ اَبْرَهٗ دَنْزِيَهٗ قَالِي حِي سُوْرَهٗ خَضْرَهٗ سُوْرِيَهٗ

جَمْعُ يَسْكُوْبِيَهٗ نَحْمُ خَاوَزَهٗ غُبَارُ قَتَامُ قَتْمُ حِي تُوْرَهٗ

خَشِيَّتَهٗ فَرَقُ هَمُّ خَوْفِ رَجُلٍ شَفَقُ تَرْسَانَهٗ هَمُّ حَيْزِ قَسَلٍ

اَقْطَعُ يَلْدَسْتَهٗ اَعْوَابُ كِبَارَهٗ دِيَا رُ التُّوْنَهٗ نَقْدُ رِزَاوَهٗ

طِرْيَاقُ تِرْيَاقُ دِرْيَاقُ تِرْيَاكَهٗ حَنَكُ مَلَا شُوْمَلْعُقُ صِيْلَاكَهٗ

مَطْرَعِيْنَتُ جُوْدُ حِيَا رَانَهٗ شَبَكَةُ دَاوَهٗ غَارَتُ تَالَانَهٗ

صَيْفُ قَيْظِ هَاوِيْنَهٗ رَيْبِعُ بَعْبَا بَا لِيْنُ نِيْهَانَهٗ ظَاهِرُ دِيَاوَهٗ

وَطَاسْ كَاعَدَا وَرَقَّ حِي بَرَّة
 صَرَّ بَايِ سَخْتَه رُخَامِ مَرْمَرَه
 عَجْمَه نَزَكْسَه هَم يَاسَمِينَه
 مَسَلَمِ مُسْلِمَانِ زَنْدِيَقِ بِي دِينَه
 اِحَاصْ هَاوُزَه رَمَانِ هِنَارَه
 مَانِه رُوپِنْدَه رَاكِبِ سَوَارَه
 سَفَرِ جَلِ بِي زَعَرِ وَرِكُوْرَه
 خَصْرِمِ بَرَسِيْلَه رِنِيْبِ مِيُوْرَه
 عِنْدَلِيْبِ بَلِيْلِ تَالُوْلِ بِالُوْكَه
 طَلِ حِي بَارَانِ ضَعِيْفِ سُوْكَه
 صِيْبِ هَم صَوْبِ وَدَقِ بَارَانَه
 شَبَكَه حِي دَاوَه غَارَتِ تَالَانَه
 وَايِلِ بَارَانِ قَطْرَه كُوْرَه
 بِيَارِي بَسِيْحَتَه وَايِلِ بُو تُوْرَه مُنْمَرَه
 بَغْلِ اسْتَرَه چَارِ وَيَمَنْدَه
 شَرَفِ بَلَنْدِي هَم جِيَكَه بَلَنْدَه
 شَارِدِنِ طَلَا خَشْفِ بِي حُوَه سَكَه
 نَاعِمِ مَرْفِ حِي نَرَمِ وَنَاسَكَه
 اِحَاجِ اُو تَالِ عَدْبِ اُو خُوْسَه
 قَمَاحِ اُو سَارِدِ اِسْرِيْبِ نُوْسَه

سطرینغ
 ماری

زلال اویکه سار د خوش رضا خوشرو لکرو و طنبجی تضاف

سلسل سلسال او خوش سار شفراسم پلوه شفره جیه کارد

د ابة مطیه اسم ولا غنه شوشب دویسکه بقبه سور

یمین حلف قسم سوینده وعظ نصیحه مو عظم بنده

د بور د سناه شقال سماله شخد مسند سوال سواله

خرف سواته شجاز سواله خمیس جید جیش عکرا لشکر

خرد موروه انجیه مثل ادر شخص قور اقرع حی کحل

ختن زاویه صهر خورده مالک پاسایه مغول ماروله

فلسنجیره وهق کندک مزود کلچوکه مبرد بومندک

صید نجیره حباله داوه جاری روینده راگدوستا

روانده

سَخُوبِ مَائِنِ كَلِكِ دَرِثَرِه قَامُوسِ دَرِیَا یِه عَمْرَه چِ کَبَرِه
تَشَاوِبِ بَا وِیَشَدِ عِطَاطِیْنِ شَمِیْنِه خَضْرَا اسْمَانِ عَمْرَا رِضِیْنِه
طَوِیْلِ دَرِثَرِه قَضِرِ کُوتَا یِه عُكَازُ وَكَارَه عَصَا عَصَا یِه
زَجَاجِ شَمِیْسِیْهِ عَرُوه دَسْتُوه مَخْدَجِ خَرِیْنِه كَنْجِ كَنْدُوه
كَقَلِ هَم رَدِیْفِ اِسْمِ كَقَلِه هَم اِبْنِ اَوِی اِسْمِ حَقَلِه
بُرْمَه دِ یُزِیْهِ مَرَجَلِ مَنَجَلِه زُورِجِ اِسْمِ چِنَاوَه سَنَبَلِه كَلِه
تَاخِرِ بَا زُرْكَانِ طَا یِرِ پَرَنْدِه مِیْرَابِ بِلُوسَكِه سَارِجِ چَرَنْدِه
مُكْحَلِه كِلْدَانِ كَحَلِ چِ كَلِه اِئْتِدَاسِ سَمِیْهِ قَفَا یِسْتِ مَلِه
وَلُودِ زَا یِنْدِه عَقِیْمِ نَزُوكِه زُكَامِ هَلَا مَتِ سَعَالِ چِ كُوكِه
چِ هَم نَهْیِه چِ رُبِ عَقَلِه ضِدِّ مَخَالِفِ ضِدِّ وَنِدِ مِثْلِه

دَرِثَرِه
 عَمْرَه
 چِ کَبَرِه
 عَمْرَا
 رِضِیْنِه
 عَمْرَا
 رِضِیْنِه

غَمَامَهُ هَوْرَهُ وَكَفَّهُ دَلُوبَهُ
عَرَفَ عَطَايَا عَرَفَ الدِّبَاكِ بُوَيْبَهُ

شَمَلَانِ كَشَلَانِ مَسْتَشَانِ
سُلَافَهُ شَرَابِ شَوَاكِبَانِ

جَرِيَانِ شَرَابِهِ عَجِيْرَهُ هَوْبِرَهُ
مَثَرِي دَوْلَتِي مَدَّ صَعْلُوكِ فَقِيْرَهُ
بُجْبِرَهُ بُوَيْبَهُ

كَلْبِيْنَهُ جَاوِاسِمِ حَدَقَهُ
بِسُوْبَانِ وَكُوْشْتِي دَلِيْنِ مَرَقَهُ

سَلَفِ بَحْوَهُ كُوْشْبُوْهَ دُوْشِكُهُ
شِيْخِي بَحْوَهُ مَارِ صَوَابِهِ رَشِكُهُ

شَيْبِ كَاوِيْبِرِ صَوَارِ كَا كَلَهُ
سَلَكِ بَحْوَهُ كُوْ طَلَا كَارِ رَلَهُ

سَمِيْمِ اسْمِ بُوْمِيْرُوْلِي سُوْرَهُ
سَمِيْمِ رِيُوْبِي سَمُوْرِ جِي سَمُوْرَهُ
دَوَابَهُ

سَمِيْمِ سَلَكِ رَشْتِي مِيْرُوْرَانِ
نَتَنِ بُوْ كَنَهُ غَايِيْطِ مِيْنْدَارِي

قَنَاصِ صِيَا دِيْجِيْرِهِ وَآنَهُ
رَهْطِ هَرَسِيْهِ هَمَتَانُوْ يَانَهُ

صَحْضَلَعِ تَكَاوَهُ فَرَطِ كَوَارَهُ
فَارِسِ بَكْرُدِيْ اسِيْ سَوَارَهُ

فاخته در

صَلْصَلُ فَاحِجَه	كوتره باریکه	غاسق ساجی	شوتاریکه
سایخ کشته	شوخته کولاه	بنوه یله	شیر شیف گواره
سبیل بچوه	سیر سبع درنگ	لقوة هلوویه	قاطع برنگ
اوز مراوی	شغوی هلوویه	و طب مسکی	مخض حی دویه
حلم عقل	خوهر اختلامه	عقیق ازاده	رقیق علامه
وصیف	وصیفه عبد جاریه	صبر توبلی	تالی ساریه
مَرِحِي	قَصْبَه رُطْب خرمایه	جلید سخواره	برد سرفایه
مَقْمَعَه	چک سندان سندان	فَرْت	سَلْمُورَه سلا بردانه
بَعْرَه	بَشَلَه روث شیاکه	قَرِنَقَل	مِخْخَاک مِسْوَال سِوَالَه
حَانِک	حَتَاک اِسْم جُولَا یَه	اَنک	قَلَا یِ فُولَا د پُولَا یَه

در صورتی که در صورتی که در صورتی که

در

دَرْجِيَهٗ شِيْرَهٗ صَنْعِ كُوَانَهٗ تَوَمَّةٗ تَوَمِّ بِلِي دُوَانَهٗ

زَمَهْرِيْمَانِكِ سَخْتِ سَرْمَانِهٖ هَجِيْرِيْنُو رُو سَخْتِ كَرْمَانِهٖ

قَرِيْبَهٗ طَاعَتَهٗ قَرِيْبَهٗ كُنْدَهٗ فَقِيْرِيْ عِلْمِ اَقْلَاكِ فَاكِهٖ

عَنْكَ لَوْحِ رِيْكَ لَبْرِ قَلْوِيْ نَجْدِ جَايِ بَلَنْدِ وَهَنْدَهٗ جَايِ نَوِيْ

مِيْكَيَالِ رُبِيَهٗ مِيْزَانِ تَرَاوِ اَبْقَحِ هَمِّ طَيْرَهٗ هَمِّ سِكِ بَارُوِ

قَنْدَرُو شَكَهٗ بَعْقُوْبِ كُوْنِيْ سَمِيْدِيْعِ سِيْدِيْ هَمِّ كَرَكِ شِيْرِ شِيْرِ

مَنْدَلِهْمِ تَارِيْكَ غَيْهَبِ تَارِيْكَ غَلْظِ اسْتُوْرِيْ دَقِيْقِ يَارِيْكَ

حِدَاةٗ كُوْلَا رَهٗ اَعْيَا مَانْدَكِ سَخْلَهٗ بَرَخَهٗ حِلْجَلَهٗ سِيْدَهٗ

بَابِ دَرُوْكَ اَعْقَدِ كَرْدِكِ بِنْدِيْ طَرَفِ جَوَانُو زَرْدِ كِيَهٗ طَاوَهٗ

سَيَقَطِ بَالِ رِيْشِ پَرِ زِقِ خِيْكَ حَيْفَهٗ لَاسَهٗ نَخِيْ خِيْكَ عَدِ شَاوَرِ

از رنج غم و اندوه
بهرین و بدترین
درین دنیا است

بهرین و بدترین
درین دنیا است

بهرین و بدترین
درین دنیا است

بهار غمزه منقوله جملک و دین

خیل جمع استها و سوارها کید پوان وزن کیشان فان ناز

ثوب جامه ستر هم سید کجف هم کف پرده بود صب سوسنا

اسر میز کپران سمسیم کنجیه قطف بر مخر د رخت میو دار

مهمه قفر مفازه هم فلاث در و دینه بیابان شوک خار

خطب کار کوره بیدر هم چرتن نام خرمن فوج پول امر کار

وقت انواره عشیه هم اصیل فوق زور تحت زیر چپسار

چپ شمال پیش قدام امام پس و را و خالف دان همسایه

اجنبی پیکانه جد ری اوله غصن هم فرع فتنن چی شاخ دار

سمک ماهی بیبوع هست رزق معبله پیکان پان تین مار

گرنه گرنه نژ نادی مجلسه سینه مان علن چی اسکار

متر غزل

آين لکوي من کيہ آيان گي ان اگر ماچہ متي کے سم راز
 نئي طلحي سپرہ حنا خنه فاکه ميوہ بود قشخيار
 صفع نفاقه نوقه نور کاو سخن ايمہ انت تود لب چنار
 حزب سرب طائفه فرقه کر مره مرتين يکبار دويار
 طود کيوہ قلہ تنه فوق کيو امردوين عام باج سال بار
 صومعه چي معبد نصرايان هم هلوپه مربع منزل هوار
 حبه الخضر ايلي قرزان بود وعد يزي بز کوهي جد عکار
 غم کيلانه کنانه جعبه کيشه ^{شیردان} سمره چي دار بنقه کف غا
 ايل يزي کوهي تر صوت دنک نوت توه شمه خوه لون دنک
 نفع بود شوهر روجه زنه طلح قرادست بکردي کنه

مَنِۀ اَمَنِۀ چِيۀ اَرزُو خَرز دَرُونِ حِيَطِ بَاشَد دَرُو
 چِسْتِ جَرزِ کِيَر دَمِ شَفَشَنَه رَفِ رَفِيَه کُوۀ رُو زَنَه
 دَمَعِ نُو دَمَدَمَعِ عِبْرَتِ فَرِيَشَد عِبْرَتِ عَجِيْبِ شَرَاهِ پَرِيَشَد
 مَدِي مَمَكِ حَمَلَه کُوِي مَمَكِ قِيحِ کَمِيَه تَعَرِجِيَه عَوْرَتِکِ
 بَر کَنَدَمِ دَخَنِ چِيَه اَرزَنَه بِر چِيَه اِحْسَانِ سِوَارِ بَارزَنَه
 وَ تَر رِيَه وَ طَر حَاجَتِ تَقْوِيَتِکِ لِيَا زَكَه نَفْحَه چِيَه فَرِيَشَد
 هَرَمِ پَرِي سَيِّبِ مَوِي سَفِيَد رَجَا اَمَلِکِ اَمَلِ مَدَامِيَد
 هَلَعِ هَمِ شَرِ مَرِيضِ قَلِ کَنَه جَمِيَلِ بَهِي خُوبِ نَقِبَه کَنَه
 زِيَرِ زِيَرِ دَنکِ شِرَه رِيَانِ چِي تَبِرِ وَ تَبِرَه
 رِيَامِيَه زِيَلِ دَاوِيَنَه غَدِ صَبْحِيَه اَمِ سِرِ دُوِيَنَه

النفقۃ
 من نفقۃ
 من نفقۃ

حَاجِيَه بَرِدِ چَوُكَه اَنوَلِ اَحَقِ جَمَعِي نُوَكَه

غُرَابِ غَدَا فِ قَلَه رَشَه نُونِ مَاسِيَه دَامِيَسِ رَشَه

فَاحِلِ نَجِيَلِ ضَايِرِ لَرَه حَاجِيَه رَشَه قُرَه

عَنْصَلِ پِيَا زَه خُو كَانَه سَهْلِ چِشْمَه مَعْدَن كَانَه

دَوَاهِ مَجْبَرَه دَو پَتَه كَيْتِ چِيَه اَسَبِ كُوِيَه

رَمَادِ چِيَه خُو لَه مِيَسَه رَمَدِ بَكْرَدِي چَا وَايَشَه

اَرَمَدِ رَمَدِ چَا وَايَشَاوَه ثَانِي زَنِ اَوَلِ پِيَا وَه

جَامِيَدِ رَشَكَه خُمِ اسْتَوَرَه نَبَاحِ وِرَه عَوَاءِ لَوَرَه

عَائِلِ فَقِيرِ مَحْتَا جَه لَهَبِ چِيَه تَارَا جَه

مَارِنِ چِيَه نَرَمَه كُوِيَه عَشَا طَعَامِ شَوِيَه

مَارِنِ چِيَه نَرَمَه كُوِيَه
عَشَا طَعَامِ شَوِيَه
۱۲۱

غَدَا طَعَامٌ صَبِيحَةٌ	لَعْمَاجِلٌ جَبْرِ وَبِيَه
أَيُّ وَاللَّهِ وَيُّ يُحْدَا	عَزَلٌ رَيْبُهُ طَائِقَةٌ هَوَا
بُخَارٌ هَلْمَةٌ عَجَاجٌ تُوَزُّهُ	مَلَوِينٌ جَبِيَه شَبٌّ وَرُوْزُهُ
مِغْرَلٌ تَشْتِي هُمْ خَرَكَةٌ	فَنَكٌ بَكْرُدِي دَلَكَةٌ
جَبْرٌ مِدَادٌ مَرَكِبُهُ	خُطْوَةٌ مَنَزَلَةٌ مَرْتَبُهُ
عَجَبٌ رَقِي رَيْبِي شَوِي	خَيْشُومٌ لَآيِي زُوْرِي لُوْطِي
صَعَاخٌ صَعِيحٌ صَاغٌ دُرُسْتُهُ	مَقْطُوعٌ بَرَاوَةٌ مَوْصُوفٌ لَيْسُوْشُهُ
صَدِيدٌ يَدِكِيَه وَرَمٌ أَمَاسُ	شَمِيٌّ مَحْرُوكٌ حَافِي يَخْوَاسُ
لُجَامٌ لِيَاوَةٌ خِطَامٌ هَوَسَا	زَالِبٌ بَلِيٌّ وَشَرُّ سَوَارَةٍ
مِسْكَاتَةٌ طَائِقِيكٌ بِيَكَلِيْن	بَجِيْعٌ دَمٌ بَجُوْنِيْنٌ دَلِيْن

عِثَانِ چِ دِسْتَه جَاوَه مَقْرِشُو مَانَكَه شَوَه

سَارِي اَوَكْسِ بَشُو دَرُو رُقْعَه خَرَقَه هَرُورِ پَرُو

غَالِي كِرَانِ رَخِيصَارِ زَانِ عَالِمِ دَانَا جَاهِلِ تَرَانِ

مَدَرِ كَلَه اَقْطَا كَسَكَه جَانِ جَامِدِ بِلِي وَشَكَه

سَوَدِ وَاَرِشَه حَانِ اِحْصَارُ حَدِيثِ سَخْنِ مِسْمَارِ بَرْمَارُ

جَبْدِيدِ نَازَه قَدِيمِ كَوْنَه مَشْحُونِ وِ پَرَه دَهْنِ رُونَه

سَبَقِ پِشْكُوْتِ نَظَرِ نَوَارِي اَخَذِ كِرْتِي اَكْلِ خَوَارِ دِي

ظَهْرِ لَاحِ بَدَا دَرَكُوْتِ عَرَفِ نَاسِبِ بَعَثِ نَارِ دِي

مَدَحِ وَصَفِ بَجَائِي كِرْدِ طَحْنِ هَارِ دِي عَجِيْنِ شِيْلَا

كَلِ رَشِيَه وَهَبِ جَنْشِي فَعَلِ كِرْدِي حَرْتِ كِيْلَايِ

رَكِبَ سَوَارًا بُوَعِلِمَ زَانِي وَحَضَرَ عَسَلَ بَلِي شَوْشْتَه

فَقَهَرَ زَانِي نَحْتًا تَا شِي ضَرَبَ لَيْدًا كَبْتًا نُوسِي

سَمِعَ بَيْسِي فَيْشَل تَرَسَا مَنْعَ نِيهَيْسَت قَتَل كَشْتَه

عَزَبَ زُورَبُو نَزْدَكَم بُو جَلَبَ كَيْشَاي سَال پَرَسِي

صَعَبَ سَخْتَبُو سَهْلَا سَا بَسَطَرَا يَحْسَت فَرَا رِسْتَه

سَعَلَ كُوكُ بُو فَرَع تَرَسَا رَقَمَ نُوسِي عَقَدَ لَبِي

كَزَرُورَبُو قَتَل كَم بُو ذَرَعَ پِيوَاي زَرَع چَانْدِي

كَسَع مَالِي عَجَل كَرْدِي دَرَا زَانِي فَرَا حَوَانْدِي

عَزَل هَم لَام لُو مِي كَرْد لَجَا اَيْضَا نَهَض هَسْتَا

تَبَعَ دِي كَوَن خَلَع دَا يَكِنْد كَسَر مَالِي حَلَب دَرُ شِي

عند

رَأَى نَوَارِي رَهَبَ نَوْسَا طِعْمَ خَوَارِزِي سَرِبَ نَوْسِي

فَعَدَّ دَانِشْتِ جَلَسَ اَلْبِنَا عَبْرًا بَرُزَ وَقَفَ وَسَا

مَمَّا لِرِسَالَةِ الْمَسْمُومَةِ بِأَحْمَدِيَّةِ

فِي اللُّغَاةِ الْعَرَبِيَّةِ وَجَدَّ

~~مَمَّا لِرِسَالَةِ الْمَسْمُومَةِ بِأَحْمَدِيَّةِ~~

Handwritten text in Persian script, likely a manuscript page. The text is dense and includes various words and phrases, such as "بسم الله الرحمن الرحيم" (Bismillah) at the top, and "الحمد لله رب العالمين" (Alhamdulillah) at the bottom. The script is highly stylized and cursive, characteristic of the Shikasta style. There are also some smaller annotations and numbers scattered throughout the page.

Hs.or.
9776

